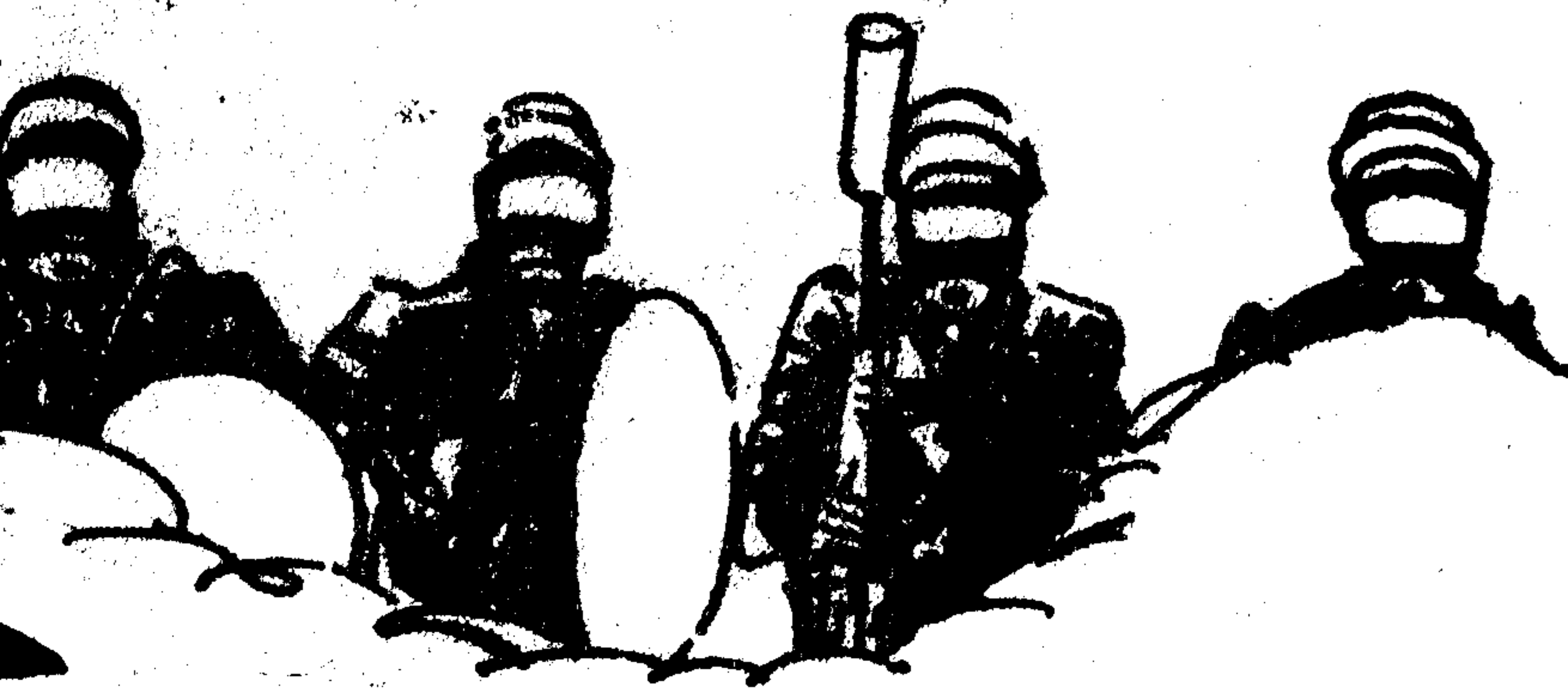

*boudewijn chorus stan van houcke
heikelien verrijn stuart*

de colonne eenmaal in beweging

oproerpolitie in nederland

**Boudewijn Chorus
Stan van Houcke
Heikelen Verriijn Stuart**

**DE COLONNE EENMAAL IN BEWEGING
Oproerpolitie in Nederland**

Pamflet

INHOUD

Historische ontwikkeling van het geweld van de Staat

Ontstaan van het inwendige staatsgeweld	12
Klaar voor de crisisjaren	15
Onverbloemd: Binnenlandse Strijdkrachten	19
Het geweld van de politiek	23
Knuppels en karabijnen	26
Subtiliteit van de tolerantie	31
Geweldsspecialisatie	34
Uitbouw van het geweldspotentieel	36
Struktuur en bewapening van de colonne	39
Voltooiing van de waanzin	45
De taak van het bevoegd gezag	53
Strategie van de legitimering	56

Traagangas en de technologie van de politieke beheersing

Het Gat (I)	61
Geen onbenullige amateurs	64
Wapens gericht op 'hoofden en harten'	71
Een schone schijn van 'menselijk' geweld	75
Eigenlijk schieten	79
De burgerbevolking als vijand	82
De gevaren van CN	86
De gevaren van CS	90
Veiligheid van de dodelijke dosis	95
Het Gat (II)	104
Inbouw van het oorlogsdenken	109
De Nederlandse veiligheidsversie	115
Het oorlogskarakter van de praktijk	120

”Het is een historisch begrijpelijke, ja zelfs noodzakelijke illusie van de bourgeoisie - een bourgeoisie die strijdt om de macht en deze zelfs al heeft bereikt - dat hun parlement het centrale punt van het sociale leven zou zijn en de drijfkracht van de wereldgeschiedenis.”

Rosa Luxemburg, 1904.

VOORAF

De colonne - eenmaal in beweging - kan niet worden gestopt. Bij monde van burgemeester Polak van Amsterdam waarschuwde het gezag begin maart 1980 in de Vondelstraat dat zijn tanks sociaal verzet onder stalen rupsbanden zou verpletteren.

Ook in een ander opzicht vormt 1980 een breekpunt. Voor het eerst zag de burger hoever de politie is gemilitariseerd, over welke verregaande bevoegdheden zij beschikt en hoe de sterke arm van de staat de afgelopen jaren haast geruisloos is uitgerust met het allernieuwste materieel.

Tegelijkertijd zette de overheid op een ander front het offensief voort tegen de groeiende buitenparlementaire oppositie. Via de media worden niet alleen aktievoerders meer en meer gekriminaliseerd, maar zelfs ook degenen die begrip opbrengen voor hen die door regenten gemakshalve als "misdadige stenengooiers" worden afgedaan.

Aan de vooravond van een reeks grote sociale, politieke en economische konfrontaties mag niet op mededogen van hogerhand worden gerekend. Centraal staat voor de machthebbers immers de bescherming van "de rechtsorde", dat is: het handhaven van de bestaande machtsverhoudingen. De immense problemen die op ons afdenderen worden van daaruit noch met visie, noch met creativiteit tegemoet getreden. Aanzetten tot oplossingen, die de voedingsbodem van het verzet zouden kunnen wegnemen, zijn per definitie taboe. Nee, de maatschappelijke conflicten - de akties tegen de vastgelopen structuren, tegen kernenergie, tegen woningnood, tegen het militarisme, tegen de bewapeningswedloop; de vrouwenstrijd en de strijd ter behoud van eigen individualiteit en creativiteit - zullen worden beantwoord met méér snelvuurwapens, méér aanhoudingseenheden, méér arrestatieteams, zwaardere M.E.-uitrusting, afluister- en infiltratiefaciliteiten, steeds frekwentere inzet van legereenheden, kortom met méér botte repressie. De wetgever

regelt de benodigde bevoegdheden; schieten deze vóór of tijdens het geweldsoptreden tekort, dan worden ze achteraf bijgemaakt. Want in de Kamer waren vragen gesteld. . .

In 'De colonne, eenmaal in beweging' proberen we een beeld te geven, dat laat zien in hoeverre een geïndustrialiseerde staat als Nederland al in oorlog is met haar eigen bevolking. Niet alleen spreekt zij in oorlogstermen als commandanten, compagnieën, linies, veroveren en het verslaan van de vijand. Zij zet ook daadwerkelijk tanks, pantservoertuigen en een oorlogswapen als traangas in tegen al degenen die zich niet onvoorwaardelijk neerleggen bij "demokratisch genomen" besluiten van bovenaf. De totalitaire democratie staat voor de deur. De colonne is toegerust en bereid om op het eerste teken opnieuw uit te rukken.

Wij danken Han Schumacher en Frank Nyman voor hun waardevolle informatie over traangassen en dragen dit boekje op aan Sabine (11), Robbert (7), Diederik en Michiel (5) en alle anderen die in de toekomst hun steentje zullen moeten bijdragen om de colonne tot stilstand te brengen en links om keer te laten maken.

DEKOR: KRISISTIJD

Oude en nieuwe vijandbeelden

Aan het begin van de jaren tachtig is het beeld van onze samenleving in allerlei opzichten uitermate somber. Internationaal zijn de machtsverhoudingen aan voortdurende verscherping van de tegenstellingen onderhevig. Het nucleaire machtsdenken is de 'dialogoog' tussen de machtsblokken gaan beheersen. Gevolgen daarvan blijven op het nationale vlak niet uit. Waar het klimaat in ons 'voorland' - Amerika, land of hope and glory toch - steeds eenduidiger dat van een - nu nog - koude oorlog is geworden, kan het achterland zich niet aan de konsekwenties onttrekken.

Het konsept van een koude oorlog ligt in essentie bij het kreëren van een dreiging. Ideologische kampagnes kunnen daar in korte tijd voor zorgdragen. Sinds het aantreden van Ronald Reagan als president van de Verenigde Staten hebben zulke kampagnes opnieuw de vorm van dik hout aangenomen. Dat daarvan ook nu weer met het beoogde effekt planken worden gezaagd hadden weinigen nog voor mogelijk gehouden. Maar het werkt en het werkt goed. "Liever dood dan rood" is een slogan die er nog prima ingaat. Het kommuniste is weer een Gevaar. Terroristen, bevrijdingsbewegingen: Moskou sponsort. Documenten met "bewijzen" worden - ook ongevraagd - met graagte verstrekt.

Als het konsept, simpel bezien, zo gemakkelijk voor herhaling vatbaar is, moet het tweede hoofdstuk van de koude oorlog bestaan in kreëring van een inwendige, staatsgevaarlijke, bedreiging. Zo wordt het nationale bestel dezer dagen opnieuw gestadig ondermijnd door binnenlandse handlangers van de buitenlandse vijand: dienstweigeraars, krakers, atoompacifisten zullen zich moe-

ten bergen.

Simpel doorgeredeneerd - het gaat hier alleen om het globale kader - is de zin van een dergelijke versterking van opgeroepen binnen- en buitenlandse vijandbeelden gelegen in vergroting van de bereidheid te investeren in militaire toerusting en technologie. Beide vormen van "onmisbare" import houden de kleinere landen, zoals het onze, in steeds toenemende mate afhankelijk van de grote. Waar het leidende land in West-Europa West-Duitsland is en binnen het Noord Atlantische bondgenootschap Amerika, is het direkt duidelijk welke modellen waarvandaan moeten komen. Dat de Bondsrepubliek vooralsnog vergeefs heeft gepoogd herinvoering van het koude oorlogsklimaat af te wenden, onderstreept de - nog steeds - werkelijke verhoudingen binnen de alliantie. Noch internationaal - de ontspanningspolitiek heeft voor West-Duitsland belangrijke markten ontsloten - noch nationaal - Modell Deutschland heeft zich lang en breed ontplooid - zal Bonn uiteindelijk de vruchten plukken van verscherpte spanning. Een grotere onderschikking van West-Europa aan Washington is immers een van de onvermijdelijke gevolgen van het opgeven van de ontspanningspolitiek en van de daaruit volgende militarisering van de samenleving.

Groeiende instabiliteit van het bestel

Zoals gezegd, dit alles heeft direkte weerslag op de nationale nivo's. In Nederland zijn de vooruitzichten zowel economisch als politiek zelden slechter geweest.

Binnen de economische malaise zoals die zich in alle landen van het westers bondgenootschap manifesteert, steekt de Nederlandse recessie nog relatief gunstig af. Enerzijds is dat te 'danken' aan krachtig betaalmiddel in de vorm van aardgas, anderzijds is daar de schoeiing van Nederlands economie op geavanceerde militaire produktie. De wereldranglijst 1980 van militaire export

naar de Derde Wereld vermeldt Nederland op de achtste plaats.

In de civiele sektor zijn bedrijfssluitingen, faillissementen, produktie-inkrimping en -ontmanteling echter aan de orde van de dag. De werkeloosheid is groter dan ooit in de naoorlogse geschiedenis. Met bijna een half miljoen werklozen - inklusief de niet in officiële cijfers opgenomen 'verborgen' werkeloosheid (veel vrouwen en steuntrekkers die wel aan de slag willen maar niet kunnen) - vormt het aantal uitgestotenen een ontevredenheidsgroep van belang.

Tegelijk hebben zich in talrijke andere maatschappelijke opzichten frustraties opgehoopt, die in enige vorm uitweg behoeven. Daar is het falen van de politiek een pijnlijk ervaringsfeit geworden. Het volslagen uitblijven van zelfs maar aanzetten tot structurele oplossing van de huisvestingsproblematiek kón op den duur niet zonder gevolgen blijven. In minder hevige, maar toch snel groeiende mate voegen zich daarbij de gevolgen van een systematische verpesting en veronachtzaming van het milieu; de kille arrogantie van het establishment inzake aanwending van kernenergie; de slaafse opstelling aan de zijde van kampioenen in de nukleaire wapenwedloop. Waar zulke arrogantie zich uit in het met veel bombarie opzetten van een "brede maatschappelijke diskussie" van bovenaf - geen diskussie, maar een campagne die gericht is oplegitimatie van de status quo - zal het netto resultaat eens te meer gezichtsverlies voor het politieke systeem betekenen.

Dat dit politieke systeem niet meer écht funktioneert wordt in de kontekst van alle mogelijke maatschappelijke problemen alsmar duidelijker. Wie bijvoorbeeld het zogenaamde 'restriktieve' vreemdelingenbeleid van de afgelopen jaren beziet, zal ervaren dat voortdurend sprake is van niet minder dan stelselmatig inspelen op latent racisme, op geheide vooroordelen van reaktionaire elemen-

ten die onder meer willen doen geloven dat "die gastarbeiders ons onze woningen en ons werk afpikken" en dat ze ons ook overigens bestelen als de raven, wanneer ze - na jarenlang de premies te hebben opgebracht - een beroep moeten doen op een sociale uitkering. In plaats van een open en eerlijk onder ogen zien van onvermijdelijke consequenties van het immigrantenbeleid in de zestiger jaren wordt 'oplossing' van de problematiek afgeschoven op justitie en politie, worden razzia's op overkompleet geraakte gastarbeiders aangemoedigd, valt Zigeuners een beestenbehandeling ten deel en worden vluchtelingen als politieke delinquenten aan hun vervolgers uitgeleverd.

Een soortgelijke afschuif-systematiek richting strafrecht is te konstateren in de overheidsbenadering van de problematiek van het drugsgebruik. In plaats van verslaafden (medische) hulp te verlenen worden ze tot in het zinloze steeds opnieuw achter tralies gezet. Een zinloosheid, die overigens het hele - eveneens toenemend verscherpende - detentiebeleid kenmerkt.

Over deze en dergelijke konfliktterreinen, waar een volslagen gebrek aan politieke beleidskreativiteit keer op keer aan de dag treedt, zijn boekdelen vol te schrijven. Het gaat ons hier evenwel om het kader, waarin de vergroting en verfijning van het geweldspotentieel van de staat gezien kan worden.

Met de opeenstapeling van ondubbelzinnige demonstraties van gebrek aan geschiktheid voor het bieden van oplossingen, het boeken van zichtbare resultaten, wordt de kwetsbaarheid van het bestel groter. Omdat daarbij niet alleen de verschillen tussen de opvattingen van de naar parlementaire macht dingende partijen geringer worden maar - onder het juk van 'slechte tijden' - ook die tussen de daadwerkelijke koersen, komt het aangewezen alternatief onvermijdelijk steeds meer op het buitenparlementaire vlak te liggen. Het werkelijke probleem van de

huidige politieke konstellatie zal het onontkoombaar groeiend gebrek aan vertrouwen in het bestel op zich gaan vormen. Nooit eerder in de naoorlogse geschiedenis is de parlementaire democratie zozeer aan massale twijfel onderhevig geweest als nu.

Met deze - in meerdere opzichten riskante - situatie worden tegelijk de bronnen van verzet en polarisering zichtbaar. Die ontwikkeling moet het zijn, waartegen de staat zich tracht in te dekken. Niets is bedreigender voor de beheersers van een machtssysteem dan verlies aan geloof in het systeem. Globaal kan men dan twee dingen doen: herstel van vertrouwen en gehoorzaamheid bewerkstelligen door de oorzaken van het wantrouwen weg te nemen - hetgeen betekent: hete hangijzers als kernenergie, woningnood, werkeloosheid op korte termijn daadwerkelijk aanpakken - óf ontzag en gehoorzaamheid van de bevolking afdwingen door een overmaat aan geweldsintimidatie en repressie. Een nadere beschouwing van de ontwikkelingen in het geweldspotentieel van de staat leert, dat de keuze in toenemende mate in deze laatste richting tendeert.

MET SCHERPE PATRONEN

Ontstaan van het inwendige staatsgeweld

Het geweldsapparaat van de staat is zich in Nederland, als in de meeste Westeuropese landen, pas met de opkomst van de industriële revolutie op binnenlandse ontplooiing gaan specialiseren. Met de groei van de sociale en politieke organisatie van de arbeiders nam de dreiging van revolutionaire ontwikkelingen voor de heersende regentenkaste toe. De kracht van het stakingsmiddel bewees zich spoedig en met name de door anarcho-syndikalistie gepropageerde politieke werkstaking vormde voor de gevestigde orde een gevaarlijke bedreiging. Het voorbeeld van de Commune van Parijs en uitbarstingen van sociale onrust in andere landen voedde aan weerszijden van de scheidlijn de verbetenheid.

Hoe sterk de angst voor onlusten bij het establishment leefde, werd duidelijk bij de gewelddadige onderdrukking van het Palingoproer in Amsterdam, juli 1886, een oproer dat ontstond door opgefokt politieoptreden bij handhaving van een verbod van een populair volksvermaak, palingtrekken. In Bymolts Geschiedenis der Arbeidersbeweging in Nederland (1894) staat een gedetailleerd verslag van dit eerste en, wat de afloop betreft meest dramatische, grote treffen tussen leger, politie en bevolking. Een citaat: "Een militaire macht van 400 man infanterie, 150 man vesting-artillerie en een escadron huzaren van 80 man begaf zich naar het terrein der woeling. In de Lindenstraat werd de menigte gesommeerd om uiteen te gaan. Dit geschiedde blijkbaar naar den zin van een luitenant niet vlug genoeg. Hij gaf bevel tot vuren, eerst met los kruit en vervolgens met scherpe patronen. Ongetwijfeld heeft het merendeel der soldaten niet gemikt op de menigte, want er vielen slechts vier doden en drie zwaar gewonden. Al de kruispunten in de omgeving van de Noordermarkt werden door soldaten en politie afgezet. Tot vier-

malen toe werden salvo's met scherpvuur gegeven. Officeel is geconstateerd, dat er 14 dooden en 28 gewonden zijn, ongerekend die in particuliere woningen werden binnengebracht. Het volk bediende zich van geene andere verdedigingsmiddelen dan steenen, dakpannen, knuppels en dergelijke voorwerpen. Van kokende olie, dynamietbommen en dergelijk meer ontzagwekkend materiaal was geen sprake". Het neerslaan van de opstand kostte uiteindelijk 26 doden, 36 ernstige gewonden (ledematen met de sabel afgehouden) en tientallen lichtgewonden. Onvoorstelbaar, wanneer men zich realiseert dat het hier eigenlijk helemaal niet om een opstand ging, maar om het niet opvolgen van een stompzinnig gezagsbevel.

Dat het vooral legereenheden waren die tegen de bevolking werden ingezet, laat zien dat de binnenlandse geweldsrol primair een militaire aangelegenheid is geweest. Weliswaar werden de politieorganisaties sinds 1880, voor eerst in de grote steden, in gestadig tempo versterkt en uitgebreid. Maar dit gebeurde nog niet zozeer met het oog op de bestrijding van georganiseerd sociaal protest als wel vanwege de toegenomen stadsbevolking en de randverschijnselen van de sociale ellende in de arbeiderswijken.

De versterking van het repressief vermogen van het binnenlandse geweldsapparaat kreeg het duidelijkst beslag in de *marechaussee*. Tussen 1889 en 1895 verdubbelde de mankracht van dit militaire politiekorps zich. In de daaropvolgende twee decennia zette deze tendens zich voort. De uitbreiding beperkte zich niet tot mankracht en materiële toerusting, ook de bevoegdheden werden verruimd. Bovendien was de *marechaussee* vóór 1888 alleen in Limburg en Brabant gestationeerd. In dat jaar werden enkele eenheden tijdelijk in de onrustige veenkoloniën gedetacheerd. Na 1895 ook in andere provinciën. In 1912 werden *marechaussee*-brigades rondom de grote industriële centra in het Westen gekazerneerd. Deze uitbreidingen en versterkingen werden

alle duidelijk ingegeven door bestaande of verwachte sociale onrust. De effectiviteit van het toenmalige geweldsapparaat werd duidelijk tijdens de grote spoorwegstakingen van 1903. De eerste staking van eind januari was in beginsel nog een economische werkstaking. Het konflikt ging tussen werkgevers en werknemers, de overheid hield zich vooralsnog afzijdig, werd ook niet bedreigd. Volstaan kon worden met versterkte bewaking van de stakingshaard, Amsterdam, door huzaren en andere legereenheden en zelfs de marine, die drie oorlogsschepen naar de hoofdstad dirigeerde. Nadat de spoorwegstaking, begonnen uit solidariteit met ontslagen stakende veemarbeiders, zich naar andere plaatsen had uitgebreid en nagenoeg het hele spoorwegnet stil lag, gaven de werkgevers toe.

Het feit dat met deze staking, gesteund door het anarchosyndikalistische Nationaal Arbeiders Secretariaat, het succes van het jarenlang door het NAS gepropageerde middel van de solidariteitsstaking werd aangetoond, hield echter op den duur wel degelijk een bedreiging van de bestaande orde in. "Tot heden toe vormt de spoorwegstaking van 1903, door de heerlijke solidariteit, die de arbeiders bezielde, door hen spontaan élan, hun daadkracht en hun buitengewone zelfbeheersing, een sindsdien nooit weer bereikt hoogtepunt in de Nederlandse beweging, een hoogtepunt zowel in revolutionair als in moreel opzicht, schrijft Henriette Roland Hols in *Kapitaal en Arbeid* (1926). Uit het succes putten de arbeiders moed en zij begonnen aan de voorbereiding van een tweede grote staking, die een politiek karakter zou krijgen. Het ging daarbij niet om revolutionaire pretenties in de zin van omverwerping van het systeem, maar om het afdwingen van algemene concessies binnen het bestaande regime. Binnen de vakverenigingen hadden informanten van de politie zich weten te nestelen en op grond van hun berichten besloot de regering begin februari grote delen

van de sinds 1900 afgezwaaide lichten opnieuw onder de wapenen te roepen, totaal 25.000 man! Daarnaast werden in het geheim maatregelen voorbereid om herhaling van een spoorwegstaking te voorkomen. Onder meer werd een stakingsverbod voor spoorweg personeel voorbereid en werden beroepssoldaten geoefend in het bedienen van treinstellen en spoorwegsysteem. Ironies genoeg was juist het pakket anti-stakings maatregelen - de 'worgwetten van Kuyper' - inzet van de tweede staking: deze moest aanneming in het parlement verhinderen.

Toen echter de staking uitbrak, op 6 april, was de regering via de politie-informanten van tijdstip en te volgen taktiek tot in finesses op de hoogte. In de nacht voorafgaand aan de staking hadden politie en leger spoorwegstations en -trajekten bezet. De geoefende nooddienst kwam op gang. De staking was in de kiem gesmoord. Spoorwegverbindingen werden door onderkruipers, vrijwilligers en militairen in stand gehouden onder een uitgebreide bewaking van leger- en politie-eenheden. Tot confrontaties met dit massale geweldsoverwicht is het niet gekomen. Wel viel er een dode, een man die in Rotterdam niet wilde voldoen aan een sommatie om het spoorwegemplacement te verlaten werd pardoes neergeschoten.

Klaar voor de crisisjaren

In 1918 kwam de uitbouw van het geweldsapparaat van de staat in een plotselinge versnelling na algemene en heftige onlusten, onder meer in verband met een aanhoudend gebrekkige voedseldistributie. In juni 1917 had het plunderen van spoorwegwagons met aardappelen in Amsterdam tot een treffen tussen politie, marechaussee en bevolking geleid. Daarbij werden tien mensen doodgeschoten en raakten 113 gewond. In april 1918 werden in Rotterdam eveneens troepen ingezet bij dergelijke ongeregelheden. De bevolking in de steden leed

honger. Het nationale sterftecijfer was in de oorlogsjaren met 5 pro mille gestegen tot 17, 13 pro mille. Er was grote werkloosheid, ondanks een half miljoen in het leger gemobiliseerde Nederlanders. Na Troelstra's mislukte poging om de onvrede in een revolutie om te zetten (november 1918) was de boot aan. Law & order schrokken wakker. Allereerst werd een *Korps Politietroepen* opgericht, dat de marechaussee moest ontlasten van strikt militaire taken en dat "bij groten onrust" kon worden ingezet tegen burgers. (Hetgeen ook is gebeurd, onder meer bij de onlusten in Amsterdam en Rotterdam in 1934 na de steunverlagingen van Colijn). De regering schatte de situatie echter als zo bedreigend in - mede onder invloed van de internationale spanning na de geslaagde tweede Russische revolutie en opstanden in onder andere Duitsland en Hongarije - dat ze besloot tot een mobilisatie van gezagsgetrouwe delen van de bevolking in *burgernoodwachten*. Zo ontstond in Limburg de Witte Garde, een verband van schutterijen, op het eerste signaal bereid de gevestigde orde bij te staan in de verdediging. Landelijk leidde Colijns mobiliseringsstrategie - met een beoogde ideologische weerslag - tot de *Bijzondere Vrijwillige Landstorm*. De binnenlandse veiligheid tot fetischisme verheven! Ook in Holland vertoond.

De angst voor het Rode Gevaar zat er al direkt diep in. Behalve in de vorm van het Korps Politietroepen en van de Noodwachten kreeg deze angst gestalte in de oprichting van een centrale *Geheime Politie*, eveneens in 1918. Deze inlichtingendienst werd los van de bestaande plaatselijke informantennetten opgezet door - alweer - militaire specialisten. Een sektie van de Generale Staf, GS-III, had tot dan de taak inlichtingen over buitenlandse legers en ontwikkelingen in te winnen. Nu kwam daarbij de taak binnenlandse vijanden in de smiezen te houden en over politieke bewegingen te rapporteren. Uitvloeisel daarvan

was onder meer de aanleg van 'zwarte lijsten' met voormannen van potentieel staatsgevaarlijke organisaties. Op grond van deze lijsten, die in het kader van internationale uitwisseling van gegevens over 'bolsjewieken' in Duitse handen waren gekomen, zijn in de eerste maanden van de Duitse bezetting van Nederland in 1940 van de meeste kommunistische en anarchistische organisaties vooraanstaande leden in gijzeling genomen.

In 1919 werd de nieuwe afdeling van GS-III omgedoopt tot *Centrale Inlichtingendienst*, en in regionale en stedelijke afdelingen opgebouwd onder politieofficieren. Ook binnen de militaire organisatie zelf werden de activiteiten van GS-III uitgebreid. De dienst beperkte zich niet langer tot het inwinnen van gegevens, maar richtte zich ook op het beïnvloeden van de politieke verhoudingen ten gunste van het bestaande bewind. Als echo op de revolutionaire gebeurtenissen in het buitenland waren in Nederland op veel plaatsen soldatenraden in de kazernes gevormd. In een (niet gepubliceerd, maar voor 'wetenschappelijk' onderzoek bij de Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht ter inzage liggend) dagboek van C.A. van Woelderen, hoofd van GS-III in 1919, beschrijft deze zijn contact met de oprichters van een "neutralen bond van militairen, tegenover de Revolutionaren": "Ik kon hier en daar nogal belangrijke invloed op de besluiten uitoefenen. Besloten werd tot vorming van den Bond van Regeeringsgetrouwen, dezen naam stelde ik tenslotte voor, die een oproep tot alle goedwilligen zal doen tot onderlinge organisatie tegenover het Roode Revolutiegevaar. De actie moet geheel van den troep spontaan schijnen uit te gaan". Elders in het dagboek blijkt overigens ook dat de telefoongesprekken vanuit het gebouw van de Tweede Kamer toen reeds werden afgeluisterd!

Met deze hektische mobilisatie van strijdkrachten voor de inwendige veiligheid van de staat had de gevestigde

orde zich tijdig tegen de woelige twintiger en dertiger jaren weten in te dekken. De op poten gezette troepen en burgerwachten werden zonder schroom op politieke gronden, ter rechtstreekse verdediging van de bestaande orde, gemotiveerd.

De scheiding tussen het politieke gezag en het geweldsapparaat was echter groter dan tegenwoordig. Het geweldsmonopolie was in hoofdzaak een ambtelijke aangelegenheid, politieke nakontrole - zoals tegenwoordig formeel mogelijk via de gemeenteraad - bestond niet. De burgemeesters waren in het geheel geen verantwoording aan het politieke gezag schuldig. Een formele bevelslijn van bovenaf ontbrak. In de praktijk heeft deze natuurlijk altijd bestaan: burgemeesters worden immers door Den-Haag benoemd. Bovendien werd de structuur uitgehouden door aan militaire eenheden als de marechaussee, uiteraard ressorterend onder de minister van Oorlog, de expliciete reibestrijdingstaak toe te delen. Liep de zaak de politie uit de hand, dan werd een beroep op militaire bijstand gedaan.

Dat inzetten van militaire eenheden, en ook het gebruik van vuurwapengeweld, had in die tijd veel minder repercussies dan na de tweede wereldoorlog het geval werd. Het gezag werd, op religieuze zogoed als liberale gronden, als vanzelfsprekend aanvaard en gesteund. Gehoorzaamheid aan de wet was een leuze - ook door de politie gebruikt voor ze tot optreden overging - die niet ter discussie stond. Het gezag behoefde zich niet te rechtvaardigen. De succesvolle parlementaire inkapseling van de socialistische emancipatiebeweging in de vorm van de sociaal-demokratie was het politieke sluitstuk van de voorbereiding van de staat op gevaarlijke tijden. Gezagsrol en geweldsrol hadden een tijdige stabilisatie tot stand gebracht.

”ALLEN DIE VAN GOEDEN WILLE ZIJN”

Onverbloemd: Binnenlandse Strijdkrachten

Tot maart 1946 was in ons land een staat van beleg van kracht, die reeds door de Nederlandse regering in ballingschap vanuit Londen was voorbereid. De opzet was duidelijk: gezien het grote aandeel - van meet af - van de goed georganiseerde kommunisten in het verzet tegen de moffen, was het niet ondenkbaar dat deze bij en na de bevrijding een belangrijke rol zouden gaan spelen en aan populariteit zouden winnen. Om dergelijke ontwikkelingen tegen te gaan, en met name te voorkomen dat de kommunisten - die nu immers beschikten over een getrainde en geharde bewapende organisatie - een belangrijk aandeel in de feitelijke binnenlandse bevrijding zouden nemen, werd vanuit Londen al in een vroeg stadium aangestuurd op nationale overname van de koördinatie van het verzet, opdat revolutionaire elementen daarvan tijdig konden worden geneutraliseerd. Zowel wat materiële als logistieke steun betreft probeerde de Londense regering de structuur en organisatie van het verzet voortdurend in haar voordeel te beïnvloeden.

Maar ten dele geslaagd in deze opzet, was het voor een onbelemmerde terugkeer van het oude bewind van groot belang dat in ieder geval direkt na, zo mogelijk nog tijdens de bevrijding de verzetsgroepen in een landelijk verband onder opperbevel van het - eveneens oude - Militair Gezag werden gedisciplineerd. Dit gebeurde in de BS, de *Binnenlandse Strijdkrachten* onder bevel van Prins Bernhard. De BS was de officiële geweldsarm van het Militair Gezag gedurende de staat van beleg. Als zodanig door de aktieve bevelvoering van de Prins voorzien van het hoogste want Oranje gezagslabel, diende de BS behalve tot ontwapening en neutralisering van het kommunistische en socialistische verzet ook tot onderschikking van de tot de BS toe-

gelaten verzetsmensen. De BS werd voor allerlei politiediensten gebruikt, hoewel de politiekorpsen (in geen bezet land was de kollaboratie van de politie met de Duitsers zo massaal geweest als in Nederland) nog lange tijd ongezuiverd konden functioneren. Zoals bekend is van werkelijke zuivering in de sleutelsektoren in Nederland evenmin als in West-Duitsland sprake geweest (zie over de beoogde opzet van het uitblijven van zulke zuivering en over de inspanningen van de geallieerden deelname van binnenlands verzet aan de feitelijke bevrijding te voorkomen het boek: "Als op ons geschoten wordt" van Boudewijn Chorus). In dit verband was het bijvoorbeeld ook tekenend dat het direkt na de bevrijding opgerichte *Bureau Nationale Veiligheid* als hoofd kreeg Dr. L. Einthoven.

Het BNV was de opvolger van het in Londen opgebouwde Bureau Inlichtingen, het instrument dat de betrekkingen met de rechtse verzetsorganisaties in het kader van het aangegeven scenario moest onderhouden en deze van geld en wapens voorzag. Vanuit dit nationalistiese verzet der oranjefacisten (zoals ze door gene zijde van de ondergrondse werden betiteld) liepen lijnen naar organisaties als de Nederlandse Unie, waarvan - althans op het nivo van de leiding (De Quay, Linthorst Homan en Einthoven) - de kollaborerende houding manifest was: het driemanschap van de "NU" wilde zelfs fuseren met het fascistische Nationale Front van Arnold Meijer. Niet zonder betekenis is in dit kader ook, dat de Unie landverradelijke organisaties als Winterhulp en Arbeidsdienst verdedigde en vooral: het "illegale" verzet tegen de bezetters veroordeelde.

Daarmee zijn we terug bij Einthoven wiens naoorlogse benoeming tot hoofd van het BNV en later (tot 1961) van de *Binnenlandse Veiligheids Dienst* licht werpt op zijn activiteiten in de oorlog, en het waarschijnlijke aandeel daarin vanuit Londen. Opmerkelijk is eveneens, dat zowel de chef van de Londense inlichtingendienst - de

dubieuze adjudant van koningin Wilhelmina, F. van 't Sant - als Eindhoven voor de oorlog hoofdkommissaris van politie waren, de eerste in Utrecht, de tweede in het strategische Rotterdam. Van 't Sant had zich in die hoedanigheid in 1918 al onderscheiden, door zonder voorkennis van de burgemeester tot de verstrekking van karabijnen aan zijn ondergeschikten over te gaan.

Naast de Binnenlandse Strijdkrachten, die behalve de politiediensten ook de opsporing en bewaking van landverraders alsmede het verlenen van bijstand bij ordeverstoringen tot taak hadden, werd ook de in 1945 heropgerichte marechaussee op onrustbestrijding ingericht. De eerste opdracht voor dit Koninklijk Wapen was de oprichting van een *mobiele afdeling* van 1100 man, ten behoeve van het optreden bij relletjes. Deze versterking van het geweldsapparaat, naast de toevoeging in de vorm van de BS, hield - zeker ten opzichte van een sterk uitgedunde bevolking - een opvallende overbieding in. In de bezettingstijd was de politiesterkte reeds in aanzienlijke mate opgevoerd; in Amsterdam bijvoorbeeld was in 1944 driehonderd man meer politie dan in 1940 terwijl de bevolking met bijna 30.000 man verminderd was. Bovendien werden de politiekorpsen ook na 1945 nog versterkt; eerst na 1948 was sprake van een teruggang in sterkte. Toen had het bewind zich gerestaureerd en kon het gestabiliseerde bestel zich verminderde paraatheid veroorloven.

Behalve de mobilisering van deze versterkingen, die op zich reeds uitdrukking waren van de angst der teruggekeerde elites voor machtsaanspraken van strijdbare delen der bevolking, had het Militair Gezag zich met de *staat van beleg* van buitengewone bevoegdheden voorzien die belangrijke grondrechten buiten werking stelden. In hetzelfde kader achtte de regering zich bevoegd het sinds 1880 bestaande stakingsrecht voor arbeiders op te schorten, in een Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen.

Dit verhinderde de Rotterdamse havenarbeiders niet reeds in juni-juli 1945 het werk massaal neer te leggen, met als eis onder meer de erkenning van de nieuwe vakbond, de Eenheids Vak Centrale. De aanleiding van deze staking was de beschieting van een bootje met huiswaartskerende Rotterdamse havenarbeiders door een eenheid rivierpolitie en leden van de Binnenlandse Strijdkrachten, die controle op havendiefstallen uitoefenden. Bij het begin van de staking was de voedselsituatie in Nederland reeds precair, na een week ging het Militair Gezag over tot het breken van de staking, onder meer door het inzetten van Canadese militairen en vrijwilligers bij het lossen van schepen op goed bewaakte kades. Van de aanvang af werden de haventerreinen bewaakt door marechaussee en BS-eenheden. Ook de Prinses Irenebrigade, uitgerust met onder meer bren-carriers werd paraat gehouden.

Soortgelijke massieve operaties van onmiskenbaar militaire signatuur werden ook voor het breken van de grote havenstaking van 1946 aangewend, hoewel de staat van beleg inmiddels was opgeheven en het burgerlijk gezag hersteld. Deze staking van zeelieden en havenarbeiders in Rotterdam en Amsterdam duurde van 10 april tot 3 juli. Naast opgeroepen vrijwilligers en op straffe van intrekking van uitkering gedwongen werkelozen werden bijna duizend soldaten voor het breken van de stakingen ingezet. Marechaussee en BS beschermden deze stakingsbrekers en gebruikte daarbij onder meer pantservoertuigen. Voor de havengebieden werd een samenscholingsverbod ingesteld. Stakende arbeiders in vaste dienst werden ontslagen, losse arbeiders uitgesloten. Erkenning van de EVC bleef uit, de erkende vakbonden NVV en NKV kozen de zijde van de regering onder de sociaal-demokraat Schermerhorn. De overbieding aan geweldsmobilisatie en -dreiging had zijn nut bewezen: een doorbraak van de radikale EVC werd afgewenteld, de arbeiders werden teruggedreven in de disciplines van de traditionele zuilgebonden vakorgani-

saties. De coöperatieve rol van de sociaal-demokratie in dit knevelproces legde de basis voor het concept van de PvdA als volkspartij in plaats van partij van de arbeiders. Het afhaken van de CPN - die aan de vooravond van de eerste verkiezingen door voortgezette solidariteit met de kommunisten in de EVC stemmenverlies vreesde - was tegelijk het begin van het einde voor deze partij: parlementaire oriëntatie verdraagt zich niet met de beginselen van het marxisme-leninisme. Deze ontwikkelingen overziend, kan gesteld worden dat - zo er van een Groot Scenario sprake is geweest - de teruggekeerde elites het op het juiste moment tot de essentiële konfrontaties heeft laten komen, namelijk toen de slag nog geslagen kon worden. Voor de rest van het werk volstond een blik op de barometer: de wijzer wees op koude oorlog.

Het geweld van de politiek

Eenmaal veiliggesteld was het voor de handhaving van het geweldsmonopolie zaak, zorg te dragen voor een effectieve stabilisatie. Dat gold in die naoorlogse jaren voor meer bevrijde landen in West-Europa en het is dus geen wonder dat de kaarten niet geschud maar gestoken waren. Hitlers opvolger in de nadagen van het Derde Rijk, admiraal Dönitz, had de overgave nog proberen af te wenden door de geallieerden voor te stellen een pact tegen Moskou te sluiten vóóordat de kommunisten in Berlijn zouden zijn. Het plan was goed, maar de tijd nog te vroeg.

Drie jaar later was zoveel meer mogelijk. Het verhaal van de koude oorlog is vaak genoeg verteld om ons hier te kunnen beperken tot voor ons onderwerp essentiële lijnen. In politiek en economisch opzicht was de wederopbouw van de Westeuropese landen in hoofdzaak een aangelegenheid van de belangrijkste bevrijder, de Verenigde Staten. In de Oosteuropese landen was die rol weggelegd voor de Sovjet Unie. Enkele landen, als Griekenland - waar een heftige burgeroorlog woedde -

en Joegoslavië, zaten tussen de invloedssferen in. In het jaar 1948 werd vanuit Amerika een intensieve ideologische campagne tegen het kommunisme gedikteerd. Gebruikmakend van de kommunistische machtsovername in Tsjecho-Slowakije werd door Washington op het gevaar gewezen, dat in het onrustige Frankrijk of een van de andere Westeuropese landen een soortgelijke staatsgreep met hulp van de Sovjet Unie mogelijk was. Deze en dergelijke suggesties gaven voedsel aan een spoedig grenzeloze kommunistenangst. Internationaal werd de gevoelde dreiging vertaald in de oprichting van de NATO, nationaal wakkerde de overheid de angst tot die van een dreigende revolutie aan. In Nederland leidde dat, net als 1918, tot mobilisering van de gezagsgetrouwe, de "goedwillende", delen van de bevolking in aparte geweldorganisaties: *de reserve gemeentepolitie, de reserve rijkspolitie, de reserve grensbewaking en de Nationale Reserve*. Deze organisaties bestaan tot op de dag van vandaag. Door gaans zijn ze een vergaarbak van wapen- en geweldsfetischisten, ex-politiemensen en ex-militairen. Hoewel formeel naar buiten toe gepresenteerd als onschuldige vormen van hulp aan de burgerbevolking in tijden van (waters)nood en andere rampspoed blijkt uit opleiding en training dat de bedoelingen zich tot andere, meer repressieve taken, uitstrekken. De Nationale Reserve bijvoorbeeld is een in hoge mate paraat korps, dat belangrijke verbindings-, distributie- (wapenarsenalen en munitiedepots) en bewakingsdiensten in de eerste dagen van een noodtoestand heeft te verrichten.

Om een indruk te krijgen van de koek die voor deze mobilisering gesneden werd, het volgende saillante citaat uit een radiorede van de Nederlandse minister van binnenlandse zaken op 3 mei 1948: "Gebeurtenissen in enige andere landen maken het noodzakelijk rekening te houden met de mogelijkheid, dat ook in ons land te eniger tijd een poging zal worden gewaagd om door intimidatie of geweld de grondwettige regeringsvorm te vernietigen en

een nieuwe orde te vestigen, een nieuwe orde, die evenals bij het nationaal-socialisme slechts gepaard kan gaan met onderdrukking, dwang en slavernij. De kleine minderheid bij ons, die om dit te bereiken, wellicht bereid zou zijn een greep naar de macht te doen, zou, wanneer zij daarbij alleen stond, door het bestaande gezagsapparaat gemakkelijk kunnen worden bedwongen. Het is echter niet uitgesloten, dat een dergelijke minderheid steun van buiten zou verkrijgen. . . (etc.) De regering doet een dringend en klemmend beroep op allen, die ons Oranjehuis, ons democratisch staatsbestel en onze volksvrijheden tegen aanslagen metterdaad en met kracht willen beschermen en verdedigen. Zij is ervan overtuigd, dat wanneer dergelijke aanslagen zouden worden gepleegd, de overgrote meerderheid van ons volk als één man achter de regering zal staan. Deze steun zou dan echter onvoorbereid zijn en worden verleend door ongeoeffenden. Maar de eventuele plegers van aanslagen mogen ons niet onvoorbereid en ongeoeffend vinden. Daarom roept de regering thans allen op, die van goeden wille zijn, opdat zij, na een korte opleiding, wanneer dit nodig mocht zijn, toegerust met de vereiste kennis en vakbekwaamheid, het gezagsapparaat kunnen versterken en er toe mede kunnen werken het gezag te handhaven”.

Zó ontpopte zich de essentiële naoorlogse disciplineerings operatie als verlengstuk van de herordening van het geweldsmonopolie. Een campagne van een oneindig raffinement, die op belangrijke fronten - de eveneens vanuit Washington gedwongen afbouw van onze koloniale aanspraken; de toenemende interventie van de overheid via herstrukturering van de economie; de herbewapening van West-Duitsland- de aandacht afleidde, de sociaal-demokratie nog verder naar rechts deed schuiven in de noodzakelijk geworden distantie van links ten opzichte van de kommunisten, Oranje en het vaderland nog vaster verbond (in 1948 kwam koningin Juliana op de troon) en in het kader van de wederopbouw de rijen van de

bevolking deed sluiten. In deze sfeer was de totstandkoming van een wet op de noodtoestand een vanzelfsprekendheid. Ook deze *Wet Buitengewone Bevoegdheden Burgerlijk Gezag* (1952) is tot op heden van kracht. Op grond hiervan kan in Nederland of een gedeelte van het grondgebied een toestand van verhoogde waakzaamheid of een burgerlijke uitzonderingstoestand worden ingesteld waarbij alle grondrechten van de burgers (behalve het recht op uitoefening van godsdienst!) onverwijld kunnen worden opgeschort en het parlement zichzelf naar huis stuurt. Op basis van dit geweld van de politiek, geschoeid op een ongekend massaal feitelijk geweldsapparaat, kon de opbouw van de welvaartsstaat - waarin democratisering van de consumptie (iedereen een auto, tv etc.) de premie op gehoorzaamheid zou worden - zich zorgeloos ontplooiën.

Knuppels en karabijnen

De aldus tot stand gebrachte bereidheid van de meerheid van de bevolking om in gehoorzaamheid aan de overheid de gemeenschappelijke taak tot wederopbouw van het ontredderde land aan te vatten, heeft tot in de zestiger jaren kunnen duren. Rond 1960 was de wederopbouw voltooid, een nieuwe welvaart had zich aangediend. Op allerlei terrein was de rol van de politieke overheid aanzienlijk uitgebreid, een omvangrijk regentendom had zich van bestuurlijke posities in talrijke toonaarden meester gemaakt. De basis van de afgedwongen gehoorzaamheid, het van hogerhand gemanipuleerde krisidenken, begon nu echter weg te ebben. Aan het einde van de jaren vijftig had zich een radikale en energieke pacifistische beweging gevormd, die zich onder meer in de PSP organiseerde. De koloniale onderdrukkingsoorlog in Algerije en Mozambique werden aangeklaagd, de kernbewapening ("ban de bom") en de Amerikaanse inmenging in Vietnam zouden de hoofdthema's worden.

Twee andere bewegingen voegden zich daar in de eerste helft van de zestiger jaren bij, de studentenbeweging (op-

richting studentenvakbeweging in 1963) en provo. Maar al vóór deze aanzet gaven tot nieuwe en succesvolle aktiemethoden hadden linkse journalisten in de hoofdstad zich geroepen gevoeld een - destijds opzienbarend - boekje 'Slaags met de politie' samen te stellen, dat vele buitensporige geweldsoptredens van de Amsterdamse politie dokumenteerde. "Dat zij al verbaliserend, knuppelend, arresterend, verhorend en getuigend menigmaal de eigen glazen met luid gerinkel ingooit, moge deze selectie uit vier jaar politieke actie in de hoofdstad aantonen", zo besloot het voorwoord. Zulke boekjes breng je natuurlijk niet uit als er niks gebeurd is.

De taktiek van de provokatie werd voor het eerst gebruikt bij de verstoring van de NATO-taptoe op 5 juli 1963 in het Olympisch Stadion in Amsterdam. Onberekenbare en bliksemsnelle kleine demonstratieve akties, tegelijk gepland op verschillende plaatsen, in dit geval om de aandacht te vestigen op het portugese lidmaatschap van de NATO, leidden tot politiereakties die tegelijk stompzinnig en lachwekkend waren. Dit patroon, dat enorme publiciteit verzekerde, wisten de provo's bijna drie jaar lang met succes te hanteren. In een na de rellen van 1965-1966 aan de regering uitgebracht rapport van een Commissie van Onderzoek Amsterdam staat de provokatie wetenschappelijk omschreven. Als hoe bedreigend deze werd ervaren leert het volgende citaat daaruit: "het is a) een systematische relativering en ridiculisering van waarden, normen en gedragingen van personen, groepen en systemen waartegen de provocatie zich richt; hieronder vallen ook de handelingen als 'boeroepen', krenten uitdelen, mompelen en dergelijke, die de omstanders en tegenstanders bij het belachelijke betrekken en hun traditionele zekerheden aantasten; b) een systematische onthulling van de structurele zwakheden van het systeem (-) gepaard gaande met een onthulling van essentieel of 'heilig' geachte waarden en taboes als ideologische maskerades; c) het zich bewust

afwijkend gedragen ten opzichte van de geldende normen (-); d) het lanceren van, naar vorm en wijze van presentatie onorthodoxe, verontrustende, geweten-krenkende, 'gekke', onuitvoerbaar-lijkende, maar in hun kern navoelbare, als legitiem te erkennen, avantgardistische ideeën en voorstellen; e) een voortdurende wisseling van de methode, de plaats en het tijdstip van actie-voeren (-)".

Het laat zich raden hoe de autoriteiten, in hun oneindige flexibiliteit en fantasie, op deze authentieke vormen van protest reageerden. De conflicten zijn vaak en vanuit verschillende invalshoeken beschreven. We beperken ons hier weer tot de geweldsaanpassingen in het beschikbare apparaat. De eerste reactie was aktivering van de *Mobiele Eenheden*, die - reeds in 1953 opgericht - tot aan de grote anti-amerikaanse betogingen een slapend bestaan hadden geleid. Toen het willekeurige en rankuneuze knuppel- en zijspangeweld van deze in verregaande mate individueel opererende eenheden niet tot de beoogde intimidatie en aftocht van de menigten leidde, werden in de loop van de schermutselingen in de jaren 1963-65 eerst allerlei gekombineerde tactieken uitgeprobeerd. Rechercheurs in burger verschenen op het toneel in aktieve slagersrol of voor selektieve aanhouding van 'aanstokers'. Hondenbrigades werden ingezet, M.E.-linies werden geformeerd ter afscherming van voorgenomen verzamelplaatsen en startpunten van happenings. Maar de fantasie en flexibiliteit van de provo's was iets oneindiger en zo bleef het bevoegd gezag zich vergissen in haar schattingen van de geweldswaardigheid van conflicten. De daardoor bij de geweldsspecialisten ontstane onzekerheid leidde tot een intense heroriëntatie op het begrip relbestrijding. Voordat deze in opleiding en training vruchten afwierp werd de aanpassing van het geweldsmonopolie beperkt tot primair defensief gerichte uitrusting: rieten schilden, kunstof beschermingstukken zoals helmen met nek- en gelaatsbescherming. Ook werden de arrestanten- en M.E.-busjes van bescherming voorzien en werd dit wagen-

park uitgebreid. In 1966 werd de sabel en de klewang vervangen door een lange wapenstok, die naast de korte gummi knuppel als slagwapen was bedoeld.

Werden deze aanpassingen van de politie nog algemeen gerangschikt onder de noemer 'zacht geweld' - een bepaald eufemistische benaming voor wie in die dagen het verschil tussen de korte en de lange wapenlat moest bemerken -, de voorbereiding op grimmiger geweldsgebruik was niet uitgebleven. Dat bleek bij de onderdrukking van het bouwvakkersoproer op 13, 14 en 15 juni 1966 in Amsterdam. Op de avond van de eerste dag werd met de verzilvering van de vakantiebonnen van de bouwvakkers begonnen. Deze vond plaats via de erkende vakbonden. Op de uitbetaling van niet-georganiseerden werd, zoals aangekondigd, een korting van 2 procent toegepast. In Amsterdam was het percentage niet-georganiseerden groot vanwege het relatief grote aantal kommunisten onder de bouwvakkers. Deze werden nog altijd niet getolereerd binnen de bonden. Bij de eerste uitbetaling drongen enkele bouwvakkers het betalingskantoor binnen en vernielden een deel van de inventaris. Binnen tien minuten was een peloton M.E. (toen 30 man) aanwezig. Deze ging over tot een charge met de lange wapenstok. Vanuit de bouwvakkers werd met stenen gegooid en begonnen aan het slopen van enkele M.E.-busjes. De M.E. trok zich daarop terug. Een van de bouwvakkers was echter bij de aktie onwel geworden en stierf in de loop van de avond aan een hartstilstand, zoals achteraf bleek. De bouwvakkers verkeerden echter in de mening dat de man door klappen van de M.E.-ers in elkaar was gezakt. De volgende morgen werd een protestbijeenkomst belegd. Er waren ruim vijfduizend mensen aanwezig. De politie hield zich uit voorzorg afzijdig. Een half uur na het begin van de meeting begonnen groepen bouwvakkers naar het gebouw van De Telegraaf op te trekken. Dit ochtendblad had een ongenueanceerd bericht over de dood van hun kameraad afgedrukt

in de trant van 'dat komt ervan als je je drukt maakt'. Het beleg en de bestoking van gebouw en werknemers van De Telegraaf was niet gering. Maar de politie hield zich ook hier afzijdig. Toen die eenmaal arriveerde, waren de bouwvakkers vertrokken. Achteraf is dit talmend politie-beleid geweten aan de afwezigheid die morgen van hoofdkommissaris van de Amsterdamse gemeentepolitie. Maar, zoals we nog zullen zien, gewelddoptredens tegen arbeiders hebben andere dimensies en andere repercussies in de bevolking, dan die tegen lieden die als reischoppers kunnen worden afgeschilderd. Gewelddakties in de oude arbeidersbuurten hebben zich sinds 1934 niet meer voorgedaan.

Die 14e juni was het in de hoofdstad de gehele dag onrustig. De beschikbare mobiele eenheden, gemeente- en rijks-politie, spoedden zich van het ene naar het andere incident, maar stuitten op steeds toenemend verzet. Het ging daarbij niet langer om bouwvakkers, maar om "janhagel van allerlei slag" zoals De Telegraaf zich haastte vast te stellen. Dat veranderde de geweldswaarde-inschatting natuurlijk. Nu bleek de harde geweldsvoorraad die de M.E. had aangelegd. Om 12 uur werd het Damrak met de lange wapenstok ontruimd. Daarna ging de politie voor het eerst over tot massaal gebruik van traangas. Om half drie diezelfde middag werd met karabijnen over de hoofden van stenengooiers geschoten. In de loop van de middag en avond werden nog herhaaldelijk waarschuwingsschoten afgegeven. Maar er werd ook gericht geschoten met het dienstpistool. Dit gebeurde in situaties waarbij motorzijkombinaties door het publiek waren ingesloten en de agenten rammel kregen. Bij zulke incidenten liepen twee burgers schotwonden op. In de namiddag en avond kwamen extra eenheden politie en marechaussee in de hoofdstad aan. Toen de onrust echter bleef aanhouden en op de 15e juni steeds grotere groepen jongeren zich in de veldslagen mengden, greep het nationale gezag hoogstpersoonlijk in. Reeds op 14 juni in de hoofdstad als obser-

vanten aanwezig. gingen de ministers van justitie en binnenlandse zaken de dag daarop tot volstrekt ongekende interventie over. Zij stelden het bevoegd gezag - de hoofd-commissaris van politie en de burgemeester - terzijde en droegen het bevel over aan een stante pede geformeerd driemanschap van betrouwbare en ervaren politie-officieren. Met de overhaaste instelling van dit centraal commando werd duidelijk hoezeer de regering de toestand als aantasting van het geweldsmonopolie beschouwde en hoe groot het 'gezichtsverlies' van het hoofdstedelijk gezag in haar geweldsrol werd ingeschat. De handhaving van het geweldsoverwicht was een zaak van nationaal belang geworden; het slachtofferen van de ter plaatse hoogst verantwoordelijken - beide in de politieke nasleep vervolgens uit hun functie gezet - was in dat kader het duidelijkste signaal om aan te geven dat het menens werd.

Subtiliteit van de tolerantie

Nu het bestaande geweldsapparaat, hoewel uiteindelijk geslaagd in het neerslaan van de uitdaging, gebleken was tacties conceptloos, operationeel ongekoördineerd en moreel ongetraind te zijn was een uitbouw van het monopolie voor de noodzakelijke - systeeminherente - vergroting van het geweldsoverwicht alleen nog een kwestie van tijd. In afwachting van resultaten op dat gebied was het echter zaak de heftig in beweging gekomen samenleving, die zich gekonfronteerd zag met de "tot wasdom gekomen naoorlogse generatie", in het gareel van de politieke grondslagen van het bestel te houden. Hoe dat inderdaad gelukt is, is een lang en interessant verhaal dat door menig socioloog met verve en met terminologie als aangehaald uit de boeken is gedaan. We gaan het niet herkauwen, maar volstaan voor de draad van het verhaal met de vermelding van enkele ingrediënten.

De crisis van de zestiger jaren was een gezagskrisis. Het politieke bewustwordingsproces onder de jongeren - in stroomversnelling geraakt door de misdadige genocide van

onze Amerikaanse bondgenoot in Vietnam - leidde tot regelrechte legitimitieitsvragen. Waarom zouden wij dit verkalkte, autoritaire, centralistische bestel in stand helpen houden? Hoe kunnen wij toestaan dat dit in naam democratische systeem ons medeverantwoordelijk maakt voor massamoorden, koloniale diktaturen, ontketening van burgeroorlogen, massale honger, armoede en ellende in de derde wereld? In dit stelselmatige ter verantwoording roepen, het afbreken van het beeld van schone overheidshanden, het opzeggen van de bereidheid zich verdere gehoorzaamheid te laten afkopen in het kader van het concept verzorgingsstaat, school de werkelijke dreiging voor de gevestigde machtsverhoudingen.

Toen de autoriteiten wakker schrokken was de beweging reeds te breed om deze puur met geweld te kunnen keren. Dat zou de bedreiging alleen groter maken. Daarom was een althans in schijn afstaan van macht op den duur onvermijdelijk geworden. De betrokkenheid van de bevolking moest uit het oogpunt van de ontstane legitimitieitskrisis vergroot worden. Door inspraak, medezeggenschap, participatie, democratisering konden de aanspraken van radikaliserende groepen worden gekanaliseerd. Teruggebracht tot parlementaristische structuren in de onrustige sectoren - verplichte ondernemingsraad voor grote bedrijven, verplichte universiteitsraad, wijkraden, schoolparlement, voorgeschreven inspraakprocedures - konden de politieke stromingen genormeerd, gereguleerd en uiteindelijk geneutraliseerd worden. Nergens werden de in 1967-68 met name in de studentenbeweging scherp gestelde eisen tot democratisering - op basis van one-man-one-vote in alle bestuurslagen en ten aanzien van alle beleidsbeslissingen - ingewilligd. Wat zich ontvouwde was een taktiek van subtiele tolerantie. Voorheen als geweldswaardig beschouwde uitdagingen - demonstratie zonder vergunning, sitt-in, zelfs bepaalde bezettingsakties - werden nu getolereerd, de akties geherdefinieerd; burgerlijke ongehoorzaamheid kon tot

op zekere hoogte gerechtvaardigd zijn. Zulke tolerantie ontnemt de kracht aan politiek protest zonder aan het protest daadwerkelijk gehoor te hoeven geven. Mogelijkheden tot beleids-beïnvloeding aanbieden brengt afvalligen tot het geloof terug. Het geloof, dat veranderingen binnen het systeem mogelijk zijn. Maar dan moet je er wél wat voor doen: meewerken. In de raden, in de commissies, in de overlegstructuren. Rudi Dutschke's - in heel andere omstandigheden ontwikkelde - leuze van de 'lange mars door de instituties' werd voor de rechtvaardiging van deze systeemgebonden keuze graag en klakkeloos geïmporteerd. Daarmee was de inkapseling van het politieke protest in een geïnstitutionaliseerd aktiewezen nog vóór het aanbreken van de zeventiger jaren een feit.

DE COLONNE EENMAAL IN BEWEGING

Geweldsspecialisatie

De eerste tekenen van de voor de zeventiger jaren voorgenomen uitbouw van het de overheid ten dienste staande geweldspotentieel konden worden afgeleid uit het feit, dat in 1969 een nieuwe centrale opleiding voor mobiele eenheden van de rijkspolitie startte. Deze hogeschool van het staatsgeweld was een produkt van een nieuwe geweldsfilosofie, op zich weer het resultaat van bestudering en verworven inzichten van de geweldskonflikten sinds 1963. Een zelfde geweldsakademie voor de gemeentepolitie startte in 1971. Alle jonge politiemensen volgen sindsdien op een van beide instellingen een theoretische en praktische opleiding. Was het op zich reeds opmerkelijk, dat met deze drilcentra een accentuering van de geweldsrol en de geweldsvaardigheden in de opleiding van politiepersoneel werd aangebracht, uitermate illustratief voor de bedoelingen en verwachtingen ten aanzien van het geweldsapparaat was de verschuiving in de leerstof.

In essentie was het nieuwe element in de geweldsfilosofie een overbrenging van militaire inzichten naar de politieke ordehandhavingstaak. Moderne oorlogshandelingen - dat is in het optreden van de Amerikanen in Vietnam heel duidelijk naar voren gekomen - zijn effectiever naarmate de aanvaller er in slaagt direkt kontakt met de tegenstander te vermijden. Het geweld kan dan immers instrumenteel en in grote mate onpersoonlijk blijven. Waar de technologie van het wapen de kracht van de Amerikaan is, zal deze het in vijandkontakt bij voorkeur dáár op aan laten komen. Het verschaft hem tegelijk de voor zijn lage moreel noodzakelijke objektivering van het geweld: door een (nacht)vizier is de tegenstander niet meer dan een silhouet. Deze bevindt zich bovendien op zeker honderd meter afstand en dat minimaliseert

het skrupuleuze verband tussen het overhalen van de - verder automaties repeterende - trekker en het - tevens buiten vizier onzichtbaar geworden - resultaat. Dit voor succesvolle operaties van de laffe Amerikaanse welvaartszoontjes doorslaggevende element is een in de loop van de oorlog steeds versterkt terugkerende herkenbaarheid geworden. De ongenormeerde en ongeremde aanwending van oorlogsgassen pastte, zoals we nog zullen zien, bij uitstek in dit kader. Van het met vlammenwerpers platbranden van 'konspiratieve dorpen' via de fragmentatiewapens tot de volslagen a-selektieve bomtapijten vanaf hoogten waar alleen nog materiële omtrekken zichtbaar zijn: alles stond in het teken van het vermijden van direkt kontakt.

Op dit principe was ook de nieuwe geweldsbenadering in de opleiding van het verse M.E.-troepen geënt. De nadruk kwam te liggen op het bewaren van afstand, het zo lang mogelijk uitstellen van direkt kontakt met de tegenstander. Dat kon bovendien tijdwinst opleveren voor het dreigkoncept, het nadrukkelijk tentoonstellen van dreigende geweldsontplooiing, intimidatie en afschrikking. De term 'geweldsbeheersing' werd het sleutelwoord, - op zich al een objektivering van geraffineerd gehalte. Bij het dreigkoncept behoorde het belang van handhaving van het groepsverband, het opereren in formaties en linies. Zelfs aan de officiëel gehanteerde termen is het militaristische denken niet vreemd gebleven. M.E.-linies konden tot dan toe gemakkelijk verstoord worden door het gooien van stenen. Dan was óf een charge de uitkomst voor de M.E. óf dekking zoeken in verschillende richtingen. In beide gevallen een verbreking van het groepsverband. De nieuwe training werd gericht op vergroting van het incaseringsvermogen en de zelfbeheersing van de rekruten. Daartoe werden realistische veldslagen in scène een vast onderdeel van de praktijkopleiding. Met hetzelfde doel - voorkomen van uiteenvallende linies - werd beschermende uitrusting ingevoerd: rieten schilden, helmen met gezichtsschermen en nekstukken, scheenbeschermers,

gasmaskers, etc. Ook werden de voertuigen voor verplaatsing van de pelotons met stalen rasters ter afscherming versterkt. Tegelijk werd het georganiseerde geweld instrumenteler, geheel in het concept van het laffe afstandsgeweld: traangas - niet meer alleen in de vorm van handpatronen maar nu ook afschietbaar met de karabijn: gasgranaten - en waterkanon.

Uitbouw van het geweldspotentieel

De tot stand gekomen geweldsspecialisatie vond spoedig een verlengstuk in de feitelijke militarisering van organisatiestructuur, bewapening en materiële-technische uitrusting van het politie-apparaat. Hoewel veelal beweerd wordt, dat de geweldsspecialisatie en -uitbouw van ons politieapparaat een rechtstreeks gevolg was van aanslagen en terroristische akties, moet hier nadrukkelijk worden vastgesteld dat dit onjuist is. De eerste gijzelingsaktie in ons land speelde zich af op 31 augustus 1970. We hebben gezien, dat de heroriëntatie op geweldsgebruik en de daaruit voortvloeiende konsekwenties voor de versterking van het geweldsoverwicht zich met het Amsterdamse échec van 1966 heeft doorgezet. In 1969 was dit proces reeds zover, dat centrale scholing in de nieuwe geweldsinzichten en -aanpak werd gestart. We hebben ook gezien dat deze inzichten reeds op militaire leest waren geschoeid en dat de noodzakelijk geachte maatregelen militarisering van het potentieel inhielden. Deze verschuivingen zijn het geweest, die ten grondslag hebben gelegen aan aan het huidige militaristische karakter van de politie. Natuurlijk hebben de gijzelingsakties en de treinkapingen de autoriteiten alibi's verschaft om het proces te versnellen. Maar we moeten de zaken niet door de war halen: hoewel volgens wettelijke voorschriften en ook vanuit staatsrechtelijke koncepties de beëindiging van die akties primair tot de kompetentie van de politie behoorden, zijn ze in werke-

lijkheid door legereenheden geklaard. Men kan dan zeggen dat het juist daarom noodzakelijk was het politieële geweld te militariseren om de inzet van legereenheden voortaan te kunnen voorkomen. Theretische logika. Want in de praktijk is het steeds het leger - daartoe behorend de *maréchaussee* - gebleven dat bij harde geweldsakties werd ingezet en is het gemilitariseerde politiegeweld niet tegen terroristen maar tegen demonstranten, krakers, anti-atoomaktivisten ingezet. Tegen deze groepen werd daarbij in voorkomende gevallen naar willekeur óók de *maréchaussee* ingeschakeld. Wie dus ter rechtvaardiging van de militarisering van de politie naar de noodzakelijk geworden terrorisme-bestrijding verwijst is onwetend van de feitelijke ontwikkeling of staat bewust te liegen.

Er is nog een aspekt dat een ander licht werpt op het beweerde direkte verband tussen geweldsuitbouw van de staat en terrorisme als aanleiding. Het konkrete zichtbare begin vormde de instelling van *scherpschuttersbrigades* en de verruiming van de politieële instructiebevoegdheid tot de mogelijke opdracht *te schieten om te doden*. Plannen hierover lekten uit eind 1972. Tot op dat moment was het in Nederland bij de Wassenaarse gijzeling gebleven, en die was reeds twee jaar achter de rug. De regering werd geïnspireerd door gebeurtenissen in het buitenland: vliegtuigkapingen, anti-Amerikaanse aanslagen in West-Duitsland en het optreden van de Palestijnse guerillagroep Zwarte September in München. Dat blijkt onder meer uit de nota die de regering Biesheuvel op 26 februari 1973 over de voorgenomen terreurbestrijdingsmaatregelen uitbracht. Wat de Nederlandse situatie betreft moet dan ook gesteld worden, dat de anti-terrorisme campagne begonnen was vóór de werkelijke ontplooiing van dat 'terrorisme'.

Bleven de maatregelen van de autoriteiten na de gijzeling van 1970 - een hermetische (en volstrekt onwetige) afsluiting van Den Haag voor alle Molukkers tijdens het bezoek van de Indonesische president Soeharto en

het stelselmatig uitkammen van Molukkenkampen (met groot geweldsvertoon, onder meer pantservoertuigen) - vrijwel ongekritiseerd, de instelling van de eerste specialistische politie-eenheden (een lange reeks zou volgen!) ontmoette geen onverdeelde bijval. Peter Baauw, wetenschappelijk medewerker strafrecht aan de Utrechtse universiteit verklaarde in De Volkskrant van 10 maart 1973 onder meer: "Het besluit van de Nederlandse regering om een scherpschuttersbrigade in te stellen komt er in feite op neer dat een keuze gemaakt wordt voor het recht van een primitieve maatschappij, waarin het recht van de sterkste geldt ('oog om oog, tand om tand'). Maar we leven in een democratische rechtsorde, waarbij overleg boven geweld geprefereerd wordt. Het shoot to kill betekent: : geen overleg, geen recht. Het is een doodschieten zonder vorm van proces, in feite dus het invoeren van de doodstraf. We kunnen spreken van een kwaliteitsprobleem. We stellen dat het recht zijn loop moet hebben, maar in de shoot-to-kill-situatie krijgt het recht geen kans". In hetzelfde artikel ging Jac. van der Meulen, collega van Baauw aan de Amsterdamse universiteit, op de buitenland-motivatie van de kabinetsnota in: "Het optreden van de Duitse scherpschutters in München heeft duidelijk het falen van dit geweld laten zien. Het werd een bloedbad. Er zijn mij ook geen gevallen bekend, waarin scherpschutters met succes werkelijke oplossingen hebben geboden. Je schept een psychologisch klimaat, waarin het antwoord op een anti-terreurbrigade alleen maar terreur kan zijn".

In het parlement vond dergelijke kritiek evenwel geen weerklank, althans niet bij de grote partijen. De ministers Van Agt (Justitie) en Geertsema (Binnenlandse Zaken) hadden geen moeite met het aanvaard krijgen van hun voorstellen. De toelichting op die plannen - afgezien van de summiere nota - vond overigens in het geheim plaats: op voorstel van D'66 had de bijzondere kamerkommissie over deze materie in beslotenheid met de ministers vergaderd. Wat uiteindelijk uit de bus kwam leverde een aanwij-

zing temeer op voor de bevestiging van de ingezette trend om taken en bevoegdheden van politie en leger in toenemende mate te verenigen. De landelijk scherpschuttersbrigade werd gerekruteerd uit leden van de rijkspolitie en beroepssoldaten, met name specialisten in het nabij-gevecht (close combat) van het Korps Mariniers. In de loop van 1973 begonnen daarop ook de grote gemeentelijke politiekorpsen eigen scherpschutters-eenheden te formeren. Tegelijk werden grote bestellingen voor kogelvrije vesten gedaan. De colonne, eenmaal in beweging, zou van daar af niet meer te stoppen zijn.

Struktuur en bewapening van de colonne

De militarisering van het politiële geweldsapparaat en de zich tegelijkertijd ontvouwende politiespecialisatie van de militaire bijstandseenheden (zoals de marechaussee) is zich met de hiervoor geschetste uitgangsbeweging via twee lijnen blijven ontwikkelen. Het ene spoor is dat van de eskalatie van het rebestrijdingsmiddel: toenemende inzet van in brede kommandostructuren opererende manschappen, voorzien van steeds intimiderender materiaal, instrumentele bewapening en specifieke geweldstechnologie in de vorm van traangas (waarop we in het tweede deel van dit boek uitgebreid ingaan). Sinds de buitensporig gewelddadige ontruiming van de Amsterdamse Nieuwmarkt, 1974-75, is duidelijk geworden dat de training in geweldsbeheersing alleen gericht is op geweldsoptredens die voor de buitenwacht zichtbaar zijn; zodra deze echter de verzetskernen in hun gebarrikadeerde en verdedigde territoria - te slopen woonhuizen, gekraakte panden, bezette gebouwen - hebben bereikt, is de aktie onttrokken aan de visuele waarneming van buitenaf, - en breekt de hel los. Dáár wordt de afgerichte en opgefokte rankune van het slagpersoneel gebotvierd, dáár wordt de excessiviteit informeel, dáár durft het laffe politiezwijn zijn gram te

halen. Deze binnen-excessen zijn tot een vast element van alle sindsdien uitgevoerde ontruimingsakties geworden en ze zijn van het begin af - zie de geschiedenis van de Nieuwmarktprocessen, zie de slepende en immer uiteindelijk strandende klachtenprocedures (klachten-systemen fungeren uitsluitend als bliksemafleiders/doofpotten/rechtsstaatlegitimatie!) - door de bestuurlijke en rechterlijke instanties gedekt, verhuld en ongecorrigeerd gebleven.

Het andere spoor is dat van het Duitse model: van voorgewende terrorismebestrijding via bestrijding van de zware kriminaliteit tot inzet van het onder die leuzen tot stand gebrachte geweldspotentieel tegen brede groepen uit de bevolking. Op deze ontwikkeling gaan we hier, ter afronding van dit deel van ons onderwerp, tenslotte nader in. We zagen reeds, dat de eerste stappen op dit terrein werden gezet vóór er in recidive mate sprake was van in overheidsterminologie redelijkerwijs tot terrorisme, terreur, te bestempelen verzet. De scherpschuttersbrigades bleven dan ook lange tijd verstoken van concrete opdrachten, hetgeen evenwel niet verhinderde dat er hoe langer hoe meer van uit de grond werden gestampt. Deze killerbrigades, waarvan de leden technisch en psychologisch getraind worden om dodend te kunnen schieten, werden weer geheel in stijl voorzien van de eufemistische benaming *Bijzondere Bijstands Eenheden*. De BBE's werden in 1974 uitgerust met speciale vuurwapens, daaronder het lange afstandsgeweer met teleskoopvizier HK33 (Heckler & Koch, ook in gebruik bij de Westduitse marechaussee, de Bundesgrenzschutz). Dit geweer kan met een enkele handgreep worden veranderd tot een volautomatisch snelvuurwapen (vuursnelheid 600 schoten per minuut...). De eerste BBE's werden in de omgang met dit wapen getraind op een schietschool nabij Londen, waar ook Britse militairen hun opleiding voor politiediensten in Ulster genieten.

De tweede stap in het model hield zich nog bij het modieus geworden begrip terrorismebestrijding. Dit was inmiddels - bij gebrek aan echte terroristen - op sluipende wijze van toepassing gebracht op tot dan als zware criminelen te boek staande figuren. Er had zich in de Scheveningse strafgevangenis een gijzelingsaktie voorgedaan die - zich afspelende achter de versterkte muren van 's lands best beveiligde cellengebouw - de autoriteiten in verregaande mate getart had (en dus met kolossaal geweldsoverwicht - een puur militaire aangelegenheid - beëindigd werd). In november 1974 deelde minister van Justitie Van Agt in de Tweede Kamer mee dat de vorming van "een landelijk rechercheteam, dat speciaal belast is met de opsporing van terroristen die aanslagen of gijzelingsakties beramen, praktisch voltooid is". Hoe politiek dit doekje voor sommige bloedingen was, bleek toen ruim een jaar later precies hetzelfde doekje tevoorschijn werd gehaald naar aanleiding van de (eerste) Molukse treinkaping in Wijster en het Indonesische consulaat (1975). Het tandemduo Van Agt-de Gaay Fortman (onder Den Uyl) presenteerde triomfantelijk "de instelling van een landelijk rechercheteam om terroristische samenzweringen in een zo vroeg mogelijk stadium op te kunnen sporen" (NRC 16 januari 1976), en overigens de "oprichting van een permanente BBE voor speciaal vervoer, verplaatsbare administratieve voorzieningen en andere bevoorradingsfaciliteiten". Ook de colonne van specialisten-teams, bijzondere bijstandseenheden tot aan kantoorbrigades toe, was niet meer te stuiten. Als duveltjes uit de doos worden ze, wanneer dat zo uitkomt, de politici aangereikt door fantasierijke en berekende politiedeskunigen.

De anti-terreurbrigade, zoals het landelijk rechercheteam aanvankelijk in pretentieus Haags taalgebruik werd gepresenteerd (later werd de officiële benaming: landelijke Bijstandsteam Terreurbestrijding, LBT), werd een half jaar later, in juli 1976, ondersteund door een

'commissie doelmatige opsporing misdrijven van terroris- tische aard'. Deze kommissie, ingesteld door de ministers van justitie en binnenlandse zaken, moet de staf van de anti-terreurbrigade - onder leiding van een speciale officier van justitie - bijstaan. Geen klub van niks, als we de samenstelling bekijken: in de advieskommissie worden be- noemd politiechefs uit Amsterdam, Delft, Eindhoven, Den Haag, Rotterdam en Utrecht; recherchechefs van de rijks- politie en van de Koninklijke Marechaussee; het plaatsver- vangend hoofd van de Centrale Recherche Informatie- dienst (de landelijke politiële inlichtingendienst), een met terreurzaken belaste funktionaris van de Binnenlandse Veiligheids Dienst, de chef van de afdeling openbare orde van de Direktie Politie van het ministerie van Binnenland- se Zaken en kommandant van de antiterreurbrigade. De samenstelling van dit voorportaal van staatsgeweldont- plooiing - schakel tussen het politieke gezag en het ge- weldsapparaat - is exemplarisch voor de vanzelfspreken- heid waarmee verbindingslijnen met legereenheden wor- den geformaliseerd, door ministers die officieel alleen ge- zag over politie-eenheden hebben.

De derde fase van het geïmporteerde Duitse model ontvouwde zich vanaf eind 1977. Formeel startsein voor de politie vormde de dramatisch verlopen arrestatie in Utrecht van het RAF-lid Knut Folkerts (22 september 1977). Daarbij kwam deze keer niet de verdachte om het leven - zoals praktijk in de Bondsrepubliek - maar een rechercheur. Met dit incident bleek dat nu toch echt terroristen ons land onveilig begonnen te maken, dus daar moest weer wat aan gedaan worden. Het was hier niet om een gijzeling of kaping gegaan, voor welke soort akties men immers formeel reeds eenheden ter beschik- king had in de vorm van de Bijzondere Bijstands Een- heden en het Landelijk Bijstandsteam Terreurbestrij- ding. Het ging in Utrecht om een bijna mislukte

arrestatie en dus was het zaak nu snel *speciale arrestatieteams* in het leven te roepen. Dat althans was natuurlijk het verkoopverhaal. Maar ook hier weer bleek de kwestie bij nadere analyse wat anders in elkaar te steken. Want al sinds 1973 funktioneerde in Den Haag een experimenteel arrestatieteam. Dit rukte van 1973 tot 1976 drie maal uit voor arrestaties in woonwagenkampen, drie keer idem in Ambonezenwijken (aldus de officiële mededeling), negen keer om veiligheid te bieden ter gelegenheid van koninklijke bezoeken of buitenlandse hoogwaardigheidsbekleders, vijf maal om rechtzittingen af te scherpen, één maal om op te treden in samenwerking met de Mobiele Eenheid en acht maal voor "overige akties". Dit alles werd evenwel pas bekend eind 1978, toen Rudie van Meurs in Vrij Nederland (van 21 oktober) uit een geheim rapport publiceerde van een 'kommissie-Van den Ban', ingesteld om de ministers Wiegel (Justitie) en De Ruiter (Binnenlandse zaken) te adviseren omtrent te formeren arrestatieteams.

In maart 1978 hadden de ministers naar aanleiding van de arrestatie van de RAF-leden Wackernagel en Schneider (Amsterdam, 10 november 1977) laten weten dat de politie "binnenkort" zou kunnen beschikken over "speciale arrestatieteams". Ze vertelden er toen niet bij dat zo'n team al ruim vier jaar proefdraaide in Den Haag en ook niet, dat inmiddels vijf van zulke teams in Rijkspolitieverband funktioneerden. Dat bleek pas weer nadat één van die teams het te bont had gemaakt, 15 september 1978. Op de avond van die dag werden in Breukelen vier Zuid-Molukkers met groot geweldsvertoon gearresteerd. De vier werden verdacht van voorbereidingen om een bankoverval te plegen (volgens het Nederlandse Wetboek van Strafrecht kan men echter alleen als verdachte worden aangemerkt indien men daadwerkelijk iets misdreven heeft; voorbereiding tot misdrijf is niet strafbaar tenzij tegen het Koninklijk Huis gijzeling wordt beraamd. . .).

In Breukelen werd het viertal, rijdend door een buitenwijk, aangehouden. Hoewel klemgereden probeerden de Molukkers zich met hun auto toch een uitweg te banen. Daarop openden de leden van het arrestatieteam het vuur. De auto en de inzittenden werden in luttele seconden tijds met meer dan veertig kogels uit een Heckler & Koch (tot dan toe alleen weggelegd voor de scherpschuttersbrigades en de landelijke antiterreurbrigade) en drie Uzi's (pistoolmitrailleurs die tot dan alleen in militair verband gebruikelijk waren) doorzeefd. Eén inzittende overleed direkt, de andere werden gewond afgevoerd.

Dit optreden in Breukelen, door een arrestatie-eenheid waarvan het formele bestaan onbekend was en met snelvuurwapens over de beschikking waarvan geen bestuurlijke toestemming vooraf was gegeven, werd in de erop volgende weken van politieële en ten slotte ministerieële zijde ondergesneeuwd met volstrekt leugenachtige verklaringen. Er zou eerst een waarschuwingsschot zijn afgegeven, de snelvuurwapens zouden niet op de stand 'automatisch repeterend' hebben gestaan, de politie zou niet geschoten hebben om te doden, maar uit noodweer (slechts één inzittende, de bestuurder, bleek een vuistwapen voor handen, maar niet gebruikt, te hebben), de politie had een tip gekregen dat de verdachten ook snelvuurwapens hadden, etc. etc. Deze officiële lezingen werden gedetailleerd nagetrokken door een verslaggever van het Algemeen Dagblad, Guus IJsselmuiden. Het kostte weken werk, maar leverde de ontmaskering op van langzamerhand traditionele leugens, (immers ook al vertoond na eerdere opdrachten tot dodend schieten), ontmaskering bovendien door een - in dit opzicht, gezien de behoudende signatuur van het AD - onverdacht medium. In een kommentaar stelde het AD (van 4 november 1978): "Na langdurig en zorgvuldig journalistiek onderzoek menen wij dat in Breukelen de politie een gedragspatroon heeft gedemonstreerd dat veel verder gaat dan het al dan niet gebruiken van automa-

tische wapens. Er is daar opgetreden door een soort aanvalsgroep. Er is daarna bedriegelijke voorlichting geweest. Het onderzoek naar de gebeurtenissen lijkt allerminst voortvarend te zijn aangepakt". Ruim zeven weken na de aktie had de Rijksrecherche nog géén van de betrokken getuigen gehoord.

Breukelen maakte in één klap allerlei dingen duidelijk. De militarisering van de politie was in een stroomversnelling geraakt. Parlement en zelfs ministers - op het onderdeel procedure snelvuurbewapening - ontkenden verantwoordelijkheid voor de fatale konsekwenties. Niettemin verleenden zij achteraf hun goedkeuring en gaven zij zelfs carte blanche voor méér van dit alles. De ministers delen de Kamer mede "dat een aantal arrestatieploegen in oprichting is voor de aanhouding van personen, waarbij valt te rekenen op verzet met gebruik van vuurwapens" (13 oktober 1978). Op hetzelfde moment bestaan echter al vijf van zulke teams bij de Rijkspolitie en hebben de politiekorpsen van zeven grote steden al toestemming voor soortgelijke arrestatieteams. De bevoegdheden van deze eenheden worden reeds gedekt vóór ze formeel verleend zijn. Behalve het gebruik van volautomatische snelvuurwapens van onmiskenbaar militaire snit behoort daartoe ook de mogelijkheid vóór, tijdens en na een geweldsoptreden hele buurten, dorpen of stadskernen hermetisch van de buitenwereld af te sluiten, - stukjes rechtsstaat even omheinen tot een ongestoord politiestaatje.

Voltooïing van de waanzin

Met deze ontwikkeling is het beeld van de Nederlandse politie langzaam maar zeker tot dat van een geheime politie geworden. Wat is immers het geval? Sinds de instelling van de scherpschuttersbrigades is een onbelemmerde wildgroei van specialistische eenheden ontstaan. De eenheden worden niet alleen van hoger hand maar

ook door de media steeds van andere benamingen voorzien. Voor de leek zijn de bomen door het bos niet meer te onderscheiden. Er zijn landelijke eenheden, regionale en plaatselijke. De Rijkspolitie beschikt over allerlei specialistenteams, de gemeentepolitie idem. Dan hebben we het nog niet over soortgelijke ontwikkelingen bij marechaussee en andere legertroepen. Op het punt van de bevoegdheden van deze teams heerst een volstreekte ondoorzichtigheid. De ministers zeggen eerst dit, in de praktijk blijkt vervolgens dát.

Zo stelden de bewindslieden Wiegel en De Ruiter na de Breukelen-affaire uitdrukkelijk, dat het gebruik van automatische wapens in het vervolg slechts zou zijn toegestaan in drie situaties: bij ernstige gijzelings- of terreurakties (een aangelegenheid voor de scherpschutters van de BBE's), bij de aanhouding van zware criminelen (werk van de arrestatieteams) en voor specifieke bewakingsopdrachten (door de Dienst Luchtvaart van de Rijkspolitie). Het bewust troebel houden van structuur en bevoegdheden binnen het geweldsmonopolie is - ook gezien de geruisloze voortbouw aan de colonne - kennelijk een van de gezagsparolen. Want de ministers spraken hier alleen over de aanwending van snelvuurtuig door *politie*-eenheden. De andere takken van het geweldsapparaat komen immers voor rekening van de minister van defensie, en aan hem waren de Kamervragen niet gesteld. Zo kon het bij de ontruiming van de gekraakte luxe appartementen aan de Amsterdamse Prins Hendrik-kade (19 augustus 1980) wekenlang een onopgelost raadsel blijven welke eenheid hier aan het werk was geweest en wat de status en rangorde was van de scherpschutters die hun automatische wapens op de - overigens allang vertrokken - krakers moesten richten. Pas op 9 oktober, ruim zeven weken na het geweldsoptreden, geliefde het Wiegel op de - niet aflatende - Kamervragen te antwoorden, dat het hier om een eenheid van de marechaussee was gegaan, de Brigade Speciale Beveili-

gingsopdrachten. Maar de scherpschutters waren daar weer geen lid van. Dat waren, zo blijkt uit nadere antwoorden van mei 1981 (!) gewoon loslopende marechaussees. Die dus ook zomaar met snelvuurwapens kunnen rondzwaaien. Alles kan. In de eerste antwoorden had Wiegel ook laten weten dat het gebruik van vuurwapens bij de P.H.-kade slechts was toegestaan "na toestemming van de Algemeen Commandant, die daarvoor op zijn beurt weer toestemming nodig had van het Beleidscentrum". We herinneren ons dan een uitspraak van de Amsterdamse kommissaris C.J. de Rhooes na 30 april: "Als ik als algemeen commandant voor alles toestemming moet vragen, bedank ik voor de eer" (Volkskrant, 2 mei 1980).

Wat met deze ontruimingsaktie tegelijk ook duidelijk werd, en wat in feite ook op 30 april 1980, de kroningsdag van Beatrix, was vertoond (scherpschutters geposteerd op de daken van gebouwen rondom de Dam) hield niets minder in dan een nadere voltooiing van de waanzin. Want welke idioot kan het nu in naam van een democratische rechtsorde in zijn hoofd halen om tegenover krakers, die zich hooguit met dakpannen en barrikades verweren, machinegeweren en pistoolmitrailleurs in de aanslag te nemen? En als burgemeester Polak vervolgens beweert, dat de inzet van deze slachthuis mannen hem niet bekend was, wat blijft er dan over van het zo graag geëtalearde rechtstaatsadagium, van de democratische controle op het geweldsapparaat, welk adagium ons immers moet blijven onderscheiden van de pure politiestaat?

Zo is in de lente van de tachtiger jaren het ondenkbare mogelijk geworden. Een hektische bewapening, tot stand gebracht onder het voorwendsel van terreurbestrijding, wordt eerst tegen lieden, die *wellicht* het *voornemen* hebben een misdrijf te begaan, aangewend. Vervolgens wordt het oorlogstuig massaal in stelling gebracht tegen de Amsterdamse bevolking, die nu

eenmaal niet onverdeeld monarchistisch van aard is. En vandaaruit is inzet tegen minderheden nog maar een kwestie van gewenning. Verontwaardiging behoort dan al niet meer tot de politieke mogelijkheden; morele moed om de kolonne tot stilstand te brengen zou in bestuurlijke kringen een systeemzonde betekenen.

En dus blijft de kolonne zich ontwikkelen. De meest recente bewegingen gaan steeds verder in de richting van een sluipende invoering van de Wet Buitengewone Bevoegdheden Burgerlijk Gezag, de wet op de noodtoestand dus. Die grondwetsvervangende regeling kan formeel eerst in werking treden nadat voor een bepaald gebied de noodtoestand eerst is uitgeroepen. Maar ook zonder dat zijn nu reeds tijdelijk en plaatselijk essentiële grondrechten aantastbaar gebleken. In maart 1981 haalde de Amsterdamse hoofdkommissaris van politie Valken in zijn rapport over de ontruiming van de Grote Wetering (2 december 1980) een idee van stal, dat ook al in de crisis van de zestiger jaren was geopperd: de *Schutzhaft*, een beproefd artikel uit de oorlogsjaren. Valken vond, dat juridische mogelijkheden moesten worden gekreëerd om aan de vooravond van verwachte onlusten mogelijke deelnemers daaraan te arresteren. Preventive hechtenis dus.. De Amsterdamse gemeenteraad wilde daar nog niet aan en vond dat volstaan kon worden met effectievere aanpak door de gemeentelijke aanhoudingsteams (groepen in burger 'achter de linies' opererende rechercheurs, te onderscheiden van de arrestatieteams die primair voor arrestaties waarbij verzet met vuurwapens wordt verwacht zijn bedoeld). Maar enkele weken later reeds werd Valken in een andere sektor van het apparaat op zijn wenken bediend. Op 30 april 1981 bezocht koningin Beatrix de stad Breda. In de vroege morgen van de feestdag werden 143 jongeren met harde hand van de straat geplukt, nog voordat ze aan enige festiviteit hadden kunnen deelnemen. Als arrestatiegrond gold, dat de jongeren in meer-

derheid hadden verzuimd zich van feestkledij te voorzien of althans de dagelijkse klop met een oranje strik te tooien. Valken bleek niet allen in de praktijk te worden gesteund. Het idee van de Schutzhaft was al vóór hij er in het openbaar mee kwam gemeengoed geworden in de hoogste politie- en justitiekringen. Deze hadden in september 1980 een studiekonferentie gehouden in Warnsveld over "Het grootschalig politieoptreden na 1980". De studiegroep die de konferentie organiseerde bestond uit hoge ambtenaren van Binnenlandse Zaken (daaronder kommissaris L. Wit, die eerder uit Groningen werd weggepromoveerd na uitlatingen over onder meer het - joodse - PvdA-fraktielid Van Thijn dat de moffen waren vergeten hem aan het gas te leggen. . .). Deze groep stelde het als Warnsveld-rapport bekend geworden konferentieverslag samen. Dit werd unaniem aanvaard door de deelnemers, ruim dertig politieofficieren en officieren van de marechaussee - alle belast met de leiding van mobiele eenheden - en hoge beleidsambtenaren van de direktie politie van de ministeries van justitie en binnenlandse zaken. In het aan Wiegel aangeboden rapport vroeg de studiegroep onder meer (daarover in het tweede deel van dit boek nog) bijzondere aandacht voor "preventieve bevoegdheden" om "relschoppers" tijdig te kunnen arresteren. Betreurd wordt "dat nog steeds een wettelijke basis daartoe ontbreekt".

Een andere tendens is de *toenemende inzet van de marechaussee*. In Amsterdam is het optreden van in omvang beperkte eenheden marechaussee niet opzienbarend, aangezien de hoofdstad sinds de zestiger jaren in een permanente bijstandsregeling verkeert, die marechaussees formeel tijdelijk maar in de praktijk blijkbaar blijvend in Amsterdam detacheert. De ontruiming van de Piersonstraat in Nijmegen, eind februari 1981, was in hoofdzaak een aangelegenheid van de marechaussee: 900 manschappen werden daarbij ingezet. Het ging daarbij net als bij de P.H.-kade om de uitvoer van een

rechterlijk vonnis tot ontruiming. Volgens de politiewet en het Voorschrift betreffende het verlenen van militaire bijstand in Nederland is bijstand bij executie van vonnissen een politiezaak. Alleen "bij oproerige bewegingen" kan militaire bijstand worden verleend, en dan is de marechaussee het eerstaangewezen legeronderdeel. Maar zoals bij het uitrukken van de colonne voortdurend blijkt lapt de overheid wettelijke beperkingen aan haar laars. Terwijl tegelijkertijd nieuwe wettelijke regelingen in de maak zijn om de papieren barrières ook op papier te slechten. In dat kader moet ook de nieuwe Politiewet - al een ontwerp van het duo Van Agt/De Gaay Fortman uit 1976 - gezien worden. Het uiteindelijke wetsontwerp werd in maart 1980 aan de adviesinstanties aangeboden. In januari 1981 ging de ministerraad ermee akkoord en momenteel buigt de Raad van State zich erover. De nieuwe politiewet moet de lang verbeide fusie van rijks- en gemeentepolitie tot stand brengen in één provinciepolitie. Schaalvergroting troef: gigantische politiekorpsen, waarop een democratische greep onmogelijk zal zijn. De onderschikking van deze korpsen zal veel rechtstreeks onder de ministers komen, via de kommissarissen van de koningin. De burgemeesters kunnen de botjes afkluiven. Voorts wordt ook de Koninklijke Marechaussee nauwer betrokken bij politietaken; de bestaande belemmeringen (op papier) worden opgeheven. (Hans Smits heeft hierover in Vrij Nederland (van o.m. 28 februari en 7 maart 1981 uitgebreid gepubliceerd.)

De tendens om de marechaussee weer in toenemende mate voor de onderdrukking van sociale onrust in te gaan zetten, moet niet onderschat worden. De marechaussee is een bij uitstek militair onderdeel. De grondslagen van het korps geven de essentie daarvan al weer: "Het militair zijn, waardoor een uitstekende inzetbaarheid en een onvervangbare korpsgeest worden gewaarborgd; het gekazerneerd zijn, waardoor een hoge graad

van paraatheid, van onafhankelijkheid wordt verkregen; het bereden zijn en daardoor zeer mobiel, imponerend en sportief opvoedend." Met name het gedwongen gekon-
signeerd zijn in kazernes, de doordeweekse scheiding van gezin en ouderlijk huis, is een saillant criterium van het militaire karakter. Want daarmee is niet alleen de onderlinge sociale controle groot, ook de controle van bovenaf is sterker. De kazernering betekent een sterke mate van isolering van het sociale, politieke en maatschappelijke buitengebeuren. Met de steeds vaker de kop opstekende signalen over dissidente politiemannen, die weigeren zich voor bepaalde klussen (bijvoorbeeld tegen antikernenergie-demonstranten) te laten gebruiken, is de opwaardering van de marechaussee van een interessante relevantie geworden.

Hoe ver de maatschappelijke isolering in zo'n korps is doorgevreten, bewijst de marechaussee-kommandant generaal-majoor H.C. de Bruin met een aantal totaal van de werkelijkheid vervreemde uitspraken in een interview na het marechaussee-geweld in Nijmegen (Volkskrant 4 april 1981). Volgens de kommandant zijn de rellen in Nijmegen opgezet door anarchistische groeperingen, "die de democratie omver willen gooien. Ze willen het bestuur van dit land in diskrediet brengen en bewerkstelligen dat de bevolking haar vertrouwen in de leiding verliest". Alsof je daar anarchisten voor nodig hebt. De generaal vermoedt een complot, een organisatie van Amsterdam naar Nijmegen, naar Hamburg, Neurenberg en weer terug. "Beschikt u over informatie uit speciale bronnen?" vraagt de interviewer hem daarop. "Nee, ik betrek mijn kennis uit openbare bronnen, uit de krant, uit De Telegraaf" zo luidt het onvervaarde antwoord van de generaal-majoor. En passant beweerde de generaal ook nog dat hij kon bewijzen dat er een hetze tegen de marechaussee werd gevoerd. Want de Nijmeegse kraakbeweging had een affiche met een foto van de ontruiming verspreid, waarop een marechaussee zijn wapenstok

op het hoofd van een demonstrant stuk slaat. "Wij hebben de fotograaf van die foto opgespoord" vertelt De Bruin, "wij hebben zijn filmpje gekregen. Uit de foto's die hij frakties van sekonden eerder maakte, blijkt dat de demonstrant het uiteinde van de wapenstok vastgrijpt. Door het trekwerk over en weer brak het ding". Een onwaarschijnlijk verhaal voor wie weet wat voor materiaal glasfiber is. En ja, een week later meldt zich in dezelfde krant de fotograaf: 'nimmer spoorde de generaal mij op, nimmer gaf ik mijn films af'. Voor rechtvaardiging van het colongeweld zijn ook leugens goed genoeg. De hieraan ten grondslag liggende legitiematiestrategieën onderwerpen we in het volgende hoofdstuk aan een nadere analyse.

ORDINAIRE STRAATGEVECHTEN

De taak van het bevoegd gezag

”Actievoerders die geweld gebruiken kunnen rekenen op een keiharde aanpak door de Amsterdamse politie. Dit is de kern van de rede die burgemeester W. Polak en hoofdcommissaris J. Valken maandag tijdens de Nieuwjaarsbijeenkomst van het Amsterdamse politiekorps hielden”, aldus De Volkskrant van 6 januari 1981. Vreedzaamheid en woorden van verzoening kunnen er zelfs met nieuwjaar al niet meer vanaf. Maar deze representanten van het geweldsmonopolie van de staat (afdeling Amsterdam) hebben hun posities natuurlijk voornamelijk te danken aan gebleken rolvastheid in hun essentiële specialisaties. Van daaruit is het bijna ondenkbaar dat zij uitgerekend op een publicitaire aangelegenheid als een nieuwjaarsreceptie voor het front van de eigen parochie uit hun rol zouden vallen. De rol die zij hier in koor vertolken - want het is in dit verband niet relevant dat de een lid is van de PvdA en de ander van het CDA - is exemplarisch voor een doordachte strategie van de gezagskant van dit geweldsmonopolie.

”Niet de doeleinden van allerlei actievoerders zijn in het geding, maar de gebruikte middelen”, zei Polak. ”Voor doeleinden kan men begrip hebben, voor de gebruikte methoden als politiek middel kan en mag geen verontschuldiging worden aangevoerd. (-) Je hoort wel eens: jullie criminaliseren die demonstranten. Mijn antwoord: lieden die stenen gooien met de bedoeling anderen te raken worden niet gecriminaliseerd, ze gedragen zich crimineel. Wie zelfs de schijn van goedpraten daarvan openlaat, staat aan de verkeerde kant.” Hoofdkommissaris Valken ging er vervolgens nog eens dunnetjes overheen. Net komen kijken kon hij niettemin reeds vaststellen wat al zijn ondergeschikten allang voor vaststaand

aannamen: "de ordeverstoringen van het afgelopen jaar werden gekenmerkt door een ongemene hardheid en agressiviteit". Hier hoefde niet eens meer vermeld te worden van welke kant het geweld was gekomen: "demonstraties ontaarden al zeer snel in ordinaire straatgevechten, waarbij reischoppers zich vaak bedienden van niets en niemand ontziende vormen van geweld".

Ander voorbeeld. We blijven nog even in Amsterdam. Het dagblad Trouw van 19 augustus 1980 meldde: "Burgemeester en wethouders van Amsterdam hebben gisteren verklaard stellig van plan te zijn bij de ontruiming van de gekraakte appartementen aan de Prins Hendrikkade geweld zoveel mogelijk te vermijden. Voorbereidingen en instructies voor de ontruiming zijn daarop gericht, aldus B. en W.". Volgens hetzelfde bericht, dat ook in andere kranten van die dag werd opgenomen, had burgemeester Polak in een oproep aan de bevolking aangekondigd dat de ontruiming van de luxe flats op "zeer korte termijn" zou plaatsvinden. "Een aanzienlijke politiemacht is gereedgemaakt, om ook eventuele ongeregelde heden elders in de stad te voorkomen." De burgemeester doet een beroep op "alle Amsterdammers en mensen van buiten de stad om gedurende het politieoptreden weg te blijven van de plaatsen waar dat optreden onverhoopt noodzakelijk zal blijken". Aan de krakers verzoekt Polak dringend om "nodeloos geweld en gevaar van bloedvergieten" te voorkomen. In de namiddag van dezelfde dag vond de ontruiming plaats. Iedereen weet, dat vermindering van geweld wel het laatste is waar Polak en de zijnen op hebben aangestuurd. Nooit eerder in de Nederlandse geschiedenis werd een zo grote dosis absurdistische overkill door een gemeentebestuur ingezet tegen eigen inwoners. Inwoners die overigens nog vóór de ontplooiing van deze vertoning van scherpschutters met automatische snelvuurwapens in de aanslag, gepantserde ramwagens en opgetakelde stalen verschansingsposten het betwiste territorium uit zichzelf hadden ontruimd.

Wat Polak en Valken in deze voorbeelden in praktijk hebben gebracht is te rangschikken onder de noemer van het rechtvaardigen van staatsgeweld. De functie hiervan is duidelijk, geweldsgebruik is ook van de bestuursorganen in de staat geen vanzelfsprekend aanvaard middel meer. Om politiek gezichtsverlies te voorkomen en te beperken moet het staatsgeweld voortdurend - vóór, tijdens en na de actie - worden goedgepraat. Politiek gezichtsverlies staat dan niet zozeer voor de reputatie van een politieke identiteit (PvdA c.q. CDA) maar voor die van het systeem, dat de heren vertegenwoordigen.

Vereenvoudigd bezien is de konstruktie van dit systeem als volgt. De staat klaimt de exclusieve rechten op het gebruik van geweld. Zij heeft het geweldsmonopolie, beschouwt zich als bij uitsluiting gerechtigd tot de beschikking over bepaalde geweldsfaciliteiten. Voor de levering daarvan zijn onder meer een leger- en een politiemacht uitgerust. De aanspraak op de soevereine macht is gebaseerd op een absoluut geweldsoverwicht ten opzichte van iedere andere binnenlandse institutie, ten opzichte van iedere onderdaan. Dat maakt dat de onderdaan onderdaanig is en blijft. In de Westeuropese staten geldt de pretentie dat alle staatsorganen ondergeschikt zijn aan politieke besluitvorming. Dus ook leger en politie. Deze besluitvorming, dit primaat van de politiek zoals het heet, is hier geraffineerd en tot in alle bestuurslagen georganiseerd in de vorm van een parlementaire democratie. Een systeem dat, gekoppeld aan de gepretendeerde identiteit van een rechtsstaat, een grote mate van vrijwillige gehoorzaamheid aan de overheid, aan het bevoegd gezag, heeft kunnen bewerkstelligen.

Hoewel formele leerstukken als de scheiding van machten - waarin bijvoorbeeld de wetgevende onafhankelijk van de rechterlijke macht heet te zijn - en het primaat van de politiek door ons in veel opzich-

ten als een theoretische fiksie worden beschouwd, is het van belang systemen steeds op hun eigen pretenties te toetsen. Binnen het geweldsmonopolie kan dan het werk van opdrachtgevers en dat van uitvoerders onderscheiden worden. De taak van het bevoegd gezag is in die ontleding om met behulp van het geweldsapparaat, althans uit de aard van het bestaan ervan, de machtsverhoudingen in stand te houden. Een taak die derhalve gericht is op het handhaven van - zoveel mogelijk vrijwillige - gehoorzaamheid. In het verlengde daarvan, maar in feite daaraan voorafgaand, is de taak van het geweldspotentieel het behoud van geweldsoverwicht. In een eind 1979 verschenen studie over het overheidsgeweld in Nederland, van de hand van P. van Reenen (een ex-politieman, ex-docent aan het Studiecentrum voor Hogere Politieambtenaren en tegenwoordig werkzaam in de top van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Dokumentatie Centrum van het Ministerie van Justitie), staat over de essentie in dit onderscheid een heel rechtstreekse formulering: "Voor de gezagsrol is kort gezegd de vraag: hoe houd ik de mensen rustig, voor de geweldsrol: hoe blijf ik de mensen de baas".

Strategie van de legitimering

Wie de macht heeft, kan er niet aan ontkomen deze voortdurend te bewijzen. In zijn simpelste vorm is dit wat ten grondslag ligt aan elke ontplooiing van het staatsgeweld. De machtspositie van de staat moet voortdurend gerechtvaardigd worden, dat maakt het gebruik van de grondslag van die macht, het staatsgeweld, onvermijdelijk. Het gebruik van geweld is evenwel ook voor de staat aan beperkingen onderhevig, niet zozeer technisch als wel politiek. Het geweld moet aanvaardbaar gemaakt kunnen worden naar grote delen van de bevolking toe, op straffe van verlies aan gehoorzaamheid. Dat betekent dat het geweldsgebruik althans in schijn in verhouding moet staan tot het beoogde doel. Daartoe dient de weg geplaat

veid te worden, om het gaan te vergemakkelijken.

De overheid hanteert hiervoor in haar gezagsrol uitgebalanceerde strategiën . De belangrijkste daarvan is de strategie van de legitimering. Deze gaat veel verder dan op het eerste gezicht zou lijken. Het voorbeeld van Polaks aankondiging van het gebruik van geweld bij de ontruiming van de luxe appartementen aan de PH-kade is maar een klein stuk van het verhaal. Ook het feit dat hij bij voorbaat het "gevaar van bloedvergieten" in de schoenen van de krakers schuift (als het zover komt kan hij verwijzen naar zijn 'tijdige waarschuwing' en hún mogelijk geweld alvast tot "nodeloos" bestempelt (dat van de overheid is altijd 'noodzakelijk') is maar een onderdeel in het grote geheel van legitimering. Niet alleen het geweld maar vooral de macht moet gerechtvaardigd worden. Daarom ook werd de overkill-demonstratie van de overheid aan de PH-kade doorgezet ondanks het vreedzame vertrek van de krakers: omdat de functie er mede een van intimidatie, van tentoonstelling van macht, van niet te evenaren overwicht aan geweld was.

In de strategie van de legitimering komt het vooral aan op verdraaiing van de feiten, vervalsing van de werkelijkheid, aantasting van het beeld van de tegenstander. Als de staat erin slaagt een groepering of beweging van haar politieke impact te ontdoen, is de kracht ervan geneutraliseerd. Op dat punt aangeland is het - gegeven de enorme (economische) beperkingen van de persvrijheid: de overgrote meerderheid van bij de bevolking populaire media is in handen van de heersende elite - nog maar een handomdraai en de tegenstander is naar de zelfkant van de samenleving verwezen.

Passen we dit konsept toe op de aangehaalde voorbeelden - en op doorlopend voor handen zijnde andere voorbeelden - dan wordt al gauw duidelijk waar de zorg van de betrokken gezagsdragers op gericht is. Daar zien we de ontkenning van de politieke relevantie van de problematiek, tegelijk het kriminaliseren - in de kriminele hoek drukken

- van de tegenstander, het individualiseren - uit het kollektieve verband rukken - en het marginaliseren - in de marge van de samenleving drijven - van het verzet. Polak en Valken reduceren dit verzet tot "lieden die stenen gooien met de bedoeling anderen te raken". De konflikten worden niet aangestipt, gebagatelliseerd, van hun politieke betekenis ontdaan. Sleutelbegrippen als woningnood, woekerspekulatie, arrogantie van de monarchie (30 april 1980) kunnen in de verklaringen van burgemeesters en politie-kommissarissen niet worden opgenomen. Zoveel te meer - en duizendvoudig herhaald - spreken deze over 'relshoppers', 'anarchisten', 'ordinaire straatschenners', 'onverantwoordelijke elementen', 'stenengooiers', 'raddraaiers'. Dit soort statements worden er in talloze varianten en wisselende vorm met gewennend effect ingeheid. Ze zijn bedoeld om de aanhang van de bewegingen te intimideren, maar vooral om de solidariteit uit brede lagen van de bevolking tegen te gaan. Krakkers, dienstweigeraars, anti-atoom activisten dienen in het scenario van de staat stelselmatig van de bevolking geïsoleerd te worden. Ze moeten het stigma van onfatsoenlijk, onredelijk, oneerlijk krijgen opgelegd. Slaagt die opzet, dan zal eenieder die zich graag bij de fatsoenlijken, redelijken, eerlijken ziet behoren zijn distantie van de beweging tot uitdrukking brengen. Wie wil horen bij "lieden die stenen gooien met de bedoeling anderen te raken"? (Ook het gebruik van het woord 'anderen', in plaats van bijvoorbeeld 'gewelddadig chargerende politierechercheurs' of 'traangas schietende leden van een mobiele eenheid', is hier uitgekend: geen scheidslijn suggereren tussen burgers en politie!)

Heeft een dergelijke isolering zich eenmaal voltrokken, dan is de uitoefening van konkrete macht, het gebruik van staatsgeweld tegen leden van zo'n beweging nauwelijks nog een echt riskante onderneming, uit een oogpunt van rechtvaardiging althans. Zelfs buitenmatige

ontsporingen van zulk geweld - zoals bij de ontruiming van De Vogelstruys in Amsterdam en de panden in de Nijmeegse Piersonstraat - kunnen dan tamelijk moeiteloos - en voor de individuele uitvoerders en verantwoordelijken ook straffeloos - worden gelegitimeerd. De Polaks en Valkens weten dat al te goed. Ze hebben het ook bij Van Reenen kunnen lezen: "Tegen sociaal uitgestotenen is geweld ter disciplineren acceptabel en te rechtvaardigen, ja zelfs gewenst". Het doet daarbij - zie Nijmegen - zelfs niet ter zake of deze 'uitgestotenen' zich met geweld of geweldloos weren. Het gas, de fiber knuppel, het waterkanon, desnoods het dienstpistool of de karabijn eroverheen. Om wille van de heerschappij, onder het mom van handhaving van de rechtsorde, in essentie ter verdediging van de bestaande wanorde.

TRAANGAS EN DE TECHNOLOGIE VAN DE POLITIEKE BEHEERSING

Het Gat (I)

” It is better to bomb blindly than to miss an objective.” Meer woorden had majoor M.C. Connell niet nodig toen hem in 1967 gevraagd werd naar de strategie van de Amerikaanse strijdkrachten in Vietnam. De lakonieke formulering van deze chef-staf van de Amerikaanse luchtmacht werd opgetekend drie jaar nadat onze bondgenoot voor het eerst op grote schaal traangassen inzette tegen burgerbevolking en verzetsstrijders van dit zuid-oost Aziatische land. Inmiddels hadden al vele Vietnamezen het leven verloren of waren zwaar gewond geraakt door de ongeveer anderhalf miljoen kilo CS-gas die ondermeer met helikopters en traangasgeneratoren over de Zuidvietnamese bodem was verspreid.

De gedachte dat het beter is blindelings te ”bombarderen” dan een doel te missen, speelde in de daarop volgende jaren kennelijk ook in het achterhoofd van Nederlandse politiefunktionarissen. Februari 1971 werd namelijk bekend dat de toen vijf jaar oude kommissie voor bewapening en uitrusting van rijks- en gemeentepolitie het nut van de *traangasgenerator* bij de bestrijding van ongeregeldheden bestudeerde. Dit draagbare apparaat, door één man bediend, zou een grote hoeveelheid traangas kunnen verspreiden via de uitlaatstroom van een straalmotor. Met een snelheid van rond de 300 kilometer per uur zouden zodoende demonstranten ogenblikkelijk in een hoge concentratie traangas kunnen worden gezet. Bovendien was daarmee het probleem van het terugwerpen van traangasgranaten afdoende ondervangen. De kommissie negeerde daarbij het feit dat traangasgeneratoren niet ontwikkeld waren voor rellenbestrijding. Het was een in de Verenigde Staten voor militair gebruik

omgebouwde generator die eerder commercieel toegepast werd om bestrijdingsmiddelen over landbouwgewassen te verstuiven.

Eenmaal in handen van het Pentagon werden traangasgeneratoren al snel in Vietnam ingezet om burgerbevolking en Vietcong uit schuilplaatsen te verdrijven. Slaagden overlevenden erin te vluchten dan werden ze in open veld zo nodig nog eens bewerkt met mitrailleurs, napalm of fragmentatiebommen. Hoe de GI's daarbij te werk gingen, is te lezen in het Amerikaanse militaire handboek TC3-16. Nadat de diverse uitgangen van de tunnels hermetisch waren afgesloten, plaatste men voor een nog opengebleven uitgang de traangasgenerator. Binnen vier minuten werd vijf kilo CS-traangas naar binnen gepompt. Veelal een te hoge concentratie, waardoor de generatoren de bijnaam draagbare gaskamers kregen. Degenen die door een godswonder aan hun "bevrijders" ontsnapten, moesten onmiddellijk medisch behandeld worden.

Eén van de mensen die veel Vietnamese slachtoffers van traangasaanvallen behandelde, was de Canadese arts Alje Vennema. Begin jaren zeventig schreef hij dat in de provincie Quang Ngai de slachtoffers koortsig, half-bewusteloos, rusteloos en snel geïrriteerd bleken. Bovendien leden ze aan ademnood, moesten overgeven, terwijl de hartslag over het algemeen bijzonder hoog was. Alle patiënten hadden een longaandoening opgelopen. Het sterftecijfer onder volwassenen schommelde rond de tien procent, bij kinderen rond de negentig procent. Als blijvende schade had zich bij de overlevenden een chronische bronchitis ontwikkeld. Uit andere verslagen kwam naar voren dat slachtoffers van CS verlamningsverschijnselen vertoonden, oogontstekingen hadden, gedesoriënteerd waren, aan zware hoofdpijnen leden en in het algemeen apathisch waren.

Het is deze traangasgenerator die onze commissie wilde onderzoeken om na te gaan of hij ook tegen de burgerbevolking in Nederland kon worden ingezet. De

kommissie had overigens meer pijlen op haar boog. Naast dit op mensenmenigten gerichte wapen wilde men ook een meer individueel gericht (selektief) wapen. Weliswaar moest zij een kleine tegenslag verwerken toen bleek dat de elektrische wapenstok niet kon worden ingevoerd in verband met hartritme-stoornissen met als gevolg gevaar van doden en zwaar gewonden, maar de kommissieleden kregen nu de mogelijkheid zogeheten traangasspuitbussen te laten testen. Daarvoor wezen de ministers van binnenlandse zaken en van justitie zes ervaren politiefunktionarissen aan uit zes grote gemeenten waar de proeven met het nieuwe wapen zouden worden genomen. De traangasspuitbussen kostten circa honderd gulden en werden in Zwitserland gemaakt en gebruikt. Als de proef lukte zouden ze massaal worden ingezet bij toekomstige ordeverstoringen.

Onder de naam *Chemical Mace* waren traangasspuitbussen al enkele jaren in de Verenigde Staten ingevoerd. Dit onder protest van Amerikaanse artsen, die op de grote gevaren ervan hadden gewezen. De spuitbussen die bedoeld waren om op zeer korte afstand gericht, in het gezicht, te worden gebruikt, bevatten het traangas CN vermengd met gezuiverde petroleum en het drijfgas freon. Wetenschappelijke rapporten meldden dat het aanwenden van traangasspuitbussen kon leiden tot zwaar oogletsel en in het ergste geval zelfs tot blindheid. Toch was dit geen reden voor de Nederlandse overheid om van de proeven af te zien. Eén groep moest in elk geval geen gevaar lopen, te weten de politie. Sinds 1968 namelijk had Den Haag er op toegezien, in verband met het toenemend traangasgebruik, dat het gasmaskerbestand van de sterke arm fors was uitgebreid.

Nu zal men zich afvragen waarom al deze proeven met nieuwe politiewapens werden genomen. Ook het Tweede Kamerlid Roethof wilde meer over de motieven van de regering weten en stelde begin 1972 schriftelijke vragen. Over de beweegredenen schreef VVD-minister van

binnenlandse zaken Geertsma, mede namens zijn ambtgenoot van justitie Van Agt: "Wat hun motieven betreft mogen de ondergetekenden in de eerste plaats opmerken dat zij het van groot belang achten steeds te doen nagaan welke niet-letale (niet dodelijke, red.) middelen in de bewapening van de politie kunnen worden opgenomen zoals ook in andere landen geschiedt. . . De individuele politieman heeft thans, indien hij genoodzaakt is wapens te gebruiken, slechts de keuze tussen de wapenstok en het pistool". Uit het antwoord van de ministers werd duidelijk dat ook al was er geen direkte aanleiding voor uitbreiding van de politiebewapening er toch automatisch naar werd gezocht. In dit geval zou er bovendien een gat zijn gevallen tussen de lange lat en het dienstpistool. Een gat, zo klaagde de kommissie bewapening en uitrusting, dat alleen gedicht kon worden als de politie de beschikking kreeg over meer en zwaardere wapens. Het is goed om dit in gedachten te houden, want na dertig april 1980 duikt deze bewering, in bijna exact dezelfde bewoordingen opnieuw op. En ook dan zoekt de overheid in een nog massaler gebruik van traangas de oplossing. Maar voordat we hier gedetailleerd op ingaan, moet eerst de vraag worden beantwoord welke functie traangassen hebben voor het politiek gezag dat in een crisisperiode zijn macht bedreigd ziet. Met andere woorden: *waarom men juist traangassen als wapen heeft uitgekozen om de burger gehoorzaam te houden.* Pas als we die vraag beantwoorden, krijgen we inzicht in de redenen waarom de staat bij het gebruik van traangassen bewust onaanvaardbaar hoge risico's kan nemen.

Geen onbenullige amateurs

Om de functie van traangassen voor het gezag in een crisisperiode precies te definiëren moet worden vooropgesteld, dat dit wapen slechts één van de middelen is die de overheid ten dienste staan bij het bestrijden van verzet vanuit de burgerbevolking. Zij kan beschikken over

een uitgebreid arsenaal. Van afluisteren, volgen, infiltreren, verhoortechnieken, kommunikatietechnieken, het verzamelen van informatie tot waterwerpers, helikopters, rubberen kogels, elektrische wapenstokken, traangasgeneratoren, traangasspuitbussen, traangasgranaten en de sinds kort ook in Nederland geïntroduceerde friction thunder flash. En dit is nog maar een greep uit het pakket mogelijkheden waarover politie en leger kunnen beschikken. Bovendien verkeert een groot aantal repressiemiddelen in de fase van ontwikkeling. Weliswaar verschillen ze onderling sterk, maar één ding hebben ze gemeen: ze maken deel uit van wat in Angelsaksische landen "the technology of political control" wordt genoemd. Hoewel de Nederlandse overheid nog niet gebruik maakt van al deze zogeheten technologische middelen' zullen we zien dat ook in ons land de 'technologie van de politieke beheersing' in toenemende mate het wapenarsenaal van het gezag bepaalt. Belangrijk is te weten dat de technologie van de politieke beheersing in feite neerkomt op een relatief nieuw soort bewapening, waarbij wetenschap en staat hand in hand gaan bij het onderdrukken van binnenlandse onrust.

Wanneer wij deze technologie onder de loep nemen dan zien we vier in het oog springende kenmerken:

- * zij is evenzeer gericht op het verstand en het gevoel als op het lichaam,
- * zij heeft niet de bedoeling te doden,
- * zij bestaat uit elkaar aanvullende wapens; technologische wapens vervangen het traditionele vuurwapen niet,
- * zij is gericht tegen de burgerbevolking.

Wie zich verdiept in deze kenmerken van de technologie van de politieke beheersing komt opmerkelijk veel te weten over de politieke rol van het Nederlandse gezag en zijn sterke arm. Dan blijkt dat we niet te maken hebben met een stelletje onbenullige amateurs die wat experimenteren met rellenbestrijdingsmiddelen, maar met een goed

geölied staatsapparaat, dat in grote lijnen dezelfde theorieën, strategieën en technologie hanteert als het gezag in andere geïndustrialiseerde landen.

Degene die de overheid beschuldigt van opzet en voorbedachte rade bij het gebruik van geweld krijgt al gauw het verwijt wantrouwend te zijn. Maar dat dit wantrouwen niet ongegrond is, blijkt wanneer men de handboeken leest die zijn geschreven door theoretici uit politie- en legerkringen. Zonder enige terughoudendheid beschrijven en bepleiten zij het gebruik van technieken en strategieën die louter en alleen zijn gericht op het beschermen van de staat.

Om er achter te komen wat de overheid precies beoogt met het gebruik van technologische middelen is het niet voldoende vast te stellen wat de direkte effecten ervan op de slachtoffers zijn. Ook al kent men bijvoorbeeld de medische gevolgen van traangas dan nog heeft men geen zich op de feitelijke functie en werking van traangas als politiek wapen. De nieuwe technologische wapens hebben namelijk in tegenstelling tot de traditionele wapens (zoals vuurwapens) een bredere en ingewikkeldere werking. We zullen daarom ook een antwoord moeten zien te vinden op de volgende vragen:

- * waarom gebruikt de overheid technologische wapens?
- * onder welke omstandigheden en op welke momenten worden ze gebruikt?
- * Welke zwakheden van de staat worden door het gebruik van deze wapens blootgelegd?

Centraal in de ontwikkeling van technologische wapens staat het monsterverbond tussen politiek en wetenschap. Meer en meer doen bestuur, militair apparaat en politie een beroep op de wetenschap voor het ontwikkelen van nieuwe technieken en wapens. Leger en politie zijn uitgegroeid tot grote financiers van wetenschap en industrie. Met als direkt gevolg: een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van nieuwe wapens. Zeker nu de vijand niet

meer alleen buiten de landsgrenzen, maar ook binnenslands wordt gezocht. De staat is immers steeds meer de grote regelaar geworden en daardoor partij in conflicten, waarin zij burgers tegenover zich vindt. Daarnaast gebruikt de overheid de wetenschap om zich een alibi te verschaffen.

Eind 1975 bijvoorbeeld gaf het ministerie van binnenlandse zaken de Rijks Verdedigings Organisatie - zeg maar de militaire tak van TNO - opdracht een vergelijkend literatuuronderzoek te verrichten naar de toxische (giftige) eigenschappen en de effecten op de mens van de traangassen CN en CS. Toen in 1980 in de Tweede Kamer onrust dreigde te ontstaan over de gevaren van CS zwaaide de regering onmiddellijk met dit rapport. Dat binnenlandse zaken met de opdracht aan TNO geen wetenschappelijk, maar een politiek doel voor ogen stond blijkt uit het feit dat het rapport vier jaar in een la heeft gelegen. Uit de negatieve konklusies ten aanzien van CN-gas in het rapport trok de regering geen konsekwenties. Men bleef dit gas nog vier jaar lang (tot begin 1980) gebruiken. Over de kwalijke kanten van het "nieuwe" CS-gas, waarover tussen de regels door in het rapport melding wordt gemaakt, vertelt de minister in het parlement niets. De kamerleden hebben het rapport niet zelf gelezen en laten zich met een kluitje in het riet sturen.

Wetenschappelijke studies dienen niet alleen om parlementsleden op een dwaalspoor te brengen, maar worden ook gebruikt om de publieke opinie af te matten. Een duidelijke voorbeeld van dit laatste is de wijze waarop de Britse regering reageerde op de publieke verontrusting, die oplaaide nadat in augustus 1969 het Britse leger in de Noordierse stad Londonderry een volksbuurt had volgepompt met CS-gas. Toen in de media berichten doordrongen over slachtoffers als gevolg van de traangasaanval bleek dat "gas" sinds de eerste wereldoorlog een beladen begrip was gebleven. Onmiddellijk werd een regeringskommissie ingesteld (de Himsworth-kommissie) die uit leden

bestond die nauwe banden hadden met het ministerie van defensie. De kommissie, die haar onderzoek beperkte tot officiële instanties, kwam pas twee jaar later met haar definitieve rapport. Inmiddels was de storm van verontwaardiging geluwd. Een groep linkse Britse wetenschapsmensen ondernam nog een poging de publieke opinie te mobiliseren. Zij verrichtten een eigen onderzoek met aanmerkelijk schokkender resultaten, maar het protest was verstomd. De groep konkludeerde dan ook: "De Himsworth-kommissie slaagde erin tijdens de twee jaar dat zij aan het werk was de protesten te kanaliseren in de greppels van de wetenschappelijke discussie, waarin het wegsijpelde tot het uiteindelijk onder de modder verdween."

De Britse majoor Frank Kitson adviseert in zijn boek over rellenbestrijding 'Low Intensity Operations' de samenwerking tussen politie, militairen en wetenschap geheim te houden om te voorkomen dat de burgerbevolking, de pers of de volksvertegenwoordigers zich ermee bemoeien. Die geheimhouding is ook tekenend voor de situatie in Nederland: de ontwikkeling van nieuwe, technologische wapens vindt onzichtbaar, in de schaduw van de democratie, plaats. Zo is de kommissie bewapening en uitrusting van de politie als sinds 1966 "voortdurend" bezig met het zoeken naar "de doeltreffendste middelen met de minste risico's", zoals oud-kommissie voorzitter Verkerke in 1971 al mededeelde. Wie wil weten waarmee deze kommissie precies bezig is stuit op een muur van stilzwijgen en soms zelfs bedrog. Zonder enige maatschappelijke discussie worden telkens nieuwe of verbeterde technologische wapens ingevoerd.

Pas als er een gebeurtenis plaatsvindt waarbij zich sociale spanningen ontladen, blijkt meestal plotseling over welke wapens de staat beschikt. Zo doken in Groot-Brittannië nieuwe wapens op bij de conflicten in Noord-Ierland in 1969 en tijdens de grote mijnstaking in 1974. De Zwitserse regering verbaasde vorig

jaar iedereen door bij de grote rellen in Zürich waterwerpers, traangas in velerlei toepassingen (zoals - inderdaad! - een soort draagbare traangasgenerator) en rubberen kogels tegen de protesterende jongeren te kunnen inzetten. En wie keek niet verwonderd op toen mei 1980 ineens bleek dat er een "nieuw" traangas was ingevoerd, zonder dat het parlement daarvan op de hoogte was gesteld, laatstaan de mogelijkheid van enige inspraak had gehad.

Intussen schrijdt de ontwikkeling van nieuwe technologische wapens voort. In ons land mag CS-gas nog worden beschouwd als hét antwoord op openbare orde-problemen in Groot-Britannië is inmiddels gebleken dat ook CS zwakheden vertoont. Zo slaan de meer geharde demonstranten voor dit traangas niet snel genoeg meer op de vlucht. De effectiviteit is bovendien teveel afhankelijk van windrichting en weersomstandigheden. Daarom kreeg het Instituut voor Chemisch Onderzoek van het Britse ministerie van defensie opdracht een zwaarder rellenbestrijdingsmiddel te zoeken. Al gauw had men een nieuw gas ontdekt: CR. Dit gas staat inmiddels bekend onder de naam "Fire Gas". Het grootste voordeel van CR - vanuit de overheid geredeneerd - is, dat het aanmerkelijk veel beter dan CN en CS oplosbaar is in water. Het is daardoor bij uitstek geschikt om via een waterkanon te worden verspreid. Opgelost in water waait het niet weg en is de kans kleiner dat men buitenstaanders raakt. Net zoals CS dé remedie leek voor de zwakheden van CN, wordt CR daar nu afgeschilderd als dé oplossing voor het falen van CS. De Britse regering voerde CR geruisloos in. Intussen werd een minimum aan wetenschappelijke gegevens over het gas gepubliceerd. En dat terwijl de Himsworth-kommissie in het begin van de jaren zeventig nog met klem had aangedrongen op publikatie van alle wetenschappelijke resultaten betreffende elke nieuw chemisch wapen. Zelfs het meest invloedrijke Britse wetenschappelijke tijd-

schrift, dat uiteindelijk zelf op onderzoek uitging, noemde de studie van CR "volstrekt onvoldoende". Vooral omdat de research naar de effecten op lange termijn gering was. Desondanks blijft de Britse regering volhouden dat CR, hoewel het effect veel heviger is dan dat van CS, niet minder veilig is.

Het wachten is nu alleen nog op de uitbarsting van een stevig sociaal konflikt om CR ook daadwerkelijk in gebruik te kunnen nemen.

Van de bevolking wordt verwacht dat het de bewering als zou CR onschadelijk zijn onvoorwaardelijk slikt. Met de invoering van CS ging het evenzo. Ook toen was ministeriële geheimzinnigheid troef. Nadat het gebruik van CS uit de hand was gelopen en de Britten kritiek begonnen te uiten op het overheidsoptreden, verschool de minister van binnenlandse zaken zich achter het excuus dat hij "door wetenschappers was misleid".

Zullen wij binnenkort onze minister van binnenlandse zaken horen jammeren dat hij is misleid door TNO? In ieder geval staat vast dat de Nederlandse ontwikkeling parallel loopt met de Britse. Ook in ons land autoriseert de overheid traangassen zonder voldoende onderzoek en vindt de invoering bij ministeriële besluit geruisloos plaats. Ook bij ons wil de regering achteraf wel toegeven dat CN toch niet zo veilig was en ook bij ons is CS nu het wondermiddel.

En als we over niet al te lange tijd bij een grote rel demonstranten verkramppt op straat zien neervallen, zonder beheersing over hun spieren en hysterisch door brandende pijn, dan weten we dat ook hier CR ongemerkt is ingevoerd.

Het is geen toeval dat de overheid met het introduceren van technologische wapens wacht op een groot sociaal konflikt. De grootste angst van het gezag is dat zij zal óvereageren. Wanneer het gezag te snel of te hard optreedt, zal de publieke opinie zich tegen haar keren en juist geneigd zijn de betreffende aktievoerders te steunen.

Major-General A.J. Deane-Drummond, een Britse militair met een imponerende staat van dienst, onderstreept dit mechanisme wanneer hij de overheid in zijn handboek 'Riot Control' waarschuwt: "Overreageren door de politie of het leger kunnen toenemende sociale vijandelijkheden ten gevolge hebben, die op hun beurt tot nog ernstiger onlusten kunnen leiden." ook hierin verschilt de Nederlandse overheid niet van die van andere landen. We zullen met betrekking tot het gebruik van technologische wapens regelmatig internationale vergelijkingen trekken in de hoop daarmee aan te tonen, dat we met politieke patronen en strategieën hebben te maken en niet met toevalligheden. Thorbecke gaf ruim een eeuw geleden de Nederlandse houding ten opzichte van het politieoptreden aardig weer: "Wij wensen een politie waarvan zo min mogelijk wordt gezien en zo min mogelijk gesproken."

Wat er gebeurt is niet zo belangrijk, als men het maar niet ziet of hoort. Rust en netheid in het eigen straatje zijn in Nederland een groot goed. Het behoeft niet rustig te zijn als het maar rustig lijkt. Daarom had Wiegel wél de beelden van de feestelijke inhuldiging, maar niet die van de konfrontaties tussen politie en burgers op 30 april op televisie willen zien. Daarom bestempelt men een verslaggever tot "opruier" wanneer hij in zijn verslag vertelt te zien dat een M.E.-er een jongen tot bloedens toe in elkaar knuppelt. De gemiddelde Nederlander blijkt bovendien buitengewoon gevoelig voor het zogenaamde 'under dog-effect'. Zolang pers en overheid het beeld in stand weten te houden van de arme M.E.-er die wordt ontvangen "met de Hitlergroet en de kans loopt een klap met een honkbalknuppel te krijgen en zijn tanden te verliezen" kan een kraakpand door 2000 M.E.-ers worden ontruimd zonder dat de publieke opinie dit als óverreageren afwijst.

Wapens gericht op "hoofden en harten"

Wij stelden dat één van de kenmerken van de technolo-

gie van de politieke beheersing is, dat zij zich niet alleen richt op lichamen maar ook op het verstand en op het gevoel, op hoofden en harten. Technologische wapens dienen een politiek doel. Politiedeskundige Van Reenen schrijft dat "het behoud van massale vrijwillige gehoorzaamheid één van de centrale problemen is geworden voor politieke machtsuitoefening". Dat is volgens hem het politieke doel: massale vrijwillige gehoorzaamheid. De Britse politietheoretici noemen het doel politieke rust, waarmee ze hetzelfde bedoelen als Van Reenen met gehoorzaamheid. Deze laatste beschrijft hoe het gebruik van geweld in toenemende mate één van de middelen is geworden om dat politieke doel te bereiken. Maar niet iedere vorm van geweld en ieder wapen heeft politieke rust tot gevolg. De traditionele wapens, die zich vooral richten op het toebrengen van lichamelijke en materiële schade, hebben in veel situaties eerder het tegenovergestelde resultaat. Zou het gezag bij iedere staking, kraakactie of ander sociaal konflikt dat tot een uitbarsting komt vuurwapens gebruiken, dan zou er van de illusie van vrijwillige gehoorzaamheid weinig overblijven. De politieke rust in een staat hangt af van de mate waarin de staat erin slaagt het verzet te onderdrukken zonder dat die repressie een bron is van nieuw massaal verzet.

De overheid richt haar repressieve akties op twee groepen: op de zich verzettende groep én op de niet-betrokkenen. Vooral op de niet-betrokkenen, zoals we zullen zien. Wanneer deze laatsten hun loyaliteit zouden verleggen van de overheid naar de zich verzettende groep leidt het gezag politieke schade. Daarom worden bij voorkeur zodanige wapens gekozen, dat deze behalve tegen de feitelijke ook ten aanzien van potentiële tegenstanders effekt sorteren. En juist daarbij speelt de technologie een doorslaggevende rol.

De grens van overheidsgeweld wordt bepaald door de publieke opinie. Voortdurend stelt het gezag zich de vraag of de mate van geweldsuitoefening nog wel aanvaardbaar

is voor de niet-betrokkenen, de fatsoenlijke televisiekijkende burgers. De overheid bezit het zogenaamde geweldsmonopolie, maar dat is een wankel bezit en zeker geen monopolie in absolute zin. Zolang de bevolking het gezag aanvaardt, wordt ook het geweldsmonopolie aanvaard, zeker als de overheid daarvan minimaal gebruikt maakt. De burger aanvaardt dus de claim van de staat dat alleen zij geweld mag gebruiken. Groeit de twijfel aan het gezag, bijvoorbeeld omdat de overheid er niet in slaagt belangrijke sociale problemen op te lossen, dan neemt ook de twijfel aan de rechtvaardiging van het geweldsmonopolie toe. Wanneer het gezag zich bovendien genoodzaakt voelt de sociale problemen "op te lossen" met geweld dan is de kans groot dat dit geweldsgebruik de aanvaarding van het gezag doet afnemen. Dat maakt het geweldsmonopolie tot zo'n onzeker bezit. Het is bestemd om het gezag in het zadel te houden, maar kan zich snel tegen de overheid zelf keren. De burgers realiseren zich op dat moment immers dat het geweldsmonopolie dat er leek te zijn om vóór hen te werken ook tégen hen wordt gebruikt.

Sinds de zestiger jaren is de aanvaarding van het overheidsgezag en het daaraan gekoppelde geweldsmonopolie niet meer zo'n vanzelfsprekende zaak als het gezag zou willen. De overheid is gedwongen voortdurend te balanceren tussen acceptatie door de publieke opinie en het gebruik van geweld. Inmiddels blijkt de overheid haar speelruimte kwijt te zijn. De rek is eruit. De economische teruggang is begonnen en dat betekent dat de overheid, die sinds de oorlog in toenemende mate partij is geworden in de sociale verhoudingen de vrijwillige gehoorzaamheid niet meer kan "kopen". Het is nu zaak voor het gezag, dat zegt de meest elementaire voorzieningen als woningen en werk niet te kunnen verschaffen, toch de bevolking gehoorzaam te houden. En zo komen we terug bij de technologie van de politieke beheersing. De sociale konfklikten die door het gezag niet worden opgelost, komen op straat te liggen. Dáár moet het gezag nu zien te redden wat er te

redden valt en daarbij is de technologie een machtig hulpmiddel. *Hèt grote voordeel van technologische wapens is namelijk dat ze een minimum aan direkt zichtbare schade veroorzaken.* De fatsoenlijke niet-betrokken burger kan gerust zijn. De schade die de technologie aanricht onttrekt zich aan zijn gezichtsveld en de overheid doet er alles aan dat zo te houden. Van het feit dat activisten worden afgeluisterd en bespioneerd of dat van hen persoonsgegevens worden verzameld, merkt een buitenlander niets. Van de waterwerper is alleen zichtbaar dat mensen nat worden. Van traangas is uitsluitend het uiterlijke effect - de tranenvloed - waarneembaar. De overheid bewerkt zo door ogenschijnlijk onschadelijke wapens te gebruiken - gesteund door de pers - de hoofden en harten van de niet-betrokkenen en manipuleert de publieke opinie.

Overigens is ook het effect van de technologische beheersing op de *direkt* betrokkenen niet primair lichamelijk gericht. De als-jij-mij-een-klap-geeft-geef-ik-jou-een-klap-strijdmethode wordt door de politie in eerste instantie zoveel mogelijk vermeden. Het traangas biedt een goed voorbeeld van de moderne technologische aanpak. Dankzij de traangaskarabijnen kunnen de M.E.-ers afstand houden van de "vijand". De dreiging die uitgaat van een M.E.-linie, uniformen, schilden, helmen, gasmaskers en karabijnen is niet gering. In dit optreden weerspiegelt zich het wij - zij denken. De gekozen wapens zijn kollektief, zonder onderscheid des persoons gericht en de politie treedt in een anonieme masaliteit op. Traangas is als rellenbestrijdingsmiddel bedoeld om menigten te verspreiden. Het kan op verschillende manieren worden ingezet, waarbij het verrassingseffect en het demotiveren van demonstranten die zich - veiligheidshalve - in de achterhoede bevinden van belang zijn. Het beeld van een bedreigende, ongrijpbare tegenstander wordt nog vergroot door de voetzoekerachtige traangasgranaten die zig-zaggend hun weg vinden in de richting van de protesterende menigte. Het veroorzaken van pijn, benauwdheid, tranende ogen,

braakneigingen, desoriëntatie en apathie zijn middelen om de demonstranten ervan te "overtuigen" dat zij beter kunnen weggaan. Hierbij nog twee opmerkingen. Ten eerste mogen deze "middelen ter overtuiging" bedoeld zijn om mensen bang te maken en te verspreiden, een feit is dat traangassen blijvende en ernstige lichamelijke schade kunnen veroorzaken. We komen hierop uitvoerig terug. Ten tweede blijkt dat de politie in de praktijk traangas gebruikt als een traditioneel wapen. Niet om mensen te verspreiden dus, maar juist om ze in te sluiten en ze af te straffen. Een dergelijk misbruik van traangas in relsituaties is een bekend verschijnsel. De Amerikaanse politiedeskundige R. Stark noemt dit 'police-riots'. Deze komt vooral voor wanneer M.E.-ers lang hebben moeten wachten in de kazerne, in de busjes of op straat voor ze mogen optreden. Of wanneer de rellen al lange tijd aan de gang zijn en de politie niet meer georganiseerd optreedt.

We hebben gezien dat traangas niet primair is bedoeld om mensen lichamelijk te treffen. Wanneer het "normaal" wordt gebruikt, dient het om menigten te verspreiden. Naast de betrokkenen bij een demonstratie of een rel richt het gezag zijn traangas ook op de niet-betrokkenen. Het gevoel en het verstand van deze buitenstaanders wordt met traangas "bewerkt" en wel in die zin dat ze denken dat het gezag met een "minimum aan geweld" zijn "plicht" doet.

Een schone schijn van 'menselijk' geweld

Daarmee komen we op het tweede kenmerk van de technologie van de politieke beheersing: *zij heeft niet de bedoeling te doden*. De kans op politieke onrust wordt immers veel te groot als het gezag een sociaal konflikt zou oplossen met vuurwapens. Het optreden van het gezag moet menselijk lijken. Het publiek moet de indruk hebben dat er een minimum aan geweld wordt gebruikt. Technologische wapens lijken minder wreed dan ze zijn. CN en

CS worden niet voor niets traangassen genoemd. Traangas is een eufemistische benaming voor deze *oorlogsgassen* die men gezien hun samenstelling en werking met evenveel recht gif-, zenuw- of longgassen zou kunnen noemen. Traangas klinkt onschuldig, alsof men er alleen een beetje door gaat huilen.

De overheid zal dan ook de laatste zijn die ons van de feitelijke werking van de traangassen op de hoogte brengt. De Nederlandse bestuurders propageren traangassen zelfs als "onschadelijk", "menselijk" en "veilig". *Een schone schijn die moet verhullen dat het gezag niet een minimum aan geweld, maar juist het maximaal mogelijke gebruikt.* Het is de publieke opinie die per situatie het geweldsniveau bepaalt. Dat lijkt misschien demokraties maar heeft weinig met democratische besluitvorming te maken, wanneer men bedenkt dat de overheid er alles aan doet om het publiek de informatie te onthouden, die nodig is om een opinie te vormen. Het gezag spiegelt de niet-betrokkenen een vals beeld voor, zowel van de gebruikte middelen als van de tegenstander. Zo bepaald de behoefte van het gezag om het geweldsgebruik te rechtvaardigen onder meer de uiterlijke vorm van de geweldsmiddelen. De Britse regering bleek bijvoorbeeld bijzonder goed in de gaten te hebben hoe belangrijk de uiterlijke verschijningsvorm van wapens is, toen zij opdracht gaf een verfsoort te ontwikkelen die zou kunnen worden gebruikt in waterwerpers. Het instituut dat de verf moest ontwikkelen kreeg uitdrukkelijke instructies over de kleur. Géén rood, want dan lijkt het op televisie alsof er bloed is gevloeid. Geen groen en oranje, omdat deze kleuren in Noord-Ierland politiek uiterst beladen zijn. In Nederland hebben hoge politie- en marechaussee-funktionarissen in 1981 voorgesteld door proefneming de waarde te onderzoeken van het gebruik van waterwerpers - trouwens ook een eufemistische benaming: er wordt niet geworpen maar onder hoge druk gespoten, het zijn *waterkanonnen* - gevuld met gekleurd water. We zijn benieuwd welke kleuren in de

ogen van onze overheid voor de publieke opinie aanvaardbaar zullen zijn.

Het gezag verkoopt ons de nieuwe wapens als veilig en als niet-dodelijk. De voormalige minister van binnenlandse zaken Geertsema sprak in het reeds eerder door ons geciteerde antwoord op Kamervragen over "niet-letale" wapens. Er bestaat echter niet zoiets als een niet-dodelijk wapen, laat staan zoiets als een veilig wapen. Het enig denkbare veilige wapen: "marshmallows die worden neergelaten aan een parachute" (in 1973 bedacht door Amerikanen in een studie van het US Army Land Warfare Laboratory). In Vietnam, in Parijs in 1968 en in Noord-Ierland in 1969 is gebleken dat traangas wel degelijk een dodelijk wapen is. De Amerikanen hebben onder ogen gezien dat niet-dodelijke wapens niet bestaan en hebben die term dan ook vervangen door "less lethal" of te wel "minder dodelijk". In een rapport uit 1972 van de 'United States Science Foundation' valt kennelijk niet ten overvloede te lezen: "Alle wapens en een grote verscheidenheid van voorwerpen die niet zijn bedoeld als wapens scheppen een direkt of een indirekt risico dat er dodelijk of blijvend letsel wordt toegebracht."

In dit verband dient men te bedenken dat de personen tegen wie rellenbestrijdingswapens worden ingezet niet uitsluitend gezonde jonge mannen - zoals men die in een vijandelijk leger mag verwachten - zijn, die keurig op de voor traangasgebruik voorgeschreven afstand staan. En verder, dat technologische wapens niet zijn bestemd te fungeren als middel waardoor men zich goed of beter voelt. Het Amerikaanse ministerie van volksgezondheid heeft zich - absurd genoeg - zelfs geroepen gevoeld met zoveel woorden vast te stellen, dat wapens als traangas "niet zijn bedoeld voor het welzijn van de personen tegen wie ze worden gebruikt" en dat ze dan ook niet onder de Federale 'Food, Drugs and Cosmetics'-wet vallen. Ten derde zagen we reeds, dat traangas lang niet altijd op de voorgeschreven wijze wordt gebruikt. De British Society for Social Responsibility in Science -

dezelfde groep linkse wetenschappers, die ook heeft getracht de publieke opinie te mobiliseren tegen het traangasgebruik in Noord-Ierland - schrijft in het boek "Technology of Political Control", dat het bewust misbruiken van traangas zo vaak voorkomt dat het eerder regel dan uitzondering is. Daarmee bevindt deze groep zich in gezelschap van Van Reenen en de Amerikaan Stark, die beide misbruik beschouwen als een niet ongewone zaak. In de Verenigde Staten, waar 4000 politiekorpsen in 1972 werden uitgerust met traangasspuitbussen, weigerde een politiechef de spuitbussen uit te reiken aan zijn manschappen, omdat hij vreesde dat zij er mensen mee zouden martelen. Hij kende zijn pappenheimers.

In ons land liggen de voorbeelden van misbruik van traangas voor het oprapen. Men zou dan ook niet meer behoren te spreken over "incidenten", zoals overheid en pers plegen te doen. Het veelgehoorde argument dat "politiemannen ook maar mensen zijn, die in een reedsituatie wel eens hun zelfbeheersing verliezen" kan de autoriteiten niet als excuus dienen. Zij behoren hiermee rekening te houden. Doen zij dat niet dan vergroten zij bewust het risico dat er doden of gewonden vallen.

De Nijmeegse burgemeester Hermsen beargumenteerde het overmatig gebruik van traangas bij de Piersonstraat-ontruiming met de opmerking, dat 'veel krakers voorzien waren van gasmaskers'. Dat lang niet iedereen een gasmasker droeg en dat traangas ook schadelijk is voor de huid speelde voor hem kennelijk geen rol. Natuurlijk is het ook mogelijk dat hij niet op de hoogte was van zulke risico's. Dat maakt de zaak nóg ernstiger: ik haalde de trekker over, maar wist niet dat er een kogel in het wapen zat! Hoe dan ook, de houding van Hermsen toont aan wat de mooie praatjes over menselijke, onschadelijke en niet-dodelijke wapens waard zijn. De tegenstander moet verslagen worden, koste wat het kost. Het gezag beweert altijd een minimum aan geweld te gebruiken, maar dat is dan wel het 'minimum' dat de staat nodig heeft om

te winnen. In de praktijk kan dat dan neerkomen op een absoluut maximum aan geweld.

Enerzijds probeert de overheid de bevolking rustig en gehoorzaam te houden door het werkelijke effect van traangas te verhullen door uiterlijke schijn en propaganda. Anderzijds blijkt de overheid er tevens rekening mee te houden dat traangas dodelijk kan zijn. Wij komen hierop nog gedetailleerd terug, maar we willen hier reeds vaststellen dat wat in Nederland "veilig" wordt genoemd als bovengrens het dodelijk effect heet. *Niet alleen bij misbruik, maar ook bij het voorgeschreven gebruik van traangas kan de veiligheidsmarge de dood als begrenzing hebben.*

Eigenlijk schieten

Hoe vaak hebben ze het ons al niet verteld: er zou een 'gat' bestaan tussen de wapenstok en het vuurwapen. Sinds de instelling van de eerder genoemde commissie bewapening en uitrusting van de politie in 1966 is men bezig dit 'gat' te dichten. De meest gehoorde rechtvaardiging voor het voortdurend zoeken naar nieuwe rellenbestrijdingswapens luidt: "Als we geen traangas (rubberen kogels, vul maar in) zouden inzetten dan zouden we vuurwapens moeten gebruiken". Oppervlakkig beschouwd lijkt dit een redelijke redenering. We moeten immers alles doen om te voorkomen dat er doden vallen. Wanneer men echter de geschiedenis en de praktijk van de rellenbestrijding met betrekking tot de onderlinge verhouding tussen vuurwapens en niet-dodelijke wapens bekijkt, zal men kunnen konstateren dat het niet een kwestie is van óf . . . óf, maar van én . . . én. In het Noordierse Londonderry gebruikten de Britten tegen de demonstraties voor burgerrechten op 30 januari 1972 zowel waterwerpers gevuld met paarse verf, als traangas, als rubberen kogels, als vuurwapens. Aan het einde van die dag - die als Bloody Sunday de geschiedenis inging - bleken dertien ongewapende burgers

te zijn gedood door kogels. In Nederland zijn vuurwapens gebruikt of op zijn minst getrokken bij alle grote onlusten, of het nu het Palingoproer was in 1886 of de kraakrellen in 1980. Met name het afgelopen jaar biedt tal van dergelijke voorbeelden. Bij de ontruiming van de Prins Hendrik-kade stonden scherpschutters klaar, na de ontruiming van de Honthorststraat (Amsterdam) reden politiemotorrijders rond met getrokken pistolen, de avond na de ontruiming van de Grote Wetering trokken 'stillen' hun pistool. Dat er nu nog niet geschoten is, is deels pure mazzel en anderdeels toe te schrijven aan het feit dat het overheidsapparaat er van doordrongen is, dat een dode kraker grote politieke schade zou opleveren. Het risico dat de publieke opinie zich dan tegen het gezag zal keren - al is het maar tijdelijk - is zeer groot. Terwijl de overheid er nu juist in lijkt te slagen de krakersstrijd te dépolitiseren zal een dodelijk schot de politiek terugbrengen in de beoordeling van het optreden van de krakers. Men zal zeggen: "Die jongeren vechten voor een dak boven hun hoofd en dat de overheid ze geen woningen kan verschaffen betekent nog niet dat ze dan maar moeten worden doodgeschoten".

Iedere situatie heeft zijn eigen geweldsniveau, zoals Van Reenen schrijft. Het niveau van het schieten is nog niet bereikt. Zoals we beschreven hebben, is dit geen kwestie van menselijkheid, maar eerder van tactiek en van politiek. De stelligheid waarmee men stelt dat de inzet van traangassen het gebruik van vuurwapens voorkomt is op niets gebaseerd.

Het griezelige is bovendien dat de "of . . . of" - redenering het licht voor het vuurwapengebruik impliciet op groen zet. Burgemeester Hermsen verdedigde M.E.-ers die in Nijmegen stenen hadden gegooid naar demonstranten en zelfs naar EHBO-ers met het argument dat de politie op dat moment had . . . mogen schieten. Dus moeten we blij zijn dat de politie de wet overtrad door

met stenen te gooien, want ze hadden van Hermsen mogen schieten! Tijdens het Vogelstruys-proces op 14 april 1981 zei de -kompagnieskommandant van de M.E. Platenkamp dat hij het "bewonderswaardig" vond, dat zijn mannen bij de ontruiming van de Vogelstruys niet hadden geschoten. Het zal niet lang meer duren of de publieke opinie is gewend aan het idee dat dit soort situaties "schietwaardig" zijn. Intussen wacht de overheid niet werkloos af tot dit moment is aangebroken. Integendeel, zij is zeer actief in het bewerken van de publieke opinie.

Opmerkelijk is dat de rellenbestrijdingsmiddelen elkaar aanvullen en niet zijn bedoeld om elkaar te vervangen. Het wapenarsenaal ter bestrijding van rellen wordt nooit als compleet beschouwd. Integendeel de overheid heeft voortdurend behoefte aan nieuwe wapens, die de oude moeten aanvullen of versterken. Die behoefte wordt mede veroorzaakt doordat de verrassing het belangrijkste effect van rellenbestrijdingsmiddelen is. Zodra immers een wapen eenmaal is gebruikt weet de tegenstander dat het bestaat. De volgende keer zal het schok-effekt van het wapen minder groot zijn en zullen de "rellenschoppers" hun voorzorgsmaatregelen tegen het wapen hebben getroffen. Ze nemen bijvoorbeeld stevige handschoenen mee om de traangasgranaten te kunnen teruggooien naar de M.E. en zorgen dat ze citroenen op zak hebben om hun gezichtshuid en mondholte te beschermen tegen het gas. Vandaar dat de overheid voortgaat met het in gebruik nemen van wapens, zonder echter de oude opzij te schuiven. Waarom zou men ook? We constateerden, in het kielzog van Van Reenen, dat iedere situatie in theorie zijn eigen geweldsniveau heeft. Zo zal de politie begrijpelijkerwijs een tegenstander met een vuurwapen niet met traangas, maar met vuurwapens te lijf gaan. Opmerkelijk is echter, dat de politie in de meeste gevallen geen keuze maakt uit de beschikbare wapens, maar ze allemaal tegelijk inzet. Zo zien we bij openbare ordeverstoringen dat zowel motorrijders, als hondenbrigaden, als ruitbrigaden,

als M.E.-ers met lange wapenstokken, als "stillen" met knuppels, pistolen en handboeien, als het waterkanon, als traangassen worden ingezet. Ieder wapen heeft een eigen functie en bovendien hebben ze tezamen een gecombineerde functie. Een M.E.-linie kan een gebied afzetten en verdedigen, maar ook kan de M.E. demonstranten uit elkaar jagen, waarna de geïsoleerd geraakte demonstranten door stillen kunnen worden gearresteerd.

Uit het gekombineerde gebruik van rellen bestrijdingsmiddelen blijkt hoezeer overheid en politie zich verzetende burgers beschouwen als vijanden die ter plaatse afgestraft dienen te worden. Als zodanig funktioneert het gekombineerd gebruik als een traditioneel wapen. Bij de ontruiming van de Vogelstruys pompte de M.E. een veel te hoge concentratie traangassen het pand in. Toen de bezetters het pand waren uitgegast, werden zij ook nog door stillen en M.E.-ers in elkaar geramd. Een medewerker van de Nijmeegse EHBO vertelde tijdens het Pierson-tribunaal hoe een jongen die door het traangas was geraakt op het nippertje voor een aandenderende tank kon worden weggetrokken. Door traangas verliest men zijn richtingsgevoel, wordt men duizelig en verliest men de beheersing over de ledematen. Op zichzelf klinkt dat misschien onschuldig, maar men moet bedenken dat traangas wordt gebruikt in relsituaties. Dan rennen mensen rond, rijden M.E.-bussen met grote snelheid dwars door de menigten, voeren M.E.-ers charges uit en zet de politie honden in tegen een ieder die zich niet snel uit de voeten maakt. Het gevolg van dit alles is dat het traangasgebruik wel een ander perspectief krijgt. Het werkt niet uitsluitend als verspreidingsmiddel, maar vooral als afstraffingswapen met een risico van lichamelijk en dodelijk letsel dat niet ver af staat van vuurwapens.

De burgerbevolking als vijand

De technologie van de politieke beheersing bevindt zich in het gebied tussen oorlogsvoering en parlementair politieke oplossingen. Naarmate de kans op politieke oplossingen in het parlement kleiner wordt, verplaatsen de conflicten zich in toenemende mate naar de straat. Dat is van oudsher het domein van de politieman die namens de overheid individueel gedrag controleert. Ons wetboek van strafrecht kent slechts opsporing van strafbare feiten, gepleegd door individuen van wie moet worden bewezen dat zij die bewuste feiten hebben begaan. Kollektieve verantwoordelijkheid en kollektieve bestraffing kent ons recht niet. Wanneer nu bepaalde groepen het overheidsgezag niet meer accepteren zullen zij zeker ook het politieoptreden niet accepteren. Het normale, op individuen gerichte politiewerk wordt daarmee ernstig bemoeilijkt. Voorwaarde voor het normale politiewerk is namelijk dat de sterke arm kan surveilleren, opsporen en aanhouden. Maar in een vijandige omgeving of temidden van een vijandige groep lukt dit nauwelijks. Met als gevolg dat de politieman zich bedreigd voelt. Van Reenen schrijft hierover: "De prioriteiten wijzigen zich (dan). Eerst moet de bedreiging worden teniet gedaan, daarna kan de politie tot haar individuele toezichtsrol terugkeren. De vijanddigheid van de omgeving markeert de omslag van de politieke schatting van de situatie; vastgesteld moet eerst worden wie de sterkste is. Deze omslag heeft een merkwaardig gevolg voor de politieke schatting van de situatie. De schatting ondergaat twee wijzigingen: 1. het objekt van aandacht: van individu naar groepering. 2. het gedrag: de politie beperkt zich tot die activiteiten die ervaren worden als bedreiging of uitdaging". Dat wil zeggen dat de politie of de overheid - de geweldsspecialisten - publieksgroepen aan de hand van enkele opvallende kenmerken een etiket opplakken (bijvoorbeeld leren jasje en helm is kraker).

Haast nog gemakkelijker is het voor de politie om de tegenstander territoriaal te bepalen. Iedereen die zich in een bepaalde buurt of bijvoorbeeld binnen de barrikaden bevindt hoort bij de tegenstander. Van Reenen: "De scheiding tussen "Wij" en "Zij" scheidt duidelijkheid in een onzekere situatie. Die duidelijkheid wordt nog vergroot door koppeling van partijen aan gebieden". Waartoe een dergelijke koppeling leidt blijkt in Noord-Ierland. Iedereen die een "katholieke buurt" woont, behoort bij de vijand. In 1970 pompten de Britten een buurt van Belfast vol traangas. Traangasgranaten kwamen zelfs in huizen terecht waar mensen beneveld door het gas van de trap vielen, terwijl ook kinderen aan het gas ten prooi vielen. Sindsdien wordt het gas opzettelijk als een kollektieve afstraffing gebruikt.

Daarmee hoopt het gezag te bereiken dat de politieke twijfelaars hun steun aan de activisten in de buurt zullen onthouden of intrekken. Traangas is een voor dat doel zeer geschikt middel, omdat het demoraliserend werkt doordat het effect van traangas juist de zwakkeren-oude mensen, zieke mensen, kleine kinderen- het sterkst treft.

In Nijmegen deed zich in februari 1981 een vergelijkbare situatie voor. Binnen de barrikaden rond de gekraakte panden in de Piersonstraat woonden behalve krakers ook 'gewone' bewoners. Ondanks de barrikaden en de dreigende ontruiming voelden deze Nijmegenaren er niets voor hun woningen te verlaten. Om te weten waar zij aan toe waren bracht een aantal van hen een bezoek aan de wethouder met de vraag of er bij de ontruiming traangas zou worden gebruikt en zo ja, wat voor voorzorgsmaatregelen zij daartegen konden nemen. De wethouder antwoordde dat *geen* gebruik zou worden gemaakt van traangas. Zoals we nu weten was dit een leugen. De Piersonstraat en omgeving is bestookt met ten minste 168 granaten. Eén van deze bewoners vertelde tijdens het Pierson-tribunaal: "Er waren al enkele traangasgranaten afgeschoten en even later zag je niets meer

door de grote hoeveelheid rook van het traangas. Zelf hebben we ook erge last gehad van het traangas. Vlak voor de deur en in de dakgoot kwamen zelfs de traangasbommen terecht. Dit gas kwam door de kieren het huis binnen. We zijn er hier allemaal ziek van geweest. "Toen deze bewoner over dit optreden zijn beklag deed kreeg hij te horen dat hij dan maar uit de straat had moeten weggaan. Ook uit dit voorbeeld wordt duidelijk dat vanaf het moment dat de barrikaden waren opgeworpen de bewoners van de straat tot de tegenstanders behoorden. Op alle mogelijke manieren ondervonden zij in de volgende dagen wat dat betekende. Geregeld sloot de M.E. de straat af. De bewoners kregen pasjes als toelatingsbewijs. Hun boodschappen werden gecontroleerd om te voorkomen dat zij de krakers van voedsel zouden voorzien. Anderhalve dag lang zat de buurt zonder water. Het vror namelijk en de M.E. was bang dat de krakers het wegdek zouden natspuiten opdat het een ijsbaan zou worden.

Er loopt een rode draad door de beschouwingen over de kenmerken van de technologie van de politieke beheersing die tevens de kenmerken zijn van technologische wapens en dus ook van traangassen. Die rode draad is de publieke opinie. Het is de publieke opinie die het geweldsniveau per situatie beperkt. Daarom moet de illusie in stand blijven dat rellenbestrijdingswapens volstrekt onschadelijk zijn, dat er een 'gat' bestaat tussen lange lat en vuurwapen, en dat alleen geïsoleerde, vijandige groepen het doelwit zijn van de politieke beheersing. In dit kader richt het gezag de politieke beheersing vooral op het verstand en het gevoel van de niet-betrokkenen. Deze zijn immers degenen die indirect bepalen hoeveel geweld de overheid zich kan permitteren.

ONSchULDIGE TRANENVERWEKKERS

De gevaren van CN

Tot 30 april 1980 gebruikte de Nederlandse politie bij ordeverstoringen CN-gas. CN is de kodenam voor de chemische verbinding Chlooracetofenon die rond 1870 werd ontdekt door de Duitse scheikundige Carl Graebe. CN is kleurloos, opgebouwd uit kristallen met een smeltpunt van 59 graden Celsius en is slecht oplosbaar in water. Hoewel de Parijse politie al in 1912 ethyl-broomacetaat gebruikte, werd CN het meest bekende en gangbare rellenbestrijdingsgas. Toen tijdens de eerste wereldoorlog voor het eerst chloor-, fosgeen- en mosterdgas werd ingezet, begonnen de Amerikanen CN als wapen te ontwikkelen. Maar de wapenstilstand van 1918 kwam te vroeg om CN als gas in te zetten tegen keizer Wilhelm's soldaten. Als oorlogsgas had CN na 1925 geen toekomst. In dat jaar werd bij het Protocol van Genève het gebruik van chemische en bakteriologische wapens verboden. Daaronder vielen "verstikkende, giftige en andere gassen en alle overeenkomstige vloeistoffen, stoffen of middelen". Bijna alle landen, op ondermeer de Verenigde Staten na, bekrachtigden het Protocol en bevestigden successievelijk dat onder "andere gassen" ook traangassen waren begrepen. Desondanks werd CN al snel overal ter wereld bij ongeregelheden gebruikt en wel omdat nergens in het Protocol stond dat traangas niet tegen de *eigen* burgerbevolking ingezet mocht worden.

Hoewel van de farmakologie van CN merkwaardig weinig bekend is, blijkt uit officiële wetenschappelijke onderzoeken en beschreven praktijkgevallen dat de effecten bij de mens beslist niet beperkt blijven tot tranende ogen. Bepaalde concentraties veroorzaken een verkramping van de oogleden en een ontsteking van het oogbindvlies, zowel aan de binnenkant van de oogleden

als in het zogenaamde oogwit. Bij ernstiger gevallen leidt het tot oedeem van de oogleden (een ophoping van een abnormale hoeveelheid vocht) en in een later stadium tot ontsteking van zowel de iris, als van de ooglensspier, waardoor de oogpupil niet verkleint en de lens van het oog verlamd raakt. Het gevolg is dan dat de slachtoffers het daglicht niet meer kunnen verdragen. Bovendien kan een ontsteking van het hoornvlies optreden, wat leidt tot verminderd gezichtsvermogen en - indien het een groot gedeelte van het hoornvlies betreft - tot blindheid. Naast de genoemde effecten op de ogen treden aan de ademwegen de volgende symptomen op: irritatie en pijn in neus en keel, neusloop, speekselvloed en een brandend gevoel in de longen. Doorgeslikte CN-deeltjes kunnen aanleiding geven tot maagkramp en braken. Hoge concentraties CN veroorzaken longoedeem, wat neerkomt op een extreme hoeveelheid vocht in de longen die de luchttoevoer naar het bloed blokkeert, met als uiteindelijk gevolg de dood door verstikking. Hetzelfde geldt voor een langdurige blootstelling aan deze stof. Vooral op een vochtige huid kan CN roodheid en een brandend gevoel veroorzaken. Het meest gevoelig hiervoor zijn de oksels en de liesstreek. Bij een hoge concentratie van het gas, dan wel wanneer men hevig zweet of vochtige kleren aanheeft - waardoor de huid niet direkt aan de open lucht is blootgesteld - treden tweede-graads verbrandingen op, met als gevolg ontstekingen en littekenvorming. Bij herhaalde blootstelling eraan kan een allergische ontsteking van de huid ontstaan met als gevolg eczeem. CN werkt embryotoxisch, hetgeen wil zeggen dat het schadelijk is voor het ongeboren kind van zwangere vrouwen. Babies kunnen daardoor met lichamelijke afwijkingen ter wereld komen of de zwangerschap eindigt voortijdig in een miskraam. Indien herhaaldelijk bewerkt met deze stof kan men er overgevoelig voor worden wat zich ondermeer uit in astma-aanvallen, ook bij mensen die niet astmatisch zijn.

Hoewel CN al meer dan zestig jaar wordt ingezet, is het

exakte werkingspatroon ervan - dus wat het nu allemaal precies met het lichaam doet - slecht bekend. Wel waarschuwde het Instituut voor Kankeronderzoek van de Londense Universiteit al in 1953 dat men bij met CN bestookte proefdieren "een opmerkelijk aantal tumoren had gekonstateerd." Een aanwijzing die des te serieuzer moet worden genomen als men weet dat artsen in 1975 onder politiemensen uit Washington een alarmerend aantal gevallen van huidkanker konstateerden. Volgens dr. Dyer, hoofd van de Politie en Brandweer Kliniek van de Amerikaanse hoofdstad betreft het agenten die bij de voortdurende ongeregelde heden tussen '68 en '71 herhaaldelijk aan CN-traangas waren blootgesteld. Ook bij een aantal demonstranten uit die tijd werden melanomen gekonstateerd: zwarte huidkanker. Na het Parijse oproer in mei '68 stelde dr. Huguenard bij demonstranten die met CN waren bewerkt ernstige schade aan het spier en zenuwstelsel vast. De Amerikaanse hoogleraar Neilands beschrijft in "Gas Warfare in Vietnam in Perspective" gevallen waarbij aantasting van het zenuwstelsel en het spierweefsel als gevolg van traangas was gekonstateerd. De stelligheid waarmee autoriteiten jarenlang volhielden dat we slechts te doen hadden met een onschuldig traangas was dan ook volstrekt ongegrond. Met evenveel recht kan men CN een longgas, een gifgas, een chemisch oorlogsgas of een zenuwgas noemen.

Uit resultaten van ondermeer dierproeven wordt de effectieve dosis van CN voor de mens op twintig milligram per kubieke meter lucht geschat. Die waarde wordt uitgedrukt als ICT50 (Incapaciterende Concentratie maal Tijd). Dat is de geschatte concentratie (C) waarbij na één minuut (T) vijftig procent van de aan de stof blootgestelden niet meer in staat moet worden geacht normaal te functioneren (I). Dit betekent dus dat men aanneemt dat al na één minuut vijftig procent van de mensen op de vlucht slaat zodra er twintig milligram CN per kubieke meter in de lucht zit.

Ook is onderzocht bij welke concentratie CN een dodelijk effect heeft. Begrijpelijk is dat hiernaar geen wetenschappelijk onderzoek op mensen is gedaan. Uit dierproeven heeft men echter schattingen gemaakt van de dodelijke dosis voor de mens. Deze schattingen schommelen extreem. De LCT50 (Letale Concentratie maal Tijd) is de geschatte concentratie (C) waarbij na één minuut (T) vijftig procent van de aan de stof blootgestelden overlijdt (L). De LCT50 varieert in de diverse wetenschappelijke rapporten van 4000 tot 25.000 milligram per kubieke meter! De dodelijke dosis voor de mens ligt dus bij de ene wetenschapper tenminste zes keer zo hoog als bij de andere. De Nederlandse overheid gokte de dodelijke dosis op 8000 milligram per kubieke meter. Hetgeen inhoudt dat na één minuut vijftig procent van de mensen zou overlijden zodra een concentratie van 8000 milligram per kubieke meter in de lucht hangt. Althans, daar ging, zoals gezegd, de Nederlandse overheid vanuit. Maar uit een beschreven praktijkgeval bleek die waarde veel lager te liggen. Zo overleed in Hamburg een gezonde 24-jarige man, die zich in een huis had verschanst, reeds bij een dosis van 3600 milligram per kubieke meter aan longoedeem. Ondanks medisch ingrijpen overleed de man in een ziekenhuis zeveneneenhalf uur na de blootstelling aan het gas.

Met dit alles als wetenschap konkludeert professor Verwey in zijn uit 1977 daterende standaardwerk "Riot Control Agents and Herbicides in War" dat de gevolgen van de zogenaamde traangassen ernstiger zijn dan gezagsdragers ons willen doen geloven.

In 1970 bepaalde de Britse regering dat CN "vanwege zijn giftige karakter" een chemisch oorlogsgas was en onder de bepalingen van het Protocol van Genève uit 1925 viel. Desondanks verklaarde twee jaar later, in 1972, minister Geertsema van binnenlandse zaken tijdens de al eerder vermelde beantwoording van kamervragen over traangasspuitbussen: "De politie maakt zoals bekend zal zijn reeds lang gebruik van traan-

gas in de vorm van traangasgranaten. Het ligt dan ook niet in de bedoeling het gebruik van traangas (CN) op zichzelf aan een onderzoek te onderwerpen, noch daaromtrent de ervaringen in andere landen te verzamelen. Niettemin zijn ondergetekenden bereid de Kamer in te lichten over de resultaten van de binnen het politieapparaat te ondernemen experimenten (met traangasspuitbussen, red.)” Dat dit laatste nooit gebeurde, zal niemand meer verbazen. Ondanks de doden en gewonden die overal ter wereld door CN vielen, ondanks de wetenschappelijk en uit beschreven praktijkgevallen bekend staande schadelijke gevolgen van CN, waren onze ministers van binnenlandse zaken en justitie niet van zins dit traangas te laten onderzoeken. En ook het ministerie van volksgezondheid bleef verdacht stil. Het loont de moeite dit in gedachten te houden, we komen hier later op terug.

De Gevaren van CS

Het einde van CN kwam in 1956 in zicht toen het Britse Instituut voor Chemisch Onderzoek van het ministerie van defensie (CDEE) in Porton een onderzoek startte naar een vervangend middel. Niet, zoals men mocht verwachten vanuit humanitaire overwegingen, die werden er later - in 1970 - als gelegenheidsargument aan toegeschreven, maar om een tweetal andere redenen. De eerste was een zuiver technische reden: CN was niet doeltreffend genoeg. Mensen die er herhaaldelijk aan blootgesteld werden, ontwikkelden een gewenning. Ze voelden zich niet zo ziek als de eerste keer en bleven zodoende in de frontlinies. Bovendien was de stof door haar betrekkelijk lage smeltpunt (59 graden Celsius) in een tropisch klimaat moeilijk in te zetten. Voor de Britse overheid een hinderlijke omstandigheid met het oog op het groeiende vrijheidsverlangen van de koloniën. Daarnaast werkte het traangas niet snel genoeg. Tenslotte verdwenen de effecten te vlug om werkelijk doeltreffend te zijn.

De tweede reden was zuiver politiek van aard. 1956 was het jaar waarin de Britten betrokken raakten bij de Suez-crisis. Het was tevens het jaar waarin binnenlands de campagne tegen kernwapens een aanvang nam. Beide conflicten moesten met zo min mogelijk politieke schade worden opgelost. Tegen deze achtergrond is te begrijpen waarom het CDEE in Porton opdracht kreeg van de Britse regering om naar een ander, effectiever traangas te zoeken. Effectiever ook in politiek opzicht. CN bleek immers ernstige schade te kunnen toebrengen aan longen, ogen en huid, terwijl dodelijke ongevallen geen zeldzaamheid waren. Er moest dus een wapen worden ontwikkeld dat minder zichtbaar gevaarlijk was, wilde de publieke opinie zich niet tegen de machthebbers zelf keren. Een wapen dat daarnaast effectiever was met betrekking tot het uiteendrijven van mensen. Al snel stuitte Porton op een oud onderzoek van de Amerikaanse scheikundigen Corson (C) en Stoughton (S). In 1928 ontwikkelde dit duo bij toeval o-chloorbenzylideenmalononitril, een scheikundige verbinding die ze als een chemische curiositeit zagen. De kodenam voor deze stof werd CS.

CS is een witte vaste stof, opgebouwd uit kristallen met een smeltpunt van 95 graden Celsius. Het is evenals CN slecht oplosbaar in water en goed oplosbaar in organische oplosmiddelen. In de samenvatting bij het patent dat Porton uiteindelijk in 1964 voor CS verkreeg lezen we over de effecten: "Behalve dat het pijn doet aan de ogen, veroorzaakt het een tranenvloed en een verkramping van de oogleden, benevens een sterke pijn in de neus, keel en borst die verergert en braakneigingen oproept naarmate de blootstelling eraan voortduurt. . . Als mensen in aanraking komen met hoge concentraties CS kunnen de hevige hoestaanvallen aanleiding geven tot braken."

Het nieuwe gas werd voor het eerst massaal getest op Cyprus, dat in 1958-1959 in staat van oorlog verkeerde. Tot volle tevredenheid van het Britse leger, dat vaststel-

de dat CS doeltreffender was dan CN. De effecten bleken heviger en traden sneller op. In rap tempo schakelden politiekorpsen in vele landen over op dit neusje van de zalm, dat niettemin als "traangas" werd aangeduid. Ook het Amerikaanse leger had zijn wapendepots weldra aangevuld met grote hoeveelheden CS om daarmee onwillige volkeren de grote verdiensten van "het vrije westen" onder ogen te houden. Tegen het eind van de jaren zestig had het nieuwe traangas bijna overal CN verdrongen als meest gangbaar rellenbestrijdingswapen.

Van CS is bekend dat het werkt als een niet-specifieke stimulator van de uiteinden van sensorische zenuwen, wat wil zeggen dat het rechtstreeks een aantal klieren stimuleert, met name de speeksel- en traanklieren en de oogspieren. Uit klinische gegevens blijkt dat CS evenals CN niet alleen een tranenvloed en een brandende pijn veroorzaakt, maar ook een ontsteking van het oogbindvlies, zowel aan de binnenkant van de oogleden als in het zogeheten oogwit. Daarnaast verkrampen de oogleden zodat het hoornvlies niet meer wordt beschermd. Ervaringen uit Vietnam leren dat CS gas blijvend oogletsel kan veroorzaken. CS doet bovendien een ontsteking aan de huid ontstaan, die heviger is naarmate het traangas langer of in hogere concentraties op het lichaam inwerkt. Uiteindelijk kunnen tweede-graads verbrandingen optreden. Tenslotte ontdekte de Amerikaanse Barry in 1972 dat er aanwijzingen bestaan dat ook CS huidkankerverwekkend kan zijn. De ernst van de symptomen hangt behalve van de concentratie en van de vorm en duur tevens af van de deeltjesgrootte waarin CS wordt gebruikt.

Zo ontdekten in 1963 de wetenschappers Owens en Punte dat kleine deeltjes weliswaar sneller oogirritatie veroorzaakten dan grote, maar dat de grote deeltjes een veel heviger effect hadden. De onderzoekers Rengstorff en Mershon vonden in 1969 en 1971 dat mensen veel heviger reageerden op een zogeheten suspensie van CS in water ("traanwater") dan op een CS-aerosol (bijvoorbeeld traan-

gasspuitbus). Maar ook flink transpireren - geen ongewoon verschijnsel bij confrontaties met de politie - activeert CS extra, hetgeen in roodheid en een brandend gevoel resulteert. Wetenschappelijke rapporten tonen voorts aan dat met traangasspuitbussen de ogen van de mens tien keer zo gevoelig zijn voor CS als de tong. Bovendien blijkt de mens gevoeliger te zijn voor CS dan proefdieren. Daaruit kan men konkluderen dat resultaten uit dierproeven met zeer veel scepsis moeten worden geïnterpreteerd voordat hieruit gevolgtrekkingen voor de mens kunnen worden gemaakt. In de praktijk gebeurt dit echter niet.

Geïnhaleerde CS veroorzaakt niezen, hoesten, een brandend gevoel in de neus en de keel, neusloop, speekselvloed, een felle pijn achter het borstbeen en een beklemd gevoel. Ook zijn dagenlang aanhoudende zware hoofdpijnen, ademhalingsmoeilijkheden, misselijkheid en diarree geconstateerd. In 1972 ontdekte de Britse wetenschapper Beswick dat proefpersonen die aan oplopende doseringen CS werden blootgesteld een gewenning vertoonden. Zij konden op den duur CS-koncentraties verdragen die vier keer zo hoog waren als in het begin! En dit, terwijl CS in deze experimenten tien keer zo effectief bleek als CN.

Evenals bij CN worden mensen die herhaaldelijk met CS in aanraking komen, overgevoelig voor deze stof, wat kan leiden tot allergische eczemen of astma-aanvallen, ook bij mensen die voorheen nooit astmatisch zijn geweest.

Van CS is voorts bekend dat het akute chronische bronchitis kan veroorzaken dan wel verergeren. Het Britse Himsworth-rapport besteedt uitgebreid aandacht aan meerdere gevallen waarbij akute bronchitis bij chronische patiënten werd gekonstateerd na blootstelling aan CS. Reden voor de samenstellers van dit officiële regeringsrapport om de Britse overheid op de gevaren hiervan te attenderen. Dit gezaghebbende rapport erkent tevens de mogelijkheid dat een hoge concentratie CS leidt tot nier-

en leverbeschadigingen. Een mogelijkheid die wordt bevestigd door een reeks laboratoriumexperimenten op verschillende diersoorten, ondermeer in 1969 beschreven in het gezaghebbende tijdschrift *The New Scientist*. Na hoge concentraties CS trad daarbij zonder uitzondering ernstige schade op aan nieren en lever.

In Vietnamese rapporten wordt vele malen verwezen naar verlamningsverschijnselen, vaak van blijvende aard, als gevolg van hoge concentraties CS-traangas. Professor Verwey schrijft in zijn eerder genoemde standaardwerk over rellenbestrijdingsgassen en ontbladeringsmiddelen over deze gevallen: "Hoewel dergelijke rapporten van Vietnamese origine zijn, bestaan er geen medische redenen om aan hun principiële juistheid te twijfelen".

Het vermoeden is niet ongegrond dat CS, evenals andere alkylerende stoffen (bijvoorbeeld mosterdgas) longkanker kan verwekken. Ook kan CS evenals CN een chemische longontsteking veroorzaken. De gevolgen kunnen katastrofaal zijn. Zuurstofvoorziening en bloedsomloop raken ontregeld, hetgeen dodelijk kan zijn. Een feit dat ook het Himsworth-rapport erkent. Bij een niet dodelijke dosis moet de kans - hoewel klein - op duurzame hersenbeschadiging niet uitgesloten worden. Met betrekking tot de mogelijke embryotoxische eigenschappen van CS schrijven de samenstellers van een rapport voor de Wereld Gezondheids Organisatie (WHO) in 1969 dat er weliswaar geen directe bewijzen voor handen zijn dat CS gevaren oplevert voor het ongeboren kind, maar dat "er ook geen bewijzen zijn om aan te tonen dat het deze eigenschappen niet bezit." Dat de WHO dit laatste aan haar rapport toevoegt is des te begrijpelijker als men weet dat tijdens een studiedag van de Amerikaanse "Society of Pharmacology" werd vastgesteld dat het werkingspatroon van CS in hoge mate overeenkomt met die van CN.

Uit praktijkgevallen blijkt dat CS bij mensen een staat

van intense verwarring kan oproepen en tot psychische ontredde- ring kan leiden. Het is meermaals voorgekomen dat slachtoffers van CS-gas daardoor volstrekt gedesoriën- teerd raakten en in opperste verwarring naar de politie- linies toerenden. De psychiaters Fraser en Lyons schreven in 1971 in "The British Journal of Psychiatry" over chronische vermoeidheid en apathie als gevolg van CS. Gevolgen die ook de Amsterdamse arts Schumacher na de ongeregeldheden in 1980 en 1981 in Amsterdam en Nijmegen herhaaldelijk constateerde. Verwey konkludeert dan ook dat "bij de huidige stand van onderzoek en kennis niet kan worden ontkend dat CS ernstige gevolgen voor één of meer delen van het menselijk lichaam kan hebben. Zelfs als men de meest enge definitie van de term 'toxisch' aanhoudt in de betekenis van dodelijk of het ver- oorzaken van ernstige schade aan de gezondheid, zou men niet kunnen stellen dat traangassen niet giftig van aard zijn".

Veiligheid van de dodelijke dosis

Ook van CS zijn de effectieve en de dodelijke dosis onder- zocht. De ICT50, dus de dosis waarbij vijftig procent van de mensen op de vlucht slaat, is vrij algemeen geschat op 10 tot 20 mg. - min./m³. Waarmee (tevens) in cijfers wordt uitgedrukt dat CS sneller effectief is dan CN. Ook hier lopen de schattingen van de dodelijke dosis sterk uiteen. Het hoogste getal is zes keer het laagste en varieert van 25.000 via 40.000-61.000-75.000-78.000 tot 150.000 milligram per kubieke meter (na één minuut). Het heeft er alle schijn van dat deze schattingen (uit dierproeven) niet zozeer berusten op wetenschappelijke maatstaven, als wel op politieke criteria. Illusterend zijn de cijfers die het Amerikaanse leger door de jaren heen hanteerde. Schatte men in 1963 de dodelijke dosis nog op 25.000mg., vier jaar later was deze al 61.000 mg.. Grofweg gezegd komt dit erop neer dat CS-gas ineens tweeëneenhalf keer zo "veilig"

zou zijn geworden. Of de wetenschap had zich sterk vergist (we mogen hopen van niet) of er speelden anderen factoren mee.

De oplossing van dit vraagstuk moet worden gezocht in de politieke ontwikkelingen van die jaren. In 1964 begon de Verenigde Staten in Vietnam massaal CS te gebruiken. Toen dit maart 1965 in de Amerikaanse media uitlekte, rees er een onverwacht fel protest tegen de gasaanvallen. Om de publieke verontwaardiging te sussen, werd de inzet van CS enkele maanden stopgezet. Deze pauze gebruikte de Amerikaanse regering om de publieke opinie te bewerken. Het zou hier geen chemisch oorlogsgas betreffen, maar slechts een onschuldige tranenverwekker, het zou in de ware zin des woords geen gas zijn, het zou gebruikt worden "juist om levens te sparen" (het beroemde "gat" duikt ook hier weer op) en zou alleen bestemd zijn om rellen in Vietnamese steden te bestrijden. De Amerikaanse autoriteiten lieten niet af deze visie erin te hameren. Intussen werd het gelegenheidsargument als zou CS een humanitair wapen zijn, versterkt door een campagne van het Pentagon om in de Verenigde Staten zelf het gebruik van dit traangas te bevorderen. Enkele politiekorpsen kregen zonder extra kosten van het leger een zuiverder CS. *Wie zou nu nog CS een giftig oorlogsgas durven te noemen, het werd toch tegen de eigen burgerbevolking ingezet?*

Het regeringsoffensief bleek zijn vruchten te hebben afgeworpen toen eind 1965 een Amerikaanse kolonel, overigens zonder machtiging, opnieuw traangas in Vietnam inzette. De Amerikaanse bevolking reageerde ditmaal nauwelijks en het daarop volgende jaar verzevoudigde het CS-gebruik tot een rekordhoogte van ongeveer 800.000 kilo. Dat CS een stuk "veiliger" zou zijn dan eerst werd aangenomen, kon het Amerikaanse publiek eveneens opmaken uit de aangepaste cijfers. Men zou na één minuut niet bij een dosis van 25.000 mg. het leven laten, maar "pas" bij 61.000 milligram per kubieke meter.

Een hele geruststelling. Inmiddels is de dodelijke dosis opgeschroefd tot 78.000 mg.

Als trouwe NAVO-partner hanteert de Nederlandse overheid de Amerikaanse militaire schattingen en gokt dus op een dodelijke dosis na één minuut van 78.000 milligram per kubieke meter. In dit verband mogen we niet voorbij gaan aan het feit dat zowel Westerse als Vietnamese bronnen melding maken van vele doden-onder wie vrouwen, kinderen en bejaarden die in Vietnam als gevolg van CS-aanvallen vielen. Ondanks of beter gezegd juist door het gesjoemel met de dodelijke schattingen en de daaraan gekoppelde veiligheidsmarges. Hetgeen het Amerikaanse congreslid McCarthy in 1969 tot de konklusie bracht dat "CS dan wel verre van dodelijk mag heten, in de praktijk is het één van de grootste moordwapens in de Vietnamese oorlog geweest".

Naast het gegeven dat eerder politieke criteria de "veiligheid" van CS bepalen, valt eveneens op de wetenschappelijke normen het nodige af te dingen. Zo zal duidelijk zijn dat de schattingen van de LCT50 zijn gebaseerd op dierproeven. Vietnam moeten we daarbij buiten beschouwing laten. Dit was geen proefveld voor wetenschapsmensen om de dodelijke dosis te bepalen, maar een slagveld voor militairen en een oefenterrein voor het uittesten van nieuwe wapens. Uit diverse wetenschappelijke experimenten op dieren blijkt dat de resultaten meermaals sterk uiteenlopen. Na proeven met apen bijvoorbeeld bepaalde één wetenschappelijke bron de dodelijke dosis op 123.000 mg. Maar in 1972 konkludeerden andere wetenschappers dat de dodelijke dosis (voor dieren dus) tussen 50.000 en 100.000 mg. lag, terwijl een derde wetenschappelijke studie drie jaar eerder nog bewezen achtte dat de dodelijke dosis na één minuut 12.500 milligram per kubieke meter bedroeg. Als één ding duidelijk mag zijn, is het dat men niet op de resultaten van laboratoriumexperimenten kan blindvaren.

Hoewel de autoriteiten onomstotelijk bewezen achten dat CN veel giftiger is dan CS en dat ondermeer daarom CS "veiliger" is, kan men ook hier een vraagteken plaatsen. De wetenschapper Punte ontdekte dat als CN via de ademhalingswegen wordt toegediend het tenminste bij muizen minder giftig werkt dan CS. Andere onderzoeken tonen aan dat bij verschillende proefdieren nu eens CN dan weer CS giftiger werkt. De Britse publicist Perry Robinson van de universiteit van Sussex vergeleek in 1970 enkele studies en konstateerde dat bij varkens CN twee tot drie keer zo giftig is als CS en bij ratten bijna negen keer. Lijnrecht daar tegenover staat dat CS bij konijnen twee tot drie keer zo giftig bleek als CN en één tot twee keer zo giftig bij muizen. Deze resultaten ontlokten hem de konklusie dat "wanneer het Britse ministerie van defensie zegt dat CN bijna drie keer zo giftig is als CS, men er kennelijk vanuit gaat dat de mens meer op een varken lijkt wat betreft de gevoeligheid voor CN en CS. Het zou leerzaam zijn te vernemen waarom in dit opzicht men ervan uitgaat dat de mens niet op een konijn of een muis lijkt. . ." Zelfs al zou CS minder giftig zijn dan is de impliciete konklusie van ondermeer de Nederlandse regering dat CS daarmee veilig is, geenszins gerechtvaardigd. Neilands vergeleek deze 'argumentatie' in 1972 treffend: "Het lijkt veel op de stelling dat, omdat het veiliger is om met een snelheid van 100 dan van 150 kilometer te rijden, het daarmee dus "veilig" is om met eerst genoemde snelheid te rijden". De reden waarom de Britse overheid CS veilig vindt, lijkt dan ook eerder gevoed te worden door kommerciële dan wetenschappelijke overwegingen. Jaarlijks exporteren de CSfabrieken in Nancekuke in de Engelse provincie Cornwall grote hoeveelheden traangas naar tenminste zestig landen. Daarnaast ontvangt de Britse schatkist jaarlijks vele miljoenen uit landen waar CS in licentie wordt geproduceerd. De verklaring (1970) van de Britse minister van buitenlandse zaken Stewart, dat CS geen traangas is, maar gewoon "rook"

komt tegen deze achtergrond in een opportunistisch licht te staan!

Los van de sterk wisselende resultaten uit laboratoriumexperimenten, moeten de vage schattingen van de dodelijke dosis ook in een ander opzicht uiterst kritisch worden bekeken. Zoals reeds beschreven, worden schattingen van de effectieve en dodelijke dosis voor de mens bepaald aan de hand van gemiddelden uit dierproeven. Dieren die overigens speciaal worden gekozen vanwege hun optimale konditie. Behalve dat het maar zeer de vraag is of de uitkomst van die gemiddelden te "transplanteren" is op de mens (sommige wetenschappers betwijfelen dit) doet zich nog een ander probleem voor. De geschatte waarden die leger en politie hanteren zijn afgestemd op gezonde, jonge mannen. Genoeg reden om niet blindelings te vertrouwen op de juistheid en toepasbaarheid van deze waarden op een gemengde burgerbevolking. In vele officiële studies wordt met klem gewezen op de gevaren van CS voor een heterogene bevolking. Daaronder bevinden zich immers "verhoogd risico"-groepen als bejaarden, babies, kleuters, zwangere vrouwen en zieken (zoals astmalijders, mensen met bronchitis en mensen met hart- en bloedvaat-ziekten of chronische longaandoeningen. Voor deze mensen liggen de schattingen van de effectieve en dodelijke dosis lager en in menig geval gevaarlijk veel lager. Het zal duidelijk zijn dat daarnaar geen onderzoek in laboratoria wordt gedaan, niemand zal zich als proefpersoon aandienen.

We moeten daarbij niet uit het oog verliezen dat LCT50-waarden geen absolute giftigheidsgetallen zijn. Wat voor een gezonde, jonge man niet giftig is, kan voor een astmatische kleuter de doodsklap betekenen.

Een ander twijfelachtig punt is dat de overheid uitgaat van de LCT50, de dosis waarbij vijftig procent van de aan CS blootgestelden overlijdt. Maar geen enkel gegeven is bekend over bijvoorbeeld de LCT40, de

LCT20, de LCT5 of de LCT1. Kennelijk telt elke hoeveelheid doden onder de vijftig procent niet mee. Op zich illustreert dit het oorlogsdenken van de overheid: een wapen is pas echt effectief wanneer tenminste vijftig procent van de vijand voor goed is uitgeschakeld. Dat men überhaupt dodelijke waarden hanteert, onderstreept nog eens dat onze bewindslieden de eigen bevolking blijkbaar als een potentiële vijand zien die in het uiterste geval zelfs om het leven mag worden gebracht. Daarnaast is het bijzonder misleidend de LCT50 als uitgangspunt te nemen, omdat de concentratie CS waarbij vijf van de honderd slachtoffers sterven veel lager kan zijn dan de concentratie waarbij vijftig van hen 't leven laten. Dit mechanisme gaat met name op voor "minder giftige" stoffen, die de neiging vertonen minder sterk in kracht af te nemen dan zeer giftige stoffen. Perry Robinson wees al in 1970 op het gevaar dat bij CS de mogelijkheid bestaat "dat één op de twintig mensen die wordt blootgesteld aan bijvoorbeeld een tiende of minder van de LCT50 in doodsgevaar komt te verkeren".

Er zijn meer factoren die de stelligheid waarmee de overheid de dodelijke waarde van dit traangas hanteert op losse schroeven zet. Zo zeggen de LCT50-schattingen ons niets over de effecten die optreden na een blootstelling van langer dan één minuut. Belangrijk om te weten, aangezien er nog altijd vijftig procent overblijft die niet is overleden. De schattingen houden bovendien geen rekening met speciale kenmerken als de deeltjesgrootte van CS, wat van doorslaggevend belang kan zijn, omdat dit gas op de ademhalingsorganen inwerkt.

Deeltjes groter dan vijf mikron (0,005 millimeter) kunnen niet gemakkelijk doordringen in de longen, omdat de meeste daarvan worden opgenomen in de bovenste luchtwegen. Maar deeltjes kleiner dan twee mikron zullen wel doordringen tot in de diepste longdelen. Dit betekent dat het onderscheid tussen (giftige) longgassen en zogenaamde "niet giftige" traangassen voor een deel moet worden

bepaald door hun deeltjesgrootte. Gezien de mogelijke ernstige schade die de deeltjes kunnen veroorzaken, zou men bij de vaststelling van de dodelijke waarde niet aan dit gegeven mogen voorbijgaan. Een andere faktor die door de CS-gebruikers genegeerd wordt, is dat de LCT50 afgestemd is op iemand die rustig ademt, wat neerkomt op ongeveer tien liter lucht per minuut. Feit is echter dat mensen die tijdens ongeregeldheden in een traangasnevel worden gezet alles behalve normaal ademen. Door opwinding, angst of gewoon omdat men moet rennen, kan de hoeveelheid ingeademde lucht oplopen tot zeventig liter per minuut, zodat slachtoffers een zeven maal hogere dosis CS-gas naar binnen krijgen. Gelet hierop konkludeert Verwey: "Terwijl de één slechts lijdt aan tijdelijke gevolgen, kan de ander er het leven bij laten".

Het al eerder genoemde Himsworth-rapport attendeert de Britse overheid erop dat iemand die gedurende een korte tijd wordt blootgesteld aan een hogere concentratie CS minder letsel oploopt dan iemand die gedurende een langere periode in aanraking komt met een lagere concentratie. De faktor tijd kan zo belangrijk zijn dat zelfs na een relatief korte periode van blootstelling het beweerde grote verschil tussen de effectieve en dodelijke concentratie van CS zijn betekenis verliest. Ook de effectieve dosis die de overheid hanteert gaat voorbij aan wat de lichamelijke gevolgen zijn na een blootstelling van meer dan één minuut. En dat terwijl volgens de overheidsnormen nog altijd vijftig procent niet gevlucht is voor het traangas. Na langdurige rellen in een volkswijk van Londonderry (Noord-Ierland) in augustus 1969 bleek een vier maanden oude baby ernstige longschade te hebben opgelopen nadat deze ongeveer twee tot drie uur in een kamertje had gelegen waar CS naar binnen was gedrongen. Overigens is de leeftijd van de slachtoffers een andere faktor die wordt verontachtzaamd. Babies, kinderen en bejaarden reageren gevoeliger op chemische stoffen dan anderen. Hoewel er geen algemeen geldende criteria

bestaan, geven ruwe schattingen aan dat kinderen, vergeleken met volwassenen, al bij een kwart van de dosis van een giftige stof overlijden.

Een bijkomend gevaar is dat babies en kinderen in het algemeen veel gevoeliger zijn voor stoffen die ingeademd worden omdat ze in vergelijking met volwassenen een, naar lichaamsgewicht gemeten, veel groter longoppervlak hebben.

Volgens de Nederlandse overheid is CS een onschuldige tranenverwekker en zeker niet een potentieel giftige substantie, die gevaren voor de volksgezondheid kan opleveren, laat staan dat het hier een wapen zou betreffen die de kracht van een chemisch oorlogsgas in zich draagt. Een blik in het geschiedenisboek is voldoende om de stelligheid van deze bewering in twijfel te trekken. Zo blijken algemeen erkende giftige oorlogsgassen net zo of zelfs minder giftig dan sommige traangassen te zijn. Tijdens de eerste wereldoorlog verdedigden de Duitsers de beruchte chloorgas - aanval bij Ieper (België) door te wijzen op de giftigheidsgraad van het traangas dat de Fransen al eerder zowel tegen hun eigen bevolking als tegen het Duitse leger gebruikten. Inderdaad valt de logika niet te ontkennen wanneer we naar de cijfers kijken. De wetenschapper Prentiss, die de dodelijke concentratie van chloor na tien minuten schatte op 5,60 mg. per liter lucht, gaf voor het Franse traangas ethylbroomacetaat het getal 2,30 mg. op, waarmee de tranenverwekker twee maal zo giftig blijkt als het Duitse oorlogsgas. Het was dit ethylbroomacetaat dat - nog vóór de Duitse chloorgasaanval bij Ieper - eind 1914 door de Fransen werd ingezet. Na de eerste "traangasaanval" van de Fransen plaatste de Britse Daily Mail een bericht hierover onder de kop "Duitsers gedood door Gifgas".

Wanneer we CN en CS op hun beurt vergelijken met algemeen bekend staande gifgassen dan blijkt ook hier dat beide traangassen in enkele gevallen giftiger zijn. Generaal

Rothschild, jarenlang hoofd van het "Chemische Corps" van het Amerikaanse leger rekt traangassen in zijn boek "Tomorrow's Weapons" dan ook tot giftige oorlogsgassen. Dit in flagrante tegenstelling tot de Amerikaanse regering, die jarenlang massaal CS-gas in Vietnam inzette. Het waarheidsgehalte van de bewering van Amerikaanse bewindslieden - met in hun kielzog de Nederlandse autoriteiten - dat traangassen niet giftig zijn komt aldus bepaald leugenachtig over. Tekenend zijn de historische woorden (1965) van de toenmalige staatssecretaris van defensie Sylvester ten overstaan van de wereldpers: "Luister eens, als jullie denken dat willekeurig welke Amerikaanse regeringsfunktionaris dan ook jullie de waarheid gaat vertellen, dan zijn jullie stom. Hoorden jullie dat? Stom". Beduidend minder misleidend is de informatie in het Amerikaanse militaire handboek FM3-5. Daarin wordt met klem voor CS gewaarschuwd, omdat "hoge concentraties de manschappen enkele uren buiten gevecht kunnen stellen en kunnen leiden tot ernstige lichamelijke gevolgen"

HET PURE OORLOGSDENKEN

Het Gat (II)

Op 16 mei 1980 schrijft PvdA-burgemeester Polak van Amsterdam in een nota over de gebeurtenissen tijdens de kroningsplechtigheid op dertig april 1980: "Intussen is wel duidelijk dat - wil men bij onverhoopt toekomstige gebeurtenissen risico's zoveel mogelijk verminderen - gezocht zal moeten worden naar meer effectieve uitrusting dan enerzijds schild en lange wapenstok en anderzijds vuurwapens. Zoals het nu is, is het 'gat' tussen de huidige uitrusting en gebruik van vuurwapens te groot" Ondanks het feit dat tussen Geertsema in '72 en Polak in '80 niet alleen de bevoegdheden, maar ook de bewapening en uitrusting van de politie drastisch zijn toegenomen, blijft er in de ogen van autoriteiten telkens opnieuw een gat bestaan. Na de ordeverstoringen van de dertigste april echoën Polak's woorden door in de media. Regenten van diverse pluimage en politieke kleur verdringen elkaar om omstandig uit de doeken te doen dat het hier niet meer betreft dan "ordinaire reischoppers die de fundamenten van de rechtsorde bedreigen. Er moet hiertegen hard worden opgetreden".

Het jachtseizoen is definitief geopend wanneer politie-funktionarissen de publieke opinie nog eens bewerken met de opmerking dat het pistool al losjes in de sneltrek-holster ligt. Ditmaal lijkt de tijd rijp om het vermeende gat eens fors te dichten. De overheid laat er dan ook geen gras over groeien. Aan de vooravond van grote sociale economische en politieke confrontaties moet het ijzer gesmeed worden wanneer het heet is, zo is de gedachte. Daarom verschijnt al in januari 1981 een uitgebreide verlanglijst, neergelegd in een lijvig rapport met als titel "Het Grootschalig Politieoptreden na 1980". Het rapport is samengesteld door een studiegroep van rijks- en gemeen-

tepolitie en de bijstandseenheden van de marechaussee. Deze militaire- en politiedeskundigen doen aan de hand van ondermeer de ervaringen op dertig april voorstellen die ertoe moeten leiden dat de Mobiele Eenheden de grote taak die voor hen in het verschiet ligt optimaal zullen kunnen uitvoeren. Om geen stof te doen opwaaien, stelt de studiegroep dat een zwaardere bewapening niet nodig is, aangezien hier "een eskalerende werking van kan uitgaan". Verwonderd melden journalisten, die zelf al in het gat zijn gaan geloven, dit gerustellende nieuws. Het gat schijnt niet te hebben bestaan en hoeft derhalve niet gedempt te worden, konkludeert de Nederlandse pers, die zich heeft beperkt tot het lezen van een samenvatting van het rapport. Een samenvatting van het ministerie van binnenlandse zaken, die in feite niet meer is dan een op maat gesneden persbericht. Maar een nadere beschouwing van het rapport zelf leert anders.

Als we ons alleen beperken tot ons onderwerp, het traangasgebruik, dan lezen we onder het hoofdstuk Bewapening op pagina 56 dat de studiegroep van mening is:

- dat onderzoek verricht moet worden naar een meer selektief gebruik van traangas;
- dat een proef tot verspreiding van traangas uit een helikopter door de Dienst Luchtvaart van het Korps Rijkspolitie overweging verdient;
- dat het gebruik van traangas vermengd met water, verspreid door 'waterwerpers', ernstig overweging verdient en dat op spoedige invoering hiervan wordt aangedrongen;
- dat naar mogelijkheden moet worden gezocht, dat een traangasgeweergranaat moet worden ontwikkeld die niet kan worden teruggegooid of worden weggeschopt.

Samenvattend konkludeert de studiegroep "dat het gebruik van traangas een zeer effectief en zelfs een onmisbaar wapen is". Voeg daarbij de opmerking van de samen-

stellers dat politie en legereenheden meer wettelijke mogelijkheden moeten krijgen om het verzet tegen de staat uit te schakelen en de cirkel is gesloten. Er mag dan wel geen gat bestaan tussen lange lat en dienstpistool, de studiegroep handelt er wel naar. Bovendien is het "eisenpakket" met zwaardere bewapening en meer bevoegdheden niet geformuleerd om in een bureaula te verdwijnen. Aan het slot van het rapport laat men Tweede Kamer en regering weten dat rücksichtslos en onverwijld op de sterke arm kan worden gerekend, mits de aanbevelingen op korte termijn worden gerealiseerd.

Daarmee zijn we terug bij het oorlogsdenken uit het begin van de jaren zeventig. Eén en ander gevoed door een vijandbeeld dat in het denken van ordehandhavers en autoriteiten als een veenbrand doorwoedt en telkens in tijden van verhoogde sociale spanningen aan de oppervlakte treedt. De traangasgenerator mag dan van de baan zijn politie en marechaussee willen nu een helikopter waarmee een verstikkende traangasdeken over activisten kan worden gelegd. In Vietnam beschikten de Amerikaanse strijdkrachten al over een dergelijk wapen: de XM 28-verstuiver - een metalen doos, tweeënhalve meter lang en een meter breed - die onderaan een helikopter bevestigd met een snelheid van rond de honderd kilometer een gebied kon besmetten van 210 meter lengte en 30 meter breedte. Daarvoor schoot de verstuiver 2090 papieren zakjes af met een totaalinhoud van 344 kilo CS en dat alles vanaf een maximale hoogte van 500 meter.

Nu zal dit zelfde apparaat niet meteen morgen al beschikbaar zijn om Nederlandse demonstranten in een dichte gasnevel te hullen, maar het is goed in de gaten te houden aan welk soort wapens onze ordehandhavers denken. We moeten daarbij niet vergeten dat de overheid steeds gemakkelijker denkt over het massaal inzetten van traangas. Illusterend is de opmerking van een Amsterdamse ME-chef in juli 1980 dat de politieleiding traangas niet langer meer als laatste middel ziet. Voor die datum

werden Bratragroepen (Brand- en Traangasgroepen) pas opgeroepen als de lange lat van de Mobiele Eenheid niet subiet afdoende was om aktievoerders uiteen te jagen. Bij toekomstige rellen zou nu ogenblikkelijk CS-gas worden gebruikt. Deze onthulling kwam een maand nadat een Bratragroep van de hoofdstedelijke politie een dodelijke konzentratie traangassen in het gebarrikadeerde kraakpand de Vogelstruys had geschoten. Niemand keek dan ook verbaasd op toen burgemeester Polak na de ontruiming van de Grote Wetering - 2 december 1980 - doodgemoedereerd meedeelde dat maar liefts 550 granaten in de Amsterdamse straten tot ontbranding waren gekomen. Traangas is daarmee uitgegroeid tot een - om in de terminologie van onze studiegroep te blijven - "onmisbaar" wapen. Van overheidszijde neemt zodoende de eskalatie toe en wordt de geweldsspiraal verder opgeschroefd.

Intussen wordt achter de schermen druk gezocht naar nieuwe wapens. Begin 1981 verklaart de Amsterdamse hoofdkommissaris Valken tegenover Stad Radio Amsterdam de introductie van de rubber kogel in principe toe te juichen. De reacties hiertegen zijn fel met als enig gevolg dat Valken plotsklaps meer blijkt te zien in het spuiten van water en traangas uit het waterkanon.

Men moet in dit spel hoog inzetten. Krijgen we niet het volle pond, dan hebben we toch iets binnengesleept. De rest zien we later wel, zo moet de uitgeslapen Valken hebben gedacht. Als voorzitter van de kommissie Bewapening en Uitrusting weet de hoofdkommissaris inmiddels dat een werkgroep van de kommissie reeds een onderzoek instelt naar het "traanwater" zoals deze brandende emulsie al snel - overeenkomstig het eerder gesignaleerde mechanisme van verhullend taalgebruik - genoemd wordt. Een maand nadat het eisenpakket vervat in het rapport van de studiegroep op het bureau van minister Wiegel is geploft, rondt de werkgroep in het geheim haar onderzoek af. Wanneer Valken's opmerking over traanwater leidt tot

parlementaire vragen ontkent de minister van binnenlandse zaken tegenover de Tweede Kamer glashard dat er sprake is van een dergelijk onderzoek. Daarmee ontkomt de bewindsman aan de beantwoording van twee van de zes schriftelijke vragen die het PSP-tweede kamerlid Van der Spek op 19 januari '81 over traanwater heeft gesteld. De twee prekaire vragen betreffen de ernstige gevaren die CS in water voor de volksgezondheid kan opleveren. De reden waarom minister Wiegel zijn volle gewicht inzet om te voorkomen dat dit onderwerp stof doet opwaaien, is wellicht de volgende.

Wanneer hij op 13 maart '81 de kamervragen beantwoordt is het traanwater-rapport al voltooid. Ongetwijfeld staan daarin ook de recente bevindingen uit het Zwitserse Zürich. Daar wordt al enige tijd op grote schaal traanwater ingezet om opstandige jongeren op te jagen. Een wetenschappelijk rapport van het Instituut voor Toxicologie van de Universiteit van Zürich konkludeert dat traangas in water slecht oplosbaar is en dat daardoor gevaarlijk hoge concentraties traangas kunnen optreden. Uit de praktijk blijkt dat er zich concentraties voordoen van niet minder dan tien procent pure CS! Met als gevolg dat demonstranten die door dit traanwater worden getroffen over hun hele lichaam tweede-graads brandwonden oplopen. Werkelijk gruwelijke gevallen zijn bekend van mensen die met dit vloeibare traangas zijn bespoten en gillend van de pijn proberen hun natte kleren uit te trekken. Het is dan ook niet ongevoel dat de toch als konservatief te boek staande bevolking van Zürich slachtoffers van deze suspensie opvangen en ze lange tijd onder de douche zetten om de gevolgen te bestrijden.

De werking van traanwater is zelfs zo bijtend dat het tot blindheid kan leiden en, indien ingeslikt, tot ernstige verbrandingen van maag en slokdarm. Tegen deze achtergrond wordt duidelijk waarom deze liberale bewindsman zo ongevoel terughoudend is. Bovendien zit de VVD-voorman op dat moment met de controversiële

Nijmeegse ontruiming in zijn maag. Drie weken voorafgaand aan de beantwoording van de kamervragen is bij de gewelddadige ontruiming in deze provinciestad binnen een gebied van niet meer dan twee straatjes op grote schaal CS-gas ingezet. We hebben de motivatie daarvoor - de tegenstanders waren voorzien van gasmaskers - reeds in eerder verband besproken. Het is duidelijk dat van een beperkt traangasgebruik nu al geen sprake meer is. En niets wijst erop dat dit in de toekomst anders zal zijn. In het geweldsdenken van de overheid is immers geen weg terug.

Inbouw van het oorlogsdenken

In het hoofdstuk over de legitimatiestrategieën van het politieke gezag hebben we de nieuwjaarsvoornemens 1981 van burgemeester Polak uit het oogpunt van kriminalisering en marginalisering van de aktievoerders bekeken. Zijn dreigende taal en die van zijn geweldskollega Valken illustreren echter nog een ander aspekt, namelijk dat van de gestadige inbouw van het oorlogsdenken in de aanpak van ongehoorzame burgers. "Ik zal mij óók in 1981 keihard verzetten tegen hen, die over stenengooien met verontschuldigen of begrip spreken. . . Wie zelfs de schijn van goedpraten daarvan openlaat staat aan de verkeerde kant", waarschuwde de burgervader Amsterdammers die verontwaardigd waren over de verruwing bij ME-ers. Zulke verontwaardiging, vertaald in 'begrip' voor geëmotioneerd verzet, werd aldus van hogerhand tot een misdadige houding bestempeld. Drie maanden later rukten onder verantwoordelijkheid van deze krijgshaftige heren de manschappen uit voor de ontruiming van een pand in Honthorststraat. Met hun motorzijspankombinaties reden zij, getrokken pistolen in de aanslag, op vluchtende omstanders in. Rond het Museumplein dreigden even later leden van de in totaal 65 man sterke Amsterdamse Bratragroepen hun traangasgranaten gericht op mensenmenigten te schieten. Al eerder, bij de derde ontruiming van de Vogelstruys

op 8 september 1980, gebruikten ME-ers de granaten als kogels. Twee omstanders werden daarbij geveld. Een meisje werd op een afstand van ongeveer zeven meter vol tegen het achterhoofd geraakt. Ondanks de helm die ze op had, veroorzaakte de 'granaatkogel' een diepe vleeswond die gehecht moest worden. Het tweede slachtoffer moest ijlings naar het ziekenhuis worden vervoerd, nadat een slagpen een groot gat naast zijn scheenbeen had geslagen. Uit ondermeer röntgenfoto's bleek dat de granaat in zijn been tot ontbranding was gekomen.

De Bratagroepen hebben een meer nieuwe methode ontwikkeld om de burgerbevolking te bewerken. Vlak voor het afschieten van het traangas wordt met een klap van een steen de granaat tot ontbranding gebracht, zodat hij de vijand gloeiend heet bereikt. De vertragingstijd van 1,6 seconde wordt aldus teniet gedaan en de reactie van de granaat wordt helemaal onvoorspelbaar.

Deze vindingrijkheid van het Nederlandse politiepersoneel wordt konstant van hogerhand gedekt. Ze gaat ook gepaard met een eskalatie in kwantiteit. De onaanvaardbaar hoge risico's die dit opgevezelde geweldsniveau met zich meebrengt worden konsekwent veronachtzaamd. Een pregnant voorbeeld van de wijze waarop traangas wordt ingezet en hoe daarover wordt gedacht leverde de tweede Vogelstruys-ontruiming op. We werken dit praktijkvoorbeeld in detail uit.

Drie juli 1980 ontruimen agenten van bureau Lijnbaansgracht het kapitale kraakpand de Vogelstruys. De ontruiming 's ochtends, uitgevoerd "met de platte pet", verloopt rustig. De zes bewoners worden op verdenking van huisvredebreuk naar het bureau afgevoerd en korte tijd later, na een proces-verbaal, weer op vrije voeten gesteld.

Een maand eerder, op 31 mei, was de Vogelstruys na weken voorbereiding gekraakt. Diezelfde dag boden de gebroeders Böschen in een Telegraafadvertentie hun pand aan voor in totaal 985.000 gulden. De winst: 360.000

gulden voor een pand dat het spekulantenduo zeven weken eerder had gekocht waaraan intussen niets opgeknaapt laat staan gerenoveerd was. Na de kraak kwamen twee rechercheurs van bureau Lijnbaansgracht langs, constateerden dat het speculatiepand niet was bewoond en dat er daarom geen sprake was van huisvredebreuk. Hun proces-verbaal ging naar de dienstdoende officier van justitie mr. Fehmers, die daarop konkludeerde dat er geen gronden waren voor ontruiming. Intussen stapten de gebroeders Böschen naar bureau Lijnbaansgracht om aangifte te doen van huisvredebreuk.

De rechercheurs die enige tijd tevoren hadden geconstateerd dat de Vogelstruys niet bewoond was, zagen zich daarom genoodzaakt de eigenaren van het pand te verbaliseren wegens het doen van een valse aangifte. Een inderhaast geformeerde knokploeg, aangevoerd door de gebroeders Böschen, werd vervolgens door de krakers teruggedreven. Ondanks het proces-verbaal van valse aangifte besluit op 3 juli 1980 de toenmalige hoofdofficier van justitie mr. Messchaert, zelf net terug van vakantie, het kapitale pand toch te laten ontruimen. Volgens de bewoners onder druk van de speculanten en hun financier, de invloedrijke Algemene Bank Nederland.

Begrijpelijk dat de verontwaardiging binnen de Amsterdamse kraakbeweging na de ontruiming hoog opplaat. Men besluit de Vogelstruys onmiddellijk te herkraken. Nadat de politie, die na de eerste ontruiming uit voorzorg is blijven posten, vertrekt, jagen de krakers een knokploeg van de eigenaren het pand uit. Tegen drie uur 's middags zijn de meeste krakers verdwenen in de overtuiging dat alles voorlopig is geregeld. Wel blijft een groep van ongeveer 25 personen achter om de Vogelstruys tegen een mogelijke aanval van politie of knokploegen te barrikaderen. Een uur later staat 184 man Mobiele Eenheid voor de deur, aangevuld met veertig rechercheurs. Onmiddellijk breken felle gevechten uit tussen politie en krakers die via de "sneeuwbal" zijn gealarmeerd. Rond vijf uur begint de

politie met de feitelijke ontruiming. De ME, die vanuit het pand met huisraad wordt bestookt, roept de hulp in van een Bratragroep. Deze schiet in minder dan een half uur de tweede verdieping van de Vogelstruys met traangassen vol. Een groep bezetters vlucht daarop in verwarring via de Singelkant naar buiten en wordt daar opgewacht door ME-ers die de vluchtende zwaar mishandelen. Via het grachtewater ontkomen de meesten. Een andere groep van tien tot vijftien mensen vlucht door de verstikkende gasnevel heen naar het dak en springt naar een belendend pand. Daar proberen de krakers met water de brandende effecten zoveel mogelijk van hun gezichten, armen en handen te wassen. Een bewoner van het belendende pand signaleert de groep en waarschuwt de ME. De vluchtende jongeren worden vervolgens de smalle trap afgeslagen met de harde achterkant van de wapenstok. Buiten aangekomen moeten ze spitsroeden lopen tussen ME-linies die langs de Herengracht staan opgesteld. De martelingen duren voort tot de krakers de arrestantenbus zijn ingeknuppeld. Daar staat kommissaris Toorenaar, de hoogste politiefunktionaris ter plaatse, die onder het uitroepen van de woorden "prachtig, prachtig" zijn enthousiasme voor zoveel politiegeweld de vrije loop laat. Een derde groep weet op de tast door de giftige nevel heen vanaf de eerste verdieping het dak te bereiken. Inmiddels heeft de Bratragroep ook het dak onder vuur genomen. Bij een 22-jarige meisje veroorzaakt het CS gas verlammingverschijnselen, ze kan zich nauwelijks bewegen. Een 23-jarige jongen blijft bij haar achter om hulp te bieden. Eenmaal ondekt door de ME krijgen de twee achterblijvers opdracht hun helm af te doen. Vervolgens worden hun hoofden bewerkt met onbeheerste vuistslagen en klappen met de lange lat. De twee slachtoffers worden de trappen afgeslagen naar de benedenverdieping. Wanneer de jongen naar een peletonskommandant wordt gesleept, slaat deze het weerloze slachtoffer nogmaals met de volle vuist in het gezicht. Daarna krijgen de twee opdracht op hun buik met

de handen in de nek in de dichte gasnevel op de grond te gaan liggen. Een extra marteling omdat ze eerder waren gedwongen de doeken af te doen die ze voor hun neus en mond hadden gebonden tegen de overstelpende hoeveelheid traangassen. De ME-ers, onherkenbaar door hun gasmaskers, gaan intussen door met het trappen en slaan. De jongen verliest het bewustzijn. Drie kwartier later komt hij enigzins bij. Het slachtoffer wordt geboeid samen met het meisje aan de haren het raam uitgesleurd naar de arrestantenbus. Na een verblijf van een half uur op het hoofdbureau wordt hij met spoed naar het ziekenhuis overgebracht waar zware kneuzingen worden gekonstateerd. Bij degenen die niet zijn gearresteerd nadat ze aan de gaskamer zijn ontsnapt, doen zich vervolgens ondermeer de volgende verschijnselen voor: duizelingen, kokhalzen, verlies van controle over de spieren, zware ontstekingen aan de oogleden, neiging tot flauwvallen, oorsuizingen, apathie, verbrandingen van de huid, zware hoofdpijnen, totale ontreddering en lichtschuwheid. Nog uren later hebben postende ME-ers in het pand hun gasmasker op, omdat "dat gas namelijk uren blijft hangen", zoals de politie later zelf verklaart. Tot 's avonds laat blijft de Vogelstruys in een gasnevel gehuld. Een oudere Amsterdammer, die op de Herengracht tegenover het pand staat, zegt: "Het standrecht uit '40-'45 is terug".

In antwoord op Kamervragen van de PSP over de Vogelstruys verklaart eind oktober 1980 minister Wiegel, mede namens zijn ambtgenoot van Justitie en de staatssekretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dat in het kraakpand elf CN-geweergranaten van 2400 milligram elk zijn geschoten en plusminus tien CS-granaten van elk 15.000 milligram. Buiten zijn nog eens op een kleine oppervlakte in minder dan twee uur 27 CN-granaten van elk 15.000 mg. tot ontbranding gebracht en plusminus 115 CS-granaten van elk 15.000 mg. Verder laten de bewindslieden weten dat het besluit om op 30 april '80 van CN op CS over te schakelen overeenkomstig het advies is

van de kommissie bewapening en uitrusting van rijks- en gemeentepolitie.

Het advies is gebaseerd op een literatuuronderzoek uit 1976 van de Rijks Verdedigings Organisatie, onderdeel van het TNO, naar de toxische (giftige) eigenschappen en de effecten op de mens van de traangassen CN en CS. Daarnaast baseert de regering zich op een in opdracht van het Britse ministerie van binnenlandse zaken verricht onderzoek uit 1971 naar de medische en toxicologische aspecten van CS (Het Himsworth-rapport). Op grond van beide studies konstateert de Nederlandse overheid dat "CS in ZEER lage concentraties effectief is, geen blijvende beschadiging van ogen, ademwegen of huid veroorzaakt en een hoge veiligheidsfactor heeft in tegenstelling tot CN (-) Dit laatste betekent dat ZELFS bij toepassing onder EXTREEM ongunstige omstandigheden WEINIG gevaar voor ongevallen bestaat. Slaat men tenslotte acht op het feit dat de chemische werking van CS goed bekend is in tegenstelling tot de werking van CN, dan achten wij de genomen beslissing (om CN te vervangen door CS, red.) nog steeds verantwoord".

De Nederlandse veiligheidsversie

Met het oog op het traangasgebruik in de Vogelstruys loont het de moeite dit standpunt stap voor stap door te lopen. Allereerst stelt de regering dat SC in *zeer* lage concentratie doeltreffend werkt. Uit de praktijk weten we maar al te goed dat dit juist is. Voorts stellen de bewindslieden dat in *zeer* lage concentraties CS géén blijvende lichamelijke schade veroorzaakt. Los van het feit dat dit niet onomstotelijk is bewezen, blijft dit antwoord half juist. Men vergeet er bij te vermelden dat wetenschappelijk is aangetoond dat de tijdsduur waarin men met CS in aanraking komt even belangrijk zo niet belangrijker is dan de concentratie. Opmerkelijk is overigens ook dat de regering zich politiek indekt door te spreken van een *zeer* lage concentratie. Loopt het in de toekomst een keer fout dan kan de overheid zich er altijd op beroepen dat men heeft gesproken van *zeer* lage concentratie. Impliciet bevestigt men daarmee dat CS in lage (dus niet zeer lage) concentraties wel degelijk lichamelijke letsel kan opleveren en zeker wanneer zich hoge concentraties voordoen. Wat betreft de "hoge veiligheidsfaktor" waarnaar de ministers verwijzen; die wordt bepaald door de geschatte dodelijke dosis te delen door de effectieve dosis. We weten dat de ICT50 (effectieve dosis) van CS wordt geschat op 10 tot 20 mg. en de LCT50 (dodelijke dosis) op 78.000 mg. per kubieke meter (beide na één minuut). De veiligheidsfaktor zou dus $78.000 : 20$ dan wel $78.000 : 10$ zijn, hetgeen neerkomt op 3900 of 7800 keer de effectieve dosis. Kortom, men zou dus 3900 of 7800 keer boven de effectieve dosis moeten komen, voordat vijftig procent van de blootgestelden sterft. Het enorme verschil tussen deze twee getallen (3900 en 7800) geeft al aan dat men niet van een veiligheidsfaktor kan spreken. De ene veiligheidsfaktor is twee maal de andere. Wanneer de over-

heid een veiligheidsfaktor hanteert die tussen de 3900 en 7800 schommelt is er sprake van onaanvaardbaar hoge risico's en kan de overheid zeker niet schermen met een "hoge veiligheidsfaktor". Bovendien is het absurd dat van een veiligheidsfaktor wordt gesproken als men met dodelijke waarden werkt. *Hoe veilig is dodelijk?* Wat uit het regeringsstandpunt blijkt is dat men ervan uitgaat dat de dodelijke dosis nooit wordt bereikt omdat al lang daarvoor iedereen doodziek is weggerend. Dat deze 'logika' niet opgaat, zullen we verderop bemerken.

Een ander gevaar is, dat de LCT50 een vage schatting is, gebaseerd op dierproeven. Bovendien is bij de bepaling van de dodelijke dosis de konditie van de zogeheten "verhoogd risico"-groepen volstrekt buiten beschouwing gelaten. Ook om die reden berust de bewering dat er sprake is van "een hoge veiligheidsfaktor" op pure volksverlakkerij. Dit betekent dat minister Wiegel's bewering, dat "zelfs bij toepassing onder *extreem* ongunstige omstandigheden *weinig* gevaar voor ongevallen bestaat" ronduit een ordinaire onwaarheid is. Tenslotte moet zijn opmerking dat "de chemische werking van CS goed bekend is in tegenstelling tot de werking van CN" eveneens niet serieus worden genomen. Deskundigen stelden namelijk tijdens een studiedag van de 'American Society of Pharmacology' vast, dat het werkingspatroon van CS in hoge mate overeenkomt met dat van CN. Bovendien bestaat wetenschappelijk geen eensluidend antwoord op de vraag wat CS nu allemaal precies in het lichaam doet. Het is daarom apert onjuist te stellen, dat de chemische werking van CS goed bekend is.

Bij de Vogelstruys schoot de politie op 3 juli binnen een half uur in totaal 21 CN- en CS-granaten het pand binnen. September 1980 verklaart CDA-minister van justitie De Ruiters (Wiegel was ziek) tegenover kamerleden dat sinds begin mei van dat jaar het gebruik van CN binnenshuis verboden is. Op 9 mei 1980 heeft hij namelijk aan de burgemeesters van gemeenten met gemeentepolitie

een cirkulaire gestuurd met algemene informatie en instructies over het nieuwe CS-traangas. De minister wijst er daarin op, dat de oude voorraad CN alleen nog bij oefeningen en alleen in de open lucht mag worden geschoten. Uit deze "voorlopige richtlijnen" blijkt bovendien, dat ook de CS-granaten van 15.000 mg. alleen in de open lucht mogen worden ingezet en absoluut niet binnenshuis, zoals bij de Vogelstruys gebeurde. Voor dergelijke akties is immers een speciale traangasgeweergranaat van 2400 mg. CS ontworpen. Behalve een verboden traangas, zette de Bratragroep bij de Vogelstruys op die derde juli ook nog eens een verkeerd model traangasgeweergranaat in, met een inhoud van zes maal de binnenshuis toegestane. Het gemak waarmee de speciaal opgeleide Bratragroep binnen een half uur 21 granaten de tweede verdieping binnenschoot is des te opmerkelijker als we in de geheime cirkulaire van de minister de waarschuwing lezen dat "het gas eerst na enige tijd homogeen over de gehele ruimte verspreid zal zijn. Daardoor kunnen vooral in de eerste tijd *veel hogere en veel langere* waarden dan de berekende gemiddelde concentratie op bepaalde punten voorkomen". Bovendien voegt minister Wiegel aan de richtlijnen enkele rekenvoorbeelden toe waaruit de Bratragroep had kunnen opmaken dat de concentratie CS in de Vogelstruys onaanvaardbaar hoog zou oplopen. Maar nee. Blijkbaar indachtig de woorden die de Amsterdamse hoofdinspekteur Dorst eind 1980 voor de Ikon-radio uitte "Als de ratten uit de riolen komen, moet je wel iets doen als politie" bleven onze traangas-specialisten tegen richtlijnen en gezond verstand in de Vogelstruys volpompen met traangassen.

Uitgaande van de ministeriële rekenvoorbeelden en de Kamerbeantwoording kwam de arts Schumacher tot de slotsom dat daardoor na ruim twintig minuten een dodelijke concentratie gassen op de tweede verdieping van de Vogelstruys was ontstaan. Hij berekende dat in

totaal 150.000 mg. CS en 26.400 mg CN een ruimte van ongeveer 150 kubieke meter (ruim genomen) was binnengesloten. Daarmee was de ICT50 in het geval van het verboden CN na één minuut acht keer overschreden en van CS maar liefst 100 maal! Dus de dosis waarbij zoals minister Wiegel zijn manschappen op 9 mei schrijft: "50 procent van de aan de stof blootgesteld niet meer in staat moet worden geacht normaal te functioneren" was in de Vogelstruys onafhankelijk van elkaar acht en 100 keer te hoog. Hierbij laten we nog buiten beschouwing dat de werking van beide stoffen tegelijk totaal onbekend is. Wanneer we de LCT50 die de Nederlandse overheid hanteert, volgen dan zou in het geval van alleen CS de dood voor vijftig procent van de bezetters na 78 minuten zijn ingetreden, terwijl de dodelijke dosis voor alleen CN na 23 minuten was bereikt. Uit een dodelijk ongeval in Hamburg weten we echter dat de LCT50 van CN beduidend lager kan liggen. Gaan we uit van dit praktijkgeval, dan blijkt voor de Vogelstruys dat 50 procent van de ongeveer 25 bezetters - als ze niet hadden kunnen vluchten - al na elf minuten zou zijn overleden.

"Jammer dat de circulaire niet nauwkeurig is gevolgd" liet minister De Ruiter van justitie het PSP-kamerlid Van der Spek desgevraagd weten. Wat in de ogen van de één een poging tot doodslag mag lijken, doet de ander af met de opmerking "jammer". Daarmee is geenszins gezegd dat de minister een emotioneel monster zou zijn, het is de logika van deze bewindsman die rammelt en hem zo luchtigjes over deze zaak doet spreken. De autoriteiten gaan er vanuit dat zodra de effectieve dosis is bereikt vijftig procent van de mensen vlucht. De rest zal op den duur, maar in elk geval lang voor de dodelijke dosis is bereikt, het hazepad hebben gekozen, zo redeneert men. Centraal in die gedachte staat dat de effectieve en dodelijke dosis is opgebouwd uit de concentratie maal de tijd. De concentra-

tie is daarbij de hoeveelheid traangas die in de lucht zit, terwijl de dosis de hoeveelheid is die iemand ten slotte naar binnen krijgt. De overheid konkludeert nu dat als mensen niet vluchten voor de effectieve dosis, de concentratie moet worden verhoogd. Dus worden er meerdere traangasgranaten afgeschoten. Net zolang tot zelfs de meest geharde activisten ervan door gaan. En ziedaar, lang voordat die concentratie zo hoog is dat iemand al na één minuut overlijdt, is iedereen verdwenen. Alleen een super-masochist, een gek of iemand die persé dood wil blijft tot de concentratie CS-gas bereikt is, die na één minuut dodelijk is. Een simpele redenering, waaraan tòch de logika ontbreekt. Want stel nu dat iemand gewond raakt zodat hij zich niet uit de voeten kan maken of bewusteloos neervalt, dan wel gedesoriënteerd raakt wat dan? Mogelijkheden die niet onwaarschijnlijk zijn, gezien de chaotische situatie waarin traangassen worden gebruikt. Nog gevaarlijker wordt het bij kraakpanden, die met ontruiming worden bedreigd. Vaak zijn die hermetisch gebarricadeerd. Vluchtwegen zijn er niet omdat via zo'n vluchtweg ook degenen die men juist buiten de deur wil houden, naar binnen kunnen komen. Zo mogen de Vogelstruys-bezitters paradoxaal genoeg van geluk spreken dat de ME zo vlug na de herkraak ter plaatse was. Had men meer tijd gehad dan was de barrikadering voltooid en het lot van de krakers wellicht bezegeld. De bewoners van de Grote Wetering bijvoorbeeld hadden zich tijdens de ontruiming op 2 december 1980 totaal gebarricadeerd in een kamer in het midden van het kolossale complex. De ME vond deze groep pas na twee uur toen men al aan de sloop was begonnen. Dat bij de tweede ontruiming van de Vogelstruys geen ernstigere gewonden of doden zijn gevallen moet eerder aan een dosis mazzel worden toegeschreven dan aan de hoeveelheid traangassen die men gebruikte. Alle bezitters konden zich, weliswaar met veel moeite, maar toch op tijd onttrekken aan de giftige gasniveau. Het feit dat de ME desondanks twee

slachtoffers dwong om drie kwartier lang op de benedenverdieping te blijven liggen in een dichte gasnevel, is een zaak waarvoor de verantwoordelijken zouden moeten worden vervolgd. Doordat het CS-gas niet alleen de neiging heeft om overal door te dringen maar na verloop van tijd ook naar beneden zakt, aangezien het soortelijk gewicht ervan zwaarder is dan dat van lucht, was juist op de grond de concentratie helemaal gevaarlijk hoog opgelopen. Maar de ervaring heeft geleerd, dat de betrokken politiefunktionarissen niet zullen worden berispt, laat staan vervolgd. Ook dat past in "onze" rechtsorde.

Het oorlogskarakter van de praktijk

Het sparen van de tegenstander kan nooit een reden zijn de troepen terug te trekken; een simpel leerstuk uit het oorlogsdenken. Op méér punten zijn de parallellen tussen belegering van de Vogelstruys en de Amerikaanse aanpak in Vietnam opvallend. Evenals bij de Vogelstruys werd in Vietnam traangas ingezet om de vijand uit een versterkte positie te roken, om vervolgens de door paniek bevangen slachtoffers in het open veld volledig af te straffen. Daarnaast verschaftte het traangasgebruik in de open lucht niet alleen een uitstekende dekking tijdens aanvallen, maar voorkwam het tevens dat de gedesoriënteerde tegenstander de kans kreeg te ontsnappen. Bovendien diende in Vietnam CS-traangas als gebiedsverdediging om de Vietcong een vrije doorgang te verhinderen. Bij de Vogelstruys zien we dat traangassen het gebied waar het omging - de Herengracht en directe omgeving - voor activisten ontoegankelijk maakte. Net als in Viëtnam werden daarbij grote risico's genomen. Konden de Amerikaanse militairen vooraf niet weten hoe groot een gegeven schuilplaats was, in Amsterdam wist de Mobiele Eenheid niet wat de oppervlakte was van de ruimte waarin traangassen werden geschoten. In beide gevallen ontstonden dodelijke concentraties, met dit verschil dat in Vietnam doden

vielen en in Amsterdam (nog) niet.

En evenals in Vietnam gold ook bij de Vogelstruys, dat de CS-afschietende troepen niet op de hoogte waren van de lichamelijke konditie van de slachtoffers, zich het risico daarvan niet konden of wilden realiseren. Perry Robinson konkludeert dan ook dat de enige juiste les die men kan leren is dat traangassen "weggehouden moeten worden daar waar een risico bestaat dat gevechten uit de hand zullen lopen".

In beide situaties werd bovendien een aantal belangrijke elementen buiten beschouwing gelaten. Zo wordt het CS-gas, na tot ontbranding te zijn gekomen, speelbal van een combinatie van elkaar beïnvloedende factoren als wind, temperatuur van de lucht, grondtemperatuur, topografische bijzonderheden, hoedanigheid van de bodem, vegetatie, enzovoorts. Zowel de hoeveelheden die op de plaats van ontbranding vrijkomen, als die welke worden meegevoerd door de wind, worden door deze factoren bepaald. De werking van zo'n giftige wolk kan door de op elkaar inwerkende factoren vooral in een dicht bebouwde binnenstad met een heterogene bevolking niet afdoende worden voorspeld. Een rapport van de Verenigde Naties uit 1969 beklemtoont nog eens het gevaar dat verschillende windsoorten "een giftige wolk in richtingen kan dwingen die niet kunnen worden voorspeld aan de hand van een bestudering van de algemene meteorologische gesteldheid van het gebied". Tenslotte bestond evenals in Vietnam bij de Vogelstruys het gevaar van vergiftiging door koolmonoxyde. Een bijkomend gevolg van CS-granaten is namelijk dat deze zuurstof aan de lucht onttrekken en het zeer giftige koolmonoxyde produceren. Het Amerikaanse militaire handboek TC3-16 waarschuwt hier uitdrukkelijk voor.

Keren we terug naar de beantwoording van de Kamervragen op 30 oktober 1980 over de gevaren van CS. De regering verklaart dan: "In het licht van het voorafgaan-

de (dat CS dus zo veilig is, red.) hebben wij geen behoefte aan nader eigen onderzoek en zullen wij het gebruik van CS ook niet opschorten". En daarmee zijn we terug in 1972 toen minister Geertsema opmerkte dat het niet in de bedoeling lag het gebruik van CN-gas "op zichzelf aan een nader onderzoek te onderwerpen, noch daaromtrent de ervaringen in andere landen te verzamelen". De reden was simpel: de politie maakte "reeds lang gebruik van traangas". Een wonderlijke argumentatie. Dat CN een - naar het gestelde doel - *betrouwbaar* rellenbestrijdingswapen gebleken was, betekende blijkbaar in de ogen van onze bewindslieden tegelijk dat 't *veilig* was. Dit werd in mei 1976 nog eens bevestigd toen Geertsema's opvolger De Gaay Fortman in antwoord op Kamervragen over de giftigheid van CN meedeelde: "Er bestaat dan ook geen aanleiding de bestaande instructies te wijzigen" En dat terwijl het jaar daarvoor een alarmerend aantal gevallen van huidkanker was gekonstateerd onder Amerikaanse politiemensen. Was CN in 1972 en 1976 in deze zin dus nog veilig, in mei 1980 bleek het ineens een zó gevaarlijke traangas te zijn, dat de oude voorraden alleen nog bij oefeningen in de open lucht mochten worden verschoten.

Wie de redeneertrant van de Nederlandse overheid door de jaren heen volgt, komt voor kurieuze verrassingen te staan. Zoals reeds beschreven, baseert de regering zich bij haar besluit om van CN over te gaan op CS op twee rapporten: het literatuuronderzoek van het RVO/TNO uit '76 en het Britse Himsworth-rapport. Beide rapporten wijzen op de mogelijk kankerverwekkende eigenschappen van CS. In het RVO/TNO rapport dringt de samensteller, de toxicoloog Elskamp, er op aan nader onderzoek naar deze eigenschappen van CS te verrichten. Desondanks deelt de regering vier jaar nadien mee geen behoefte te hebben "aan nader eigen onderzoek en zullen wij het gebruik van CS ook niet opschorten". Terwijl dus de Nederlandse overheid enerzijds met

het TNO-rapport zwaait om CS-gebruik te rechtvaardigen, weigert ze anderzijds een dringende aanbeveling in datzelfde rapport uit te voeren. De enige juiste konklusie is dat het politieke en zeker geen humanitaire overwegingen zijn die hierbij een rol spelen. Het antwoord op de mogelijk carcinogene (kankerverwekkende) werking moet maar uit het buitenland komen, zo gaat men er in Den Haag vanuit. Gelukkig is in de Verenigde Staten in november 1978 een langdurig onderzoek gestart om definitief te kunnen vaststellen in hoeverre CS kankerverwekkend is. Onder supervisie van het Amerikaanse ministerie van volksgezondheid zal deze studie op dieren begin 1984 worden afgerond. Tegen die tijd zullen er vele duizenden traangasgranaten in Nederlandse steden tot ontbranding zijn gebracht.

Uit de beantwoording van de Kamervragen in oktober 1980 blijkt tevens dat de Nederlandse regering geen initiatieven zal nemen om te onderzoeken wat de gevolgen zijn geweest van het gecombineerd CN/CS-gebruik bij de slachtoffers van de Vogelstruys. Een opmerkelijke zaak, gelet op het feit dat minister Wiegel op 18 september 1980 andermaal in een brief aan de burgemeesters van gemeenten met gemeentepolitie stelt: "omdat bepaalde CN-granaten gedurende een overgangstermijn nog in de open lucht gebruikt mogen worden, bepaal ik hierbij dat zulk gekombineerd gebruik vermeden dient te worden". Met als reden "dat geen inzicht bestaat in de eventuele bijwerkingen die zouden kunnen ontstaan indien de traangassen CN en CS gekombineerd, dat wil zeggen tegelijkertijd in hetzelfde gebied, gebruikt worden." Over een mogelijk onderzoek naar aanleiding van het alarmerend aantal gevallen van huidkanker onder agenten in Washington, wordt door onze bewindslieden al helemaal niet gesproken.

Een ander dubieus aspekt aan de houding van de Nederlandse overheid inzake traangassen is de omstandigheid dat het TNO-rapport over CN en CS vier jaar

lang onaangeroerd in een bureaula op het ministerie van binnenlandse zaken is blijven liggen. Toch logen de konklusies omtrent CN er niet om: 1) Het werkingspatroon van CN is slecht bekend, 2) er bestaat een aanwijzing dat CN kankerverwekkend kan zijn, 3) CN werkt embryotoxisch, 4) van CN is een aantal dodelijke ongevallen bekend en 5) CN heeft in vergelijking tot CS een kleinere veiligheidsmarge.

Verwacht mag worden dat een gewetensvolle bestuurder onmiddellijk opveert bij het lezen van al deze gevaren van een chemische substantie die op een burgerbevolking wordt losgelaten. Toch blijven beleidsdaden uit tot vlak voor. . . 30 april 1980. Merkwaardig. Voorafgaand aan een dag als deze historische kroningsdag zijn het toch extra drukke tijden voor een minister van binnenlandse zaken. Bepaald geen tijd om een oud TNO-rapport door te nemen. Naast zijn dagelijkse beslommeringen heeft minister Wiegel ook nog eens zitting in de Ministeriële Werkgroep Troonwisseling die erop toe ziet dat de kroningsdag vlekkeloos zal verlopen. En mocht er al een minuutje overschieten, dan staan altijd nog de TROS en de Telegraaf voor de deur om de minister te vragen hoe de stemming op de dertigste precies moet zijn. Voor het front van de internationale pers mocht in elk geval het sociaal verzet in Nederland die dag geen kans krijgen, zo maakt de liberale voorman snel duidelijk. Elk protest moest daarom vooraf van zijn politieke relevantie worden ontdaan.

”Dit MOET een feestelijke dag zijn. Het is niet aanvaardbaar als er ELEMENTEN zouden proberen, die dag te maken tot een dag van rellen. Dat kan ik niet aanvaarden”, verklaart op tien april voor TROS-Aktua de grimmig ogende organisator van HET FEEST, in een poging om de tv-kijkers alvast te mobiliseren tegen aktievoerders die de dertigste zouden kunnen aangrij-

pen om hun protesten te ventileren. Intussen begint de Werkgroep Troonwisseling met lid Wiegel uit te kijken naar alle mogelijke middelen die kunnen voorkomen dat op deze verplichte feestdag 'allerlei elementen' naar de Dam zullen oprukken. En dan komt plotseling het bestofte TNO-rapport tevoorschijn! Een vluchtige blik op de inhoud leert dat CN weliswaar een vervelend goedje is, maar - en dat is op dat moment veel belangrijker - dat CS een lagere effectieve dosis heeft. Met andere woorden: allerlei elementen zullen sneller op de vlucht slaan voor de effecten van CS dan van CN. Een godsgeschenk voor de opgewonden regenten in Den Haag en Amsterdam. Snel worden bestellingen in het buitenland geplaatst en net op tijd kunnen de van heinde en verre opgetrommelde Bratragroepen over het nieuwe effectievere CS-gas beschikken. Het gaat allemaal zo razendsnel dat er niet eens richtlijnen kunnen worden rondgestuurd. Die verschijnen pas op 9 mei 1980 en dan nog maar als voorlopige. Sommige traangasspecialisten van de politie verkeren de dertigste zelfs in de overtuiging dat ze braakgas afschieten; allerlei 'elementen' moeten er van kokhalzen of braken. Trouwens ook andere mensen, die niets met de orderverstoringen uitstaande hebben, krijgen toch een portie CS toegediend.

Aldus stapt de Nederlandse regering op 30 april 1980 op CS over, niet omdat CN het kind in de baarmoeder beschadigt, niet omdat het werkingspatroon van CN slecht bekend is, niet omdat er een aanwijzing bestaat dat CN kankerverwekkend kan zijn, niet omdat CN dodelijk kan zijn en ook niet omdat het een kleinere veiligheidsmarge heeft dan CS. Nee, CN wordt op de dertigste vervangen door CS om te voorkomen dat de nieuwe Koningin der Nederlanden in de voor 50 miljoen gulden gerestaureerde Nieuwe Kerk wellicht het geskandeerde "Geen Woning, Geen Kroning" zou horen uit de monden van 'allerlei elementen'. Geen wonder, dat het sprookje niet ongestoord bleef.

Nu we toch bij het TNO-rapport zijn beland, ook daarop valt het nodige af te dingen. Allereerst dit: de TNO-studie berust niet op eigen laboratorium-onderzoek, maar slechts op bijeengesprokkelde wetenschappelijke rapporten. In deze literatuurstudie signaleert de toxicoloog Elskamp dat CS gevaren voor de volksgezondheid kan opleveren. Desondanks konkludeert hij dat in de praktijk met dit traangas "zelfs bij toepassing in *extreem* ongunstige omstandigheden, *weinig* gevaar voor dodelijke ongevallen bestaat. Deze zijn in de literatuur dan ook niet beschreven." Behalve dat de stelligheid van het eerste volstrekt onterecht is, blijkt ook de bewering dat dodelijke ongevallen niet in de literatuur worden beschreven pertinent onjuist. Westerse wetenschappelijke tijdschriften (o.a. Science) citeren al in 1967 Noord-vietnamese rapporten waarin gedetailleerd melding wordt gemaakt van vele doden en zwaar gewonden door CS. Bovendien schrijft de Canadese arts Alje Vennema datzelfde jaar in een gepubliceerde brief aan de Amerikaanse hoogleraar Pfeiffer over doden en zwaargewonden als gevolg van CS-aanvallen. Dit laatste was voor Himsworth voldoende aanleiding om dr. Vennema uitgebreid naar zijn ervaringen in Viëtnam te vragen. Bevestigingen die zijn opgenomen in dit Britse regeringsrapport uit 1971. Daarentegen laat Elskamp vijf jaar later die rapportage volledig buiten beschouwing, om glashard te konkluderen dat van CS geen enkel dodelijk ongeval bekend is. Desgevraagd verdedigt deze waarde vrije wetenschapper zich met de stelling dat zijn literatuurstudie zich beperkt tot publikaties in officiële wetenschappelijke tijdschriften, omdat die betrouwbare normen aanleggen. Deze bewering komt echter al snel op losse schroeven te staan als we konstateren dat Elskamp wél eigen laboratorium-onderzoek in het RVO/TNO-rapport opneemt. Een beperkt onderzoek, dat Elskamp aan geen enkel wetenschappelijk tijdschrift aanbiedt omdat volgens zijn zeggen-deze studie niet voldeed aan alle betrouwbare

normen die worden gesteld aan wetenschappelijke publicaties! Blijkbaar is zijn eigen laboratorium-onderzoek wetenschappelijk genoeg om te worden opgenomen in een literatuurstudie die de Nederlandse overheid informeert, maar niet wetenschappelijk genoeg om in een wetenschappelijk tijdschrift geplaatst te krijgen, zodat zijn collega's zich over de resultaten ervan kritisch kunnen buigen. In zijn konklusies neemt de TNO-toxicoloog ook niet op dat CS gevaren oplevert voor de verhoogd risico groepen. Dit belangrijke feit moffelt hij weg onder het kopje: slotopmerkingen. Daarin wordt een reeks ernstige lichamelijke gevolgen opgeleefd, die CS bij verhoogd-risico groepen kan veroorzaken. Aansluitend schrijft hij: "Ofschoon deze categorieën welhaast vanzelfsprekend niet voorop zullen lopen bij rellen, zijn toch situaties denkbaar waarin aan blootstelling niet valt te ontkomen". Juist daarom had dit bij de konklusies gehoord, opdat de Nederlandse overheid wellicht wat minder massaal met CS zou omspringen. De autoriteiten zijn er nu nog steeds niet van doordrongen dat door het kwistig gebruik van CS ook grote groepen mensen, die niets met ordeverstoringen uitstaande hebben, worden blootgesteld aan de gevaren van dit traangas. Te denken bijvoorbeeld aan omwonenden, aan zieken - thuis of in een hospitaal met airconditioning -, aan bewoners van bejaardentehuizen, aan kinderen op school, aan winkelende astmalijders, aan wandelende zwangere vrouwen enzovoorts. Aan allen die gebruik maken van de dichtbebouwde kom van steden.

Elskamp's literatuurstudie heeft er niet toe geleid dat onze bewindslieden verbodsbepalingen hebben opgenomen in hun voorlopige richtlijnen over CS. Het TNO-rapport heeft de overheid er niet afdoende op geattendeerd dat de legitimiteit om CS in te zetten niet eindeloos kan worden opgerektd. Uiterst onzorgvuldig is nog een zwakke typering hiervoor, met name als men het volgende in gedachten neemt. Na vier decennia te heb-

ben geweigerd het Protocol van Genève uit 1925 te ratificeren, werd november 1969 dit verdrag uiteindelijk toch ter goedkeuring aan de Amerikaanse Senaat aangeboden. De regering-Nixon was wel zo uitgekiend om traangassen buiten dit protocol te laten vallen, in tegenstelling tot de overgrote meerderheid van de andere landen. Desondanks verklaarde president Nixon na de goedkeuring van het verdrag: "Hoewel het ons standpunt is dat traangassen en chemische ontbladeringsmiddelen buiten het protocol vallen, heb ik als een zaak van nationale politiek besloten dat de Verenigde Staten zal afzien van gebruik ervan in oorlogssituaties, behalve in een bepaald aantal zeer, zeer beperkte gevallen waarin sprake is van defensieve situaties waarbij levens kunnen worden gespaard". Weliswaar ging het massaal gebruik van traangassen met evenveel kracht door, maar dat is een zaak van nationale politiek zullen we maar zeggen. In elk geval toont het haarscherp de voorzichtigheid aan waarmee president Nixon dit politieke- en humanitaire hete hangijzer benaderde. Per slot van rekening wist de Amerikaanse regering ook uit rapporten van eigen adviseurs hoe gevaarlijk CS kon zijn. Immers al in een vroeg stadium informeerde bijvoorbeeld professor Meselson van de Harvard Universiteit de Amerikaanse overheid over de vele doden en gewonden die Vietnamese bergstammen betreurden als gevolg van CS-aanvallen. Om de publieke opinie niet tegen zich in het harnas te jagen verklaarde de politikus Nixon daarom dat CS met uiterste terughoudendheid zou worden ingezet.

Deels door het ontbreken van een juist inzicht in de gevaren van CS is zowel op bestuurlijk als uitvoerend niveau in Nederland geen enkele sprake van terughoudendheid, maar eerder het tegenovergestelde. Tijdens één van de Vogelstruys-processen verklaarde een ME-pelotonskommandant dat hij op drie juli 1980 onmiddellijk om traangas vroeg mede omdat hij had gehoord dat

krakers de invalide zoon van de eigenaar van het pand gijzelden (uit welke dikke duim dit bericht nu precies gekomen was, is nog steeds niet opgehelderd, maar dit terzijde). Toen de verdediging daarop vroeg waarom er dan een dodelijke concentratie traangassen naar binnen was geschoten, antwoordde de ME-er: "Als je een gegijzelde de keus stelt tussen gegijzeld zijn en een beetje huilen, dan kiest ie voor een beetje huilen"

Maar ook op bestuurlijk niveau speelt de onverschilligheid over traangas een doorslaggevende rol. Maart 1981 dient de PSP-fractie in de Amsterdamse gemeenteraad een motie in waarin het volgende is neergelegd: "De Raad, overwegende dat er aanwijzingen zijn dat het gebruik van traangas gevaren voor de gezondheid van betrokkenen met zich brengt, Spreekt uit dat zolang niet zeker is dat traangas zonder gevaren voor de gezondheid is, dit gas niet meer gebruikt dient te worden, Dringt er bij de bevoegde autoriteiten op aan een onderzoek te doen instellen naar de medische gevaren van traangas, Brengt deze opvattingen ter kennis van de regering en de Tweede Kamer". April 1981 verklaart Amsterdam's grootste politieke partij, de PvdA, tegen de PSP-motie te zijn omdat "de PvdA constateert dat er in het afgelopen jaar een aantal situaties geweest zijn waarin het gebruik van traangas de enige methode was om een situatie te beheersen". Deze reactie onderstreept dat ook voor de sociaal-demokraten politieke argumenten boven alles gaan. Binnen het opportunistische machtsdenken blijft centraal: "it is better to bomb blindly than to miss an objective"

LITERATUUR

Boeken/brochures

- Ackroyd, Carol e.a., *The technology of political control*, Middlesex 1977.
- Amsterdams Klachtenburo Politieoptreden, *Uw rechtsorde is de onze niet*, A'dam 1981.
- Amsterdams Krakers Kollektief, *Het hek moet van de Dam*, A'dam 1981.
- Amsterdams Krakers Kollektief, *Zwartboek Böschen*, A'dam 1981.
- Bolle, B. e.a., *Mit Samthandschuh und Eisenfaust. Polizei und Polizisten in der BRD*, Hamburg 1977
- Bos, Ben e.a., *Praten met politie*, Utrecht 1971.
- Bymolt, B., *Geschiedenis der A Arbeidersbeweging in Nederland (1894)*, heruitgave A'dam 1976.
- Chorus, Boudewijn, *Als op ons geschoten wordt . . . Gewapend verzet in de BRD*, Groningen 1978.
- Clutterbuck, Richard, *Britain in agony*, Londen 1978.
- Cobler, Sebastian, *Die Gefahr geht von den Menschen aus. Der vorverlegte Staatsschutz*, Berlijn 1976.
- Deane-Drummond, Anthony, *Riot control*, Londen 1975.
- Houcke, Stan van e.a., *De Vondelstraat, Verslagen van Stad Radio Amsterdam*, A'dam 1980.
- Kitson, Frank, *Low intensity operations*, Londen 1971.
- Naeyé, Jan e.a., *De sterke arm, Rol van de Amsterdamse politie en justitie in het Nieuwmarktkonflikt 1973-1978*, A'dam 1979.
- Politieke Dienstweigeraars in Nijmegen, Wapenonderzoek in Nederland*, Nijmegen 1981.
- Reenen, P. van, *Overheidsgeweld*, Alphen aan de Rijn 1979.
- Remarque, P.H. red., *Slaags met de politie*, A'dam 1964.
- Roland Holst, Henriette, *Kapitaal en Arbeid in Neder-*

land, Amsterdam 1926 .

Rotschild, J.H., Tomorrow's Weapons, New York 1964.

Thut, Rolf e.a., Aufrüstung gegen das Volk, Zürich 1977.

Verwey, W.D., Riot control agents and herbicides in war, Leiden 1977.

Verwey, W.D., Oproergas als oorlogsgas, Amsterdam 1971.

Rapporten/nota's/publikaties

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, Nota inzake de gebeurtenissen op 30 april 1980, A'dam 1980; Nota aan de gemeenteraad.

Committee on Foreign Affairs, Strategic implications of Chemical and biological warfare, Washington 1980.

Elskamp, D.M.W.. Toxische eigenschappen van CN en CS, Rijswijk 1976.

Guignard, J.P., Documents sur la guerre chimique, Parijs 1970.

Hermsen, Burgemeester F.J., Politieoptreden ontruiming Piersonstraat/Karregas, Nijmegen 1981; Nota aan de gemeenteraad.

Himsworth-rapport: Report on the enquiry into the medical and toxicological aspects of CS. Part I, Londen 1969, Part II, Londen 1971.

Lederer, E., Report of the sub - committee on chemical warfare, Parijs 1967.

Robinson, Perry, Chemical warfare, Science Journal.

Schlatter, Ch., Stellungnahme zur Frage der Sicherheit der Tränengase CN und CS, Zürich 1980.

Schrempf, A., Chemical Mace, - wie gefährlich ist Chloracetophenon?, Weinheim 1978.

US Army, Employment of riot control agents, flame, smoke, antiplants agents and personnel detectors in counter-guerilla operations, Washington 1969.

Warnsveld-rapport: Studiegroep Rijks- en Gemeente-

politie en de Koninklijke Marechaussee, Het groot-
schalig politieoptreden na 1980, Den Haag 1981.

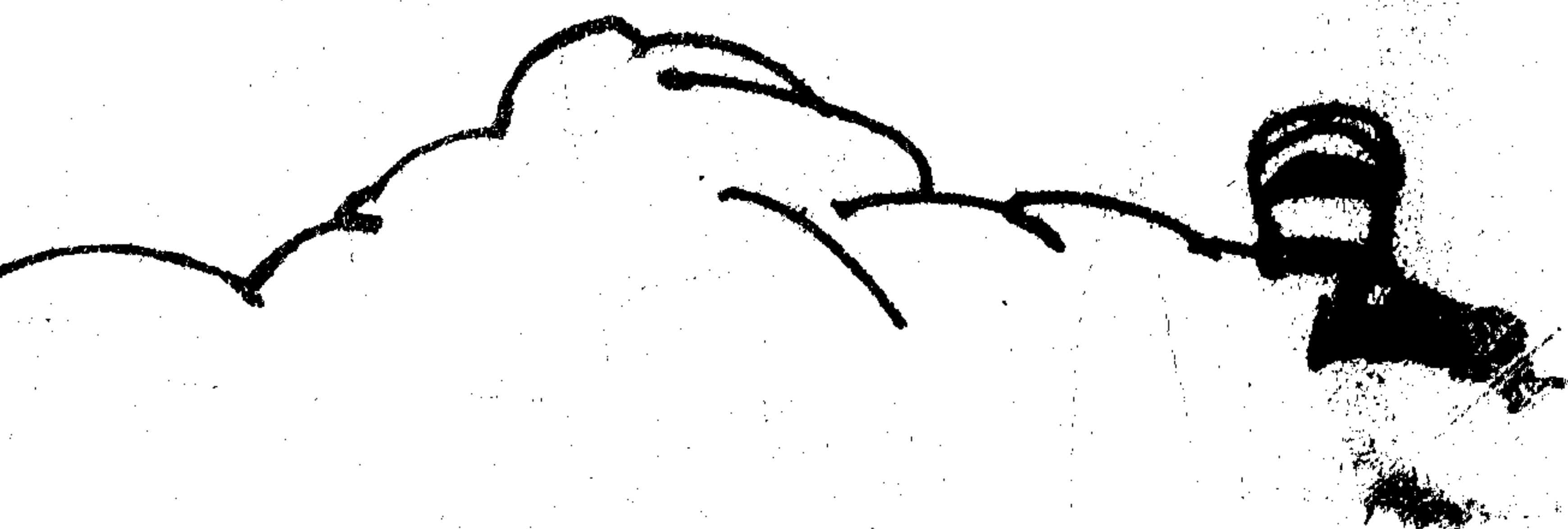
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid,
Demokratie en Geweld, Den Haag 1980.

en vele in de tekst aangeduide artikelen uit dag- en
weekbladen.

Steeds vaker, massaler en doeltreffender worden politie en leger-eenheden ingezet om het groeiend verzet in Nederland de kop in te drukken. Aan de vooravond van grote sociale, economische en politieke conflicten staat voor de autoriteiten centraal "bescherming van de rechtsorde", met andere woorden, het handhaven van de bestaande machtsverhoudingen.

Na het luxueuze speelse van de jaren zestig, het terugkeren naar de werkelijkheid in de jaren zeventig, zijn aan het begin van de jaren tachtig verscherping en verharding de

nieuwe trefwoorden. De rek is er uit, het is grimmig geworden op de set. In ieder geval staat een zwaar bewapende oproerpolitie in de startblokken - met als dreigende waarschuwing, dat de colonne, eenmaal in beweging, NIET MEER GESTOPT KAN WORDEN. Boudewijn Chorus, Stan van Houcke en Heikelien Verrijn Stuart beschrijven de ontwikkeling van het staatsgeweld en met name de herhaalde militarisering ervan. Speciale aandacht besteden zij aan een essentieel element hierin: het gebruik van traangassen.

uitgeverij pamflet leeuwarden